

2020-04

jaargang 51
nummer 04
mei 2020

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Naakt als de goden
Veganisme en Corona
Vergeet de bijbel, lees Verheggen

Corona-dwang
Blootpedagoog
Giordano Bruno op het Bloemenveld

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00-22:00 u., inloop vanaf 19:30 u.
kosten € 3,00
drankjes voor eigen rekening

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: foto van Anfisa Eremina (Pexels)
Achter: foto's van Anton van Hooff en van het Internet,
zie voor toelichting pag. 24 e.v.

De Vrijdenker

jaargang 51 • nummer 04 • mei 2020

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Mededeling van het bestuur	<i>Violette Rondeel</i>	1
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Vergeet de Bijbel, lees Verheggen!	<i>Floris van den Berg</i>	4
De handschoen van Scruton opgepakt	<i>Enno Nuy</i>	7
Een paar gedachten over Corona	<i>Thomas Spickmann</i>	11
Atheïsme en naturisme	<i>Floris van den Berg</i>	13
Lorraine Daston, <i>Tegen de natuur in</i>	<i>Enno Nuy</i>	14
Veganisme en Corona	<i>Anton Mullink</i>	16
Blootpedagoog	<i>Floris van den Berg</i>	18
Coronadwang	<i>Sicco Polders</i>	22
Naakt als de goden	<i>Anton van Hooff</i>	24
Over woorden en beeldspraak	<i>Enno Nuy</i>	28
Giordano Bruno op het Bloemenveld	<i>René van Elst</i>	29
Wat het Coronavirus ons vertelt	<i>Fons Tel</i>	32
Aanval met Verweer 2, de pastoor en de ketter	<i>P. van Dorp / H. Schutjes</i>	34
Het rijke geloofsleven in Amerika	<i>René van Elst</i>	37
Bisschop beweert dat god groter is dan Corona-virus	<i>Maarten Gorter</i>	38
Freud en Religie	<i>Frans Couwenbergh</i>	39
Terzijde, Coronacrisis 2	<i>Sicco Polders</i>	39
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	40

MEDEDELING VAN HET BESTUUR BETREFFENDE EVENEMENTEN

In verband met de Coronacrisis zijn wij tot onze grote spijt genoodzaakt alle evenementen uit te stellen totdat het vanuit de Rijksoverheid weer is toegestaan een evenement te organiseren. Dit betreft de Algemene Ledenvergadering, de Vrijdenkersdag, de Anton Constandse Lezing en borrels.

Op dit moment is er een landelijk verbod op evenementen tot 1 september 2020, dat naar verwachting verlengd zal worden. Wanneer het weer toegestaan is, zullen wij zo snel mogelijk het reguliere programma hervatten. Wij hopen u allen dan in goede gezondheid weer te mogen verwelkomen.

De Algemene Ledenvergadering staat vooralsnog gepland op zaterdag 12 september, zodat u daar in uw agenda rekening mee kunt houden.

Mocht u vragen of opmerkingen hebben, dan kunt u een e-mail sturen naar evenementen@devrijgedachte.nl.

Namens de evenementencommissie,
Violette Rondeel

Bron: [website Rijksoverheid](https://www.rijksoverheid.nl)

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte,
Groningerstraatweg 72
8921 TS Leeuwarden
tel. 06-46035615

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde

Kruithof - Honkoop - Korteweg - Van Langevelde - Bakker

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte,
Groningerstraatweg 72
8921 TS Leeuwarden
tel. 06-46035615

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:* devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:* <https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

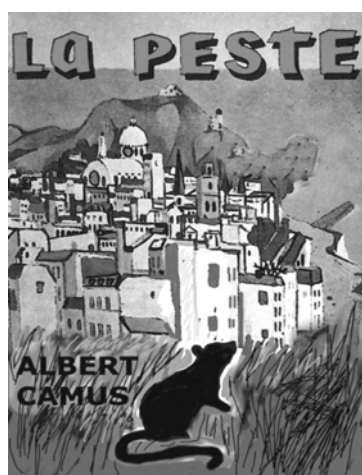

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

De meeste mensen zitten momenteel meer thuis dan normaal. Ik ook. In alle rust, zonder de achtergrondruis van de snelweg of het gebrul van vliegtuigen, geniet ik van mijn boeken. Mijn boekenkeuze laat zich leiden door de omstandigheden. Niet verwonderlijk dat ik net *De Pest* heb gelezen van Albert Camus. Fictie is vaak informatiever en meer verrijkend dan non-fictie. Je kan nog zoveel lezen over de feiten, zoals het aantal zieken en doden tijdens deze crisis, het verloop van het virus, wetenschappelijke verhalen over incubatietijd en economische prognoses, maar weinig is zo verhelderend en inzichtgevend als goede fictie.

Camus beschrijft treffend de verschillende mentale stadia die wij doormaken ten tijde van een epidemie, begrijpt als geen ander welk soort mens dan naar boven komt drijven – van de profiteur tot aan de fatalist – en heeft een scherp oog voor de invloed van isolatie en tergende onzekerheid op onze psyche.

De artikelen in deze editie van *De Vrijdenker* handelen vanzelfsprekend voor een groot deel over de coronacrisis. Thomas Spickmann en Fons Tel uiten hun zorgen en Anton Mullink vindt de crisis een goede aanleiding voor een verandering van leefstijl. Maar ook andere thema's krijgen de aandacht. Floris van den Berg behandelt het klimaatprobleem en schreef een 'prikkelend' artikel over het fenomeen naturisme. Anton van Hooff plaatst Van den Berg in de traditie van vrijdenkers die als een van de eersten hun kleren afwierpen, en beantwoordt de vraag waarom de Griekse goden altijd naakt staan afgebeeld.

Het zal allemaal niet kunnen tippen aan Camus' meesterwerk, maar hopelijk geeft het genoeg informatie en stof tot nadenken om de komende periode geestelijk goed gevoed door te komen.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Prijs voor beste artikel 2020

Vrijdenken doen we niet alleen. Zonder structurele dialoog geen kritisch denken, geen structureel denken zonder kritische dialoog. Wij roepen u op mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord. Heeft u zich geërgerd aan of verwonderd over iets; of zit u iets dwars en wilt u er vanaf: klim in de 'pen'.

Schrijf een artikel dat des vrijdenkers is en verbaas ons met uw inzichten. Het beste artikel van 2020 wordt beloond met een eervolle vermelding, eeuwige roem en een waardebon van € 100,-. Voor de goede orde: de redacteurs komen niet voor de prijs in aanmerking.

Stuur uw bijdrage naar de redactie via het e-mailadres: redactie@devrijgedachte.nl

Vergeet de Bijbel, lees Verheggen!

Kennis over klimaat die iedereen moet hebben

Floris van den Berg

‘Een andere “mening” [...] is eenvoudigweg een misvatting.’ Bart Verheggen

Wat voor kennis moet je hebben om volwaardig te kunnen participeren in onze samenleving? En is sommige kennis belangrijker dan andere kennis? Is het bijvoorbeeld belangrijk om te weten wie Thorbecke was of Willem van Oranje, Multatuli, Aletta Jacobs, Louis Couperus of Joke Smit? De vraag was retorisch bedoeld. Hoewel ik vind dat je jezelf tekortdoet als je niet weet wie voornoemde personen waren, ben ik van mening dat je prima kunt functioneren in de samenleving zonder die kennis. Maar wie geen kennis heeft van klimaatverandering en wat voor gevaar die is voor de mens en vooral voor toekomstige generaties, loopt het risico het probleem te vergroten. Mijn stelling is dat het immoreel is

om bepaalde kennis niet te hebben – als die kennis tenminste gemakkelijk toegankelijk is.

Accurate kennis over de ecologische crisis waarvan klimaatverandering helaas slechts één aspect is, is van fundamenteel belang om op een verantwoordelijke en morele manier te kunnen leven zonder toekomstige generaties in gevaar te brengen en om de leefbaarheid van planeet aarde te behouden. Zonder kennis van klimaatverandering is het onmogelijk om

een moreel leven te leiden, omdat bijna alles wat wij doen een negatieve bijdrage levert aan klimaatverandering waarbij aan anderen schade wordt toegebracht.

Corona en klimaat

We zitten midden, ik schrijf dit eind maart 2020, in de coronacrisis – of is dit nog maar het begin? Doordat in een groot deel van de wereld het maatschappelijk leven grotendeels is stilgelegd, belasten we planeet aarde minder, onder andere doordat wij minder CO₂ uitstoten. Voor het milieu is het drastisch terugschroeven van menselijke activiteiten gunstig. Mensen kunnen mentaal echter geen twee crises aan. Al het nieuws gaat over de coronacrisis. Ik bedoel niet dat dat niet belangrijk is, maar het gevaar bestaat dat de ecologische crisis naar de achtergrond wordt verdreven. Ik lees in *The Guardian*, ver onder alle coronaberichtgeving, het volgende: *‘Greenland’s melting ice raised global sea level by 2.2mm in two months.’* Maar dat is abstract en wij hebben nu niet acuut last van die zeespiegelstijging. Het is alsof je in een rolstoel-zwembad zit waar het water langzaam stijgt. Zolang je nog met je hoofd ruim boven water zit is er niks aan de hand en maak je je weinig druk dat het waterpeil lang-

zaam stijgt. Maar als het water je tot de lippen staat, wordt de situatie penibel.

Een optimist kan van mening zijn dat het bestrijden van de coronacrisis ook leidt tot positieve ontwikkelingen in het bestrijden van de ecologische crisis. Gelet op hoe snel er drastische maatregelen worden genomen, zoals het grotendeels stilleggen van het vliegverkeer, geeft dat moed: het is dus wel degelijk mogelijk om op grote schaal drastische maatregelen te nemen!

Weten en begrijpen

‘Ik pleit ervoor om bij die meningsvorming de wetenschappelijke inzichten als uitgangspunt te nemen.’ Aldus besluit klimaatwetenschapper en docent aan het Amsterdam University College Bart Verheggen (1972) zijn bondige en heldere uiteenzetting. Dit boek handelt over de wetenschappelijke stand van zaken betreffende klimaatverandering, aangevuld met uitleg over de ruis die in het publieke debat maar al te vaak hoorbaar is. Wat staat in *Wat iedereen zou moeten weten over klimaatverandering* (2020) zou inderdaad iedereen in Nederland dienen te weten en begrijpen. Verheggens boek is uitermate geschikt om in bovenbouw HAVO/VWO te lezen en te behandelen.

Een probleem met het uitleggen van klimaatverandering is dat het klimaatprobleem complex is. Er komen verschillende wetenschapsgebieden in samen en zodoende is enige voorkennis van de natuurwetenschappen vereist. Natuurkunde, scheikunde, kansrekening, geologie en meteorologie hebben allemaal te maken met klimaatwetenschap. Wetenschappelijke kennis is niet zo intuïtief toegankelijk als veel mensen denken. Mensen hebben dikwijls wat wordt genoemd volksvarianten van wetenschap: volkspychologie, volkswijsheid, volksmeteorologie, volksnatuurkunde, volksscheikunde, volksinzicht in kansberekening en volksgeneeskunde. Met volksmeteorologie kun je als boer wellicht aardig uit de voeten, maar met zoiets ingewikkelds en veelomvattends als klimaatwetenschap absoluut niet. Mensen testen kennis aan hun intuïties, maar die zijn lang niet altijd betrouwbaar. Zo stellen mensen bijvoorbeeld dat het percentage CO₂ in de atmosfeer heel laag is en dat het daarom niets uitmaakt als dat iets toeneemt. Dat klinkt plausibel, tot je er wat kritischer (met hulp van wetenschap) over naar kijkt: je hebt bijvoorbeeld maar een heel klein beetje arsenicum nodig om iemand om zeep te helpen en ook met een kleine hoeveelheid kleurstof kun je een heel zwembad een kleurtje geven.

‘Het draait in de wetenschap niet om geloven. De vraag “Geloof je in klimaatverandering?” is in feite even onzinnig als de vraag “Geloof je in de zwaartekracht?”, om in de woorden van de astronoom Neil deGrasse Tyson (p. 5) te spreken.’ Waarom is er geen breed maatschappelijk debat over astronomie of archeologie, maar wel over klimatologie? Verheggen betoogt dat klimatologie anders is omdat dat die grote maatschappelijke consequenties heeft en er tal van belangen op het spel staan.

Diagnose en remedie

Verheggen maakt duidelijk wat zijn rol als klimaatwetenschapper is: hij kan uitleggen hoe het zit, maar wat er vervolgens met die kennis gedaan wordt, is geen verantwoordelijkheid van de wetenschap. ‘De wetenschap kan ons vertellen hoe de vork in de steel zit, maar kan ons niet vertellen wat we vervolgens met die informatie moeten doen; dat is en blijft een keuze.’ (p. 14). Maar het is wel een moreel vereiste om beslissingen te nemen op basis van de beste beschikbare kennis. Die wetenschappelijke kennis is tweërlei: ten eerste over de diagnose van het probleem: hoe erg is het en hoe erg gaat het worden volgens verschillende scenario’s? Ten tweede de wat zijn de mogelijke oplossingen? Wetenschap kan een overzicht bieden van de verschillende opties en de voor- en nadelen ervan op een rij zetten. Aan beide aspecten van wetenschap besteedt Verheggen aandacht.

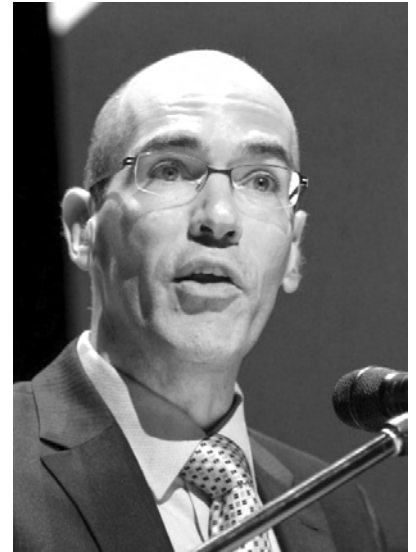
‘Geen mening zo raar of er zijn online wel mensen te vinden die deze met hart en ziel uitdragen.’ (p. 15) Zoek maar eens op ‘*abduction by aliens*.’ Doordat het internet een ongefilterd platform is, biedt het ruimte aan tal van complottheorieën en kan desinformatie vrijelijk verspreid worden. Wie eenmaal in iets (raars) gelooft, kan op het internet medestanders vinden. Er is geen kwaliteitscontrole op wat er op het web komt. Toch menen alle internetgebruikers dat zij zelf heus wel zien wat waar is en wat niet. Maar daarin overschatten zij zichzelf schromelijk. Wie eenmaal een opvatting heeft, heeft te maken met een *confirmation bias*: informatie die passend is aan de opvatting, wordt geloofd en informatie die daar tegengesteld aan is, wordt afgewezen. Op het internet begeven mensen zich maar al te graag in online echokamers waar de aangeboden informatie bij de eigen opvattingen past. Als mensen een sterk belang hebben, bestaat de kans dat kennis die die belangen in gevaar brengt, terzijde wordt geschoven. Dit is zogenaamde ‘*motivated reasoning*’: ‘Die afwijzende houding tegenover de wetenschap komt veelal voort uit een aversie tegen de oplossingen die worden geassocieerd met klimaatverandering, en dan vooral tegen een al te sturende overheid.’ (p. 16).

Wetenschap is de beste methode die de mensheid heeft om betrouwbare kennis te verwerven. Wetenschap is georganiseerde scepsis. Wetenschap is kritisch op zichzelf en zelfcorrigerend. Natuurlijk is wetenschap niet perfect. Wetenschap is mensenwerk, maar het is het beste dat wij hebben. Scepsis over wetenschap is een vorm van pseudoscepsis. Het is nonsens om als leek vra-

gen te stellen bij de wetenschappelijke consensus. Voor de duidelijkheid: er zijn twee vormen van scepsis: wetenschappelijke scepsis versus pseudoscepsis. Pseudoscepsis staat gelijk aan complotdenken.

Afwijkende opinies

De terminologie van de klimaatsceptici verandert snel. Momenteel spreken zij over klimaatrealisme. Dat is natuurlijk een term die aanspreekt, maar realisme impliceert dat er een link is met de realiteit en die ontbreekt bij de klimaatrealisten. Juist de IPCC-rapporten weerspiegelen klimaatrealisme. Het ontkennen daarvan is gevaarlijke nonsens. De media geven disproportioneel veel aandacht aan afwijkende meningen. **Verheggen** citeert wat wetenschapsjournalist Mark Traa hierover opmerkt: ‘Journalisten zijn dol op rebelse geluiden. Niets zo saai als een wetenschapper die verkondigt wat al zijn collega’s verkondigen.’ (p. 18-19). Dit kan leiden tot een ‘*false balance*’ in de media, waardoor het grote publiek aan het twijfelen wordt gebracht. Verheggen merkt ook snedig op: ‘Vrijheid van meningsuiting is echter niet hetzelfde als het recht om de voorpagina van de krant te halen.’ (p. 20). Klimaatontkenners claimen dat afwijkende opinies in de media worden genegeerd. Dat is (hopelijk) feitelijk correct, omdat kwaliteitsmedia geacht worden waarheidslievend te zijn en zich dus ook te houden aan de wetenschappelijke consensus. De media hoeven immers ook geen aandacht te besteden aan tal van complottheorieën. Tenminste, ze kunnen wel verslag doen over mensen die dat geloven, maar dat is iets anders dan er in de wetenschapsbijlage van een krant serieus over te schrijven. Kranten en nieuwsmedia doen hopelijk aan kwaliteitsborging, waarbij zij ook kritisch naar elkaars berichtgeving kijken. De *die hard* klimaatontkenners gaan hierin zover dat ze de (traditionele) kwaliteitsmedia, zoals NOS en de dagbladen, overslaan en aan alternatieve nieuwsgaring doen waarbij de kwaliteitsborging, zeker als het gaat om klimaat, ernstig in gevaar komt. Ik denk bijvoorbeeld aan Fox News en in Nederland aan de Thierry Baudet show – het FvD journaal.

Meningsvorming

‘Wetenschap is geen democratie waarin ieders mening even zwaar telt.’ (p. 19) Dat lijken veel mensen moeilijk te verkroppen te vinden. Op het internet kan, zoals gezegd, iedereen zijn mening spuwen, maar dat wil niet zeggen dat elke mening correct is. Het internet (net als een bibliotheek trouwens) is een informatiedoolhof waar veel mensen in verdwalen. Kritisch denken betekent dat je zelf je eigen weg kunt vinden in dit doolhof. Demo-

cratie en wetenschap zijn beide belangrijk. Ook een democratische universiteit is belangrijk, maar wetenschap zelf is niet democratisch. De mening van een meerderheid kan immers door de argumenten van een deskundige minderheid omver worden gekegeld.

‘Het is dan ook logisch dat mensen zich in hun meningsvorming over complexe onderwerpen laten leiden door hoe er in de relevante wetenschapsgebieden over wordt gedacht.’ (p. 20). Wat kunnen we onder het begrip ‘meningsvorming’ verstaan? Een mening is een normatieve opinie over een onderwerp en het is niet mogelijk een mening te hebben die feitelijk onjuist is. Als op een stralende dag iemand zegt: ‘Het regent pijpenstelen,’ dan is dat geen mening maar een feitelijk onjuiste uitspraak. Het helpt niet als iemand daarvan maakt: ‘Ja maar, ik ben van mening dat het pijpenstelen regent.’ Dat is nog steeds feitelijk onjuist. Natuurlijk, in een vrije samenleving mogen mensen onjuistheden verkondigen (binnen marges – niet in kwaliteitsmedia). Maar het verkondigen van een onjuistheid is geen mening. Het al dan niet bestaan van god bijvoorbeeld is ook geen mening: hij bestaat of hij bestaat niet. Een voorbeeld van mening is: ‘We moeten stoppen met vliegen als onderdeel van klimaatbeleid’. Het gaat in eerste instantie niet om meningsvorming, maar het gaat er wel een accuraat beeld van het probleem te schetsen. Wetenschap biedt de beste methode om een accuraat beeld van door mensen veroorzaakte snelle klimaatverandering te krijgen. ‘Als gevolg van de sterkte van bewijsvoering zijn de experts het eens geworden. Als relatieve leek is het rationeel om die consensuspositie te accepteren, omdat je het wetenschappelijke proces vertrouwt op basis waarvan die consensus tot stand is gekomen.’ (p. 21)

Verheggen beantwoordt de vraag die in mij opkwam omdat die telkens weer te berde wordt gebracht: ‘Als het over consensus gaat, komt vroeg of laat Galilei op de proppen. Die ging echter niet zozeer tegen de wetenschappelijke consensus in, maar veeleer tegen de heersende culturele en religieuze gedachte dat de aarde het middelpunt van het universum zou vormen. Het voorbeeld van Galilei laat wederom zien dat wetenschappelijke conclusies heftig worden tegengesproken als ze op gespannen voet staan met diepe overtuigingen’. (p. 23) Een overtuiging is een mening ofwel een geloof in een bepaalde stand van zaken waarvan je zo overtuigd bent dat het moeilijk is om van mening te veranderen zelfs als daar goede argumenten voor zijn. Overtuigingen kunnen heel gevaarlijk zijn omdat mensen er met overtuiging (dat wel zeggen fanatiek en bereid tot het maken van offers) aan vasthouden vaak tegen beter weten in. Religie is een vorm van zo’n feitelijk onjuiste overtuiging.

Broeikasgassen

Verheggen legt in beknopte hoofdstukken en zonder gebruik van formules de basisbeginselen van klimaatwetenschap uit, geïllustreerd met handige afbeeldingen. Het basisconcept van het broeikasgaseffect is simpel: broeikasgassen houden de warmte van de zon vast. Hoe meer broeikasgassen, hoe warmer het wordt. Omdat het klimaatstelsel van planeet Aarde groot en complex is met allerlei submechanismen is het soms niet direct duidelijk dat de aarde opwarmt doordat mensen broeikasgassen produceren. Sinds de industriële revolutie is de mens meer CO₂ gaan uitstoten en sindsdien loopt de mondiale

temperatuur op. Let wel, het gaat om een gemiddelde stijging van de temperatuur. Het kan zijn dat er grote lokale verschillen zijn en het kan ook voorkomen dat er kortdurende trends zijn die in tegenovergestelde richting van de langjarige grote trend gaan.

Ik ga de informatie over klimaatverandering hier niet herhalen. Verheggen doet dat immers uitstekend en hij is een klimaatwetenschapper en ik niet. Als filosoof, met name milieufilosoof, heb ik echter een normatieve aanvulling op het boek van Verheggen wil ik wel een normatieve aanvulling op het boek van Verheggen geven.

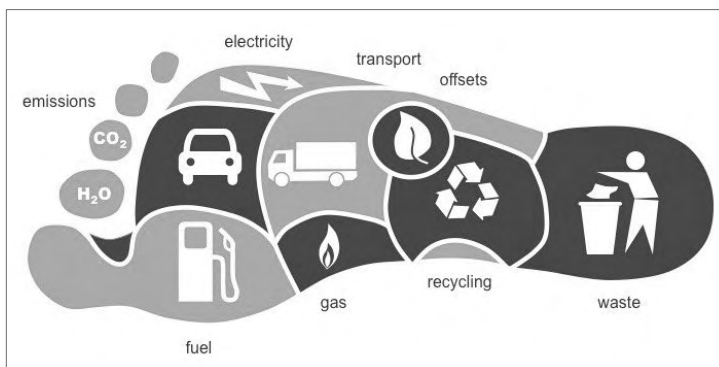
Over klimaatbeleid zegt Verheggen het volgende: ‘Om de opwarming tot 2 graden te beperken moet de CO₂-uitstoot in 2075 netto nul zijn.’ Laat dat eens goed tot je doordringen! 2075 is al over 55 jaar jaar. De verwachting is dat de bevolking voorlopig nog zal blijven groeien en ook dat de economische groei door zal zetten. Beide leiden tot een vergroting van de uitstoot van broeikasgassen. Het is natuurlijk mogelijk dat door nieuw beleid en/of door technologische innovaties of door rigoureuze veranderingen in gedrag, de uitstoot van broeikasgassen in 2075 naar nul is teruggebracht. Om dat te bereiken moet in ieder geval de ontbossing worden gestopt en moet de mondiale veeteelt worden gedecimeerd. En het transport en de energie moeten duurzaam worden. Ook al is dat natuurkundig niet onmogelijk, wat is de reële verwachting dat dit gaat lukken? 55 jaar klinkt ver in de toekomst, maar voor kinderen en jongeren is dit binnen hun leven; zij kunnen dit nog meemaken. Als het niet gaat lukken om CO₂-uitstoot drastisch in te dammen, zal de aarde flink opwarmen, met alle desastreuze gevolgen van dien. De uitdrukking *Après nous le déluge* – na ons de zondvloed – wordt nu letterlijk bewaarheid omdat een verhoging van de zeespiegel ertoe zal leiden dat grote delen van de kust die druk bewoond zijn, onder water komt te staan. Onvoorstelbaar. Ik kan mij bijvoorbeeld niet voorstellen hoe Amsterdam eruit zal zien of dat Manhattan onbewoonbaar zal zijn. Maar er zijn duidelijke beperkingen aan ons voorstellingsvermogen: zo heb ik moeite om me zomers de winter voor te stellen en vice versa. De mondiale CO₂-uitstoot is tussen 2000 en 2018 met 50 procent gestegen. Ondanks de spaarlampen en het flexitarisme en ondanks alle klimaatbeleid. Biedt dat enige hoop dat het de komende 55 jaar wel gaat lukken?

Het is van belang om te beseffen dat het noodzakelijk is dat de CO₂-uitstoot niet verder stijgt, omdat de atmosfeer nog honderden jaren lang verzadigd zal blijven.

Onze kinderen en verder nageslacht kunnen dan geen CO₂ meer uitstoten omdat wij de ruimte die daarvoor nodig is, al verbruikt hebben. Anders gezegd, wij hebben de lusten en alle toekomstige generaties dragen de lasten. ‘Het leeuwendeel van ons energiesysteem – en dus in feite onze samenleving – draait op fossiele brandstoffen. Hoe lastig het is om de CO₂-uitstoot te reduceren, blijkt uit het feit dat deze de afgelopen decennia nog steeds is toegenomen, ondanks alle klimaatconferenties en goede voornemens. Op mondiale schaal hebben we nog niet eens een begin gemaakt met emissiereductie, laat staan in de mate die nodig wordt geacht.’ (p. 148).

Transitie

Verheggen neemt een aantal mogelijke maatregelen voor CO₂-reductie onder de loep. Om de klimaatdoelen te halen is het volgens hem noodzakelijk om een heel palet van oplossingen snel te kiezen. Die oplossingen betreffen niet alleen CO₂-reductie, maar ook negatieve emissies, dat betekent het uit de lucht verwijderen van CO₂ (en het in de grond opslaan). Verheggen benadrukt in zijn conclusie dat ieder mens zowel consument is die zijn eigen CO₂-emissies kan beperken, maar ook burger die zijn of haar stem kan laten horen in het politieke en maatschappelijke debat. Verheggen laat het bij deze algemeenheden. Hij had erbij kunnen vermelden dat de meerderheid van de politieke partijen niet bereid is om de noodzakelijke klimaatmaat-

regelen te nemen. Alleen GroenLinks en de Partij voor de Dieren willen dat doen. En verder had hij kunnen melden dat voor jou als consument om jouw CO₂-voetafdruk significant te verkleinen het overstappen naar een veganistische levensstijl een goed begin is. Vliegen, autorijden, een groot en niet geïsoleerd huis, dierlijke producten nuttigen, veel spullen kopen – allemaal hebben ze een (onnodige want niet essentiële) CO₂-voetafdruk.

Wat mij verontrust na het lezen van deze duidelijke

uiteenzetting is dat een groot deel van de mensen die anders goed weten wat er aan de hand is met het klimaat, zelf deel zijn van het probleem, zowel als consument (te grote CO₂-voetafdruk) en als burger (door niet te stemmen op een groene partij en zich in te zetten voor maatschappelijke en economische groene hervorming). Ik sluit af met Ver-

heggen's conclusies: ‘Om de opwarming bij de bron aan te pakken, zullen we de uitstoot van broeikasgassen heel fors moeten beperken. Aangezien CO₂ vrijkomt bij de meest gebruikte vormen van energieproductie vergt dat een transitie naar duurzame energiebronnen, naast bijvoorbeeld maatregelen in de landbouw en andere vormen van landgebruik. Niet iedereen ziet de voorgestelde oplossingen zitten. Vaak komt deze onvrede – bewust of onbewust – tot uiting in het afwijzen van de klimaatwetenschap.’ (p. 168)

De handschoenen van Scruton opgepakt

Enno Nuy

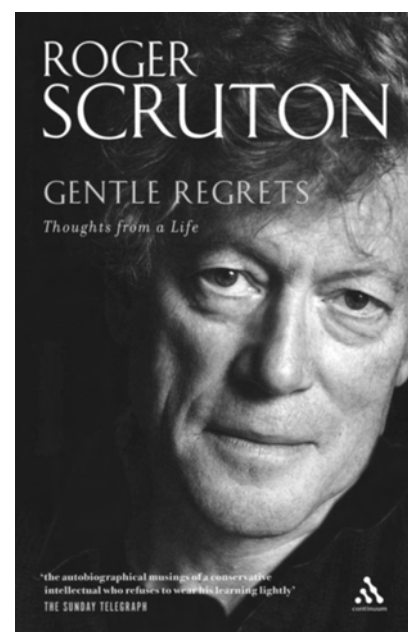
Herdruk van een artikel uit De Vrijdenker van november 2007 in verband met het overlijden van Roger Scruton op 12 januari 2020.

In een artikel in *Opinio*^[1] van 20-26 juli 2007 betoogt de 'invloedrijke' (aldus *Opinio*) Engelse filosoof Roger Scruton dat een herwaardering van de Christelijke waarden de beste verdediging is tegen de oprukkende Islam. Dat het artikel begint met een redactionele introductie, waarin bepaald niet voor het eerst de minister van wonen, wijken en integratie^[2] opzettelijk foutief wordt geciteerd, mag in eerste instantie wellicht niet verbazen omdat het bon ton lijkt in kringen waarin *Opinio* gelezen wordt, per definitie lekker tegen links te trappen, maar tegelijkertijd is

het verontrustend. Het leidt er wel toe dat je al wat komen gaat extra alert tot je neemt. In het geval van Scruton blijkt dat terecht.

Drie obstakels

Scruton stelt vast dat een drietal belangrijke obstakels is ontstaan in het revitaliseren van Europa. In de eerste plaats de immigratie van grote groepen die zich niet wensen te voegen in of aan te passen aan, de ontvangende cultuur. In de tweede plaats de Islam, die de volstrekte soevereiniteit legt bij God en zijn profeet, terwijl het Christendom *au fond* de scheiding van kerk en staat zou accepteren: geef de keizer wat des keizers is en God wat van God is. Het derde obstakel dat Scruton constateert, is de perceptie van de Europeaan van

diens eigen culturele identiteit. De Europeanen lijken het feit dat ze allen dit continent bewonen als een louter toeval te beschouwen. Te weinig is er sprake van het gevoel van een gedeelde identiteit, aldus Scruton, die tevens vaststelt dat "velen van hen zelfs openlijk vijandig staan tegenover de Europese erfenis, op een agressieve manier antichristelijk zijn en een postmoderne benadering verkondigen waarin elke poging tot een culturele consensus wordt verworpen".

Kapstok voor Christelijk reveil

De dreiging van de Islam kan, aldus Scruton, "alleen minder worden zodra we daarmee de confrontatie aangaan, zoals ze ook kleiner werd na de herovering van Andalusië en na de Slag bij Wenen".

Opmerkelijk is dat Scruton de Islam alleen als een dreiging wenst te definiëren zonder daarvoor de minimaal vereiste bewijslast aan te reiken. Nu kan niet ontkend worden dat de Islam zich moeilijk laat verenigen met de democratie zoals wij die op ons continent omhelzen, maar in mijn ogen lijken alle wereldgodsdiensten in dit opzicht sterk op elkaar. De ongefundeerde stelling van Scruton, dat de Islam een bedreiging vormt, fungeert vooral als kapstok om zijn pleidooi voor een Christelijk reveil aan op te hangen.

Scruton merkt op dat een oproep voor een dergelijk Christelijk reveil in de Verenigde Staten zeker ahang zou vinden, maar in Europa op aanzienlijke scepsis zou stuiten. Maar als we niet willen verdwijnen is er ook in Europa een nieuwe beweging nodig, aldus Scruton. En we kunnen onze beschaving niet redden door te volstaan met het verjagen van de marxistische, post-marxistische, deconstructivistische en postmoderne ideologieën uit de universiteiten. Nee, de beweging die wij nodig hebben moet tot een duidelijke publieke consensus leiden die de onderscheidende waarden van onze cultuur overeind zal houden.

Welnu, het belangrijkste waarover Europeanen het eens zouden worden is de erkenning dat onze erfenis joods-christelijk is en dat de Bijbel en de twee godsdiensten die daarop zijn gegrondvest, een onmis-

baar onderdeel van onze cultuur vormen. Zelfs wanneer het merendeel van de Europese bevolking geen van deze beide godsdiensten meer zou willen aanhangen, zou de meerderheid toch het belang moeten leren inzien van deze culturele erfenis, stelt Scruton. Letterlijk zegt hij: "Ik bedoel dat haar de vooraanstaande plaats en de eer moeten worden toegekend die ze verdient". Meer onderbouwing acht hij niet noodzakelijk, maar deze stellingname leidt tot nog veel meer Christelijke uitgangspunten die we ons volgens Scruton ter harte zouden moeten nemen, waarover verderop meer. Diegenen die zich antichristelijk opstellen in onze samenleving daagt Scruton uit met de vragen: wat stel je voor het Christendom in de plaats en zal datgene wat je ervoor in de plaats stelt voldoende troost bieden

en kracht om de doelstellingen en methoden van het radicale islamisme te weerstaan? Deze uitdaging gaan wij van ganser harte aan.

Joods-christelijk?

In de eerste plaats valt op dat joods en christelijk vrijwel altijd aan elkaar gekoppeld worden terwijl deze twee-eiige tweeling zich in de Europese geschiedenis niet of nauwelijks als eenheid heeft kunnen manifesteren. De Christenen hebben de Joden nooit gemogen en of het nu uit eigen beweging was of omdat de ander hen niet moest, de Joden zijn in Europa nooit echt geassimileerd en hebben – zeker tot en met de Tweede Wereldoorlog – altijd in eigen wijken of getto's gewoond of moeten wonen. Van oudsher waren zij van bepaalde beroepen uitgesloten en de Wandelende Jood deed boete door de eeuwen heen voor het kruisigen van Jezus. Is Scruton vergeten

hoe weinig het Vaticaan zich inspande voor het gruwelijke lot van de Joden tijdens de Holocaust?

Mij bekruipt het gevoel dat het koppelen van christelijk aan joods geschiedt vanuit een soort schuld bewustzijn, een plaatsvervangende schaamte ruim een halve eeuw na de tragedie die de Tweede Wereldoorlog voor Europa betekende.

En de Moren dan?

Natuurlijk kan niet ontkend worden dat de Joodse cultuur een rol heeft gespeeld in, en invloed heeft gehad op, ons gezamenlijke Europese culturele erfgoed, maar hetzelfde kan worden beweerd van de Moorse en Arabische invloeden. De verovering van het Iberische schiereiland vindt plaats in het jaar 711 als de Berbervorst Tarik met 7.000 man, onder wie vele Christenen, oversteekt naar Gibraltar (nota bene, later, naar hem genoemd!) en Rodrigo vernietigend verslaat in de veldslag bij Guadalete. De Moren, die op veel plaatsen als bevrijders worden ingehaald, worden niet alleen gesteund door de Joden, die onder de Westgoten zwaar vervolgd werden, maar ook door een deel van de adel, die als tegenprestatie een deel van zijn landerijen mocht behouden. Het gewone volk, dat veel minder belasting hoeft te betalen dan voorheen, laat de machtswisseling passief over zich heen gaan.

De eerste veertig jaar van het rijk van Al Andalus (Andalusië) worden gekenmerkt door een heftige machtsstrijd en met het aan de macht komen van **Abderraman I** (756 -788) begint de politieke zelfstandigheid van Al Andalus, waarvan Córdoba de hoofdstad wordt. De islamisering gaat langzaam verder maar grijpt in de negende eeuw parallel aan de bloei van de Arabische cultuur sterker om zich heen. Christenen en Joden kunnen hun religie trouw blijven, maar moeten een bijzondere belasting betalen. Pas Abderraman III (912-961) weet de interne orde van het rijk te herstellen. Als in het jaar 929 Córdoba tot kalifaat wordt verheven, worden hiermee ook de religieuze banden met het Oosten doorgesneden en in het rijk Al Andalus ontstaat een universele cultuur, die in de volgende eeu-

wen zowel naar de wereld van de Islam als naar het Christelijke Europa uitstraalt. De vele volken, rassen en culturen vermengen zich in toeneemende mate met elkaar, wat leidt tot een wederzijdse verrijking. Aldus de Duitse historicus Johannes Spiegel-Schmidt.

Scruton kiest ervoor aan deze opmerkelijke periode in de Europese geschiedenis geheel voorbij te gaan, waar men met evenveel recht van spreken zou kunnen beweren dat Europa reeds in de 10de tot 12de eeuw een geweldige kans heeft laten liggen om culturen en religies met elkaar te verzoenen.

Aap uit de mouw

Evenmin kan de enorme invloed van het Christendom op onze Europese cultuur ontkend worden en ik geloof ook niet dat iemand dat serieus zou overwegen. In het vroege "Europa" (dat als politieke entiteit natuurlijk van zeer recente datum is) was de macht keurig verdeeld tussen clerus en adel; het gewone volk was schatplichtig aan beide en had verder niets in te brengen. Het is niet voor het eerst dat beweerd wordt dat de Verlichting eigenlijk een prestatie van de religie – en dan specifiek van het Christendom – was. Ik ga er hier verder niet op in, maar stel vast dat Scruton al snel door de mand valt wanneer hij schrijft: "Zodra de atheïstische geloofsbelijdenissen van het marxisme-leninisme en van het nazisme triomferden, werden alle vrijheden die de intellectuelen koesterden, verdelgd." Toe maar, de atheïst wordt op één hoop gegooid met communisten en fascisten en wanneer Scruton deze passage vooraf laat gaan door de zinsnede: "Nu komt het mij voor dat het bestaan van de seculiere vrijheden waarvan ons culturele en intellectuele leven afhankelijk is, slechts te danken is aan de christelijke erfenis" dan zal het u duidelijk zijn hoe Scruton zijn betoog opbouwt: ronduit beschamend en onzindelijk, een filosoof onwaardig. Kortom: even duister als de Amerikaanse filosoof Lee Harris, die eerder betoogde dat het Christendom verkozen dient te worden boven de Islam.

Vergeving

Maar nog is Scruton niet klaar. De door hem zo bepleite consensus kan

alleen bereikt worden wanneer we een benadering voorstaan waarin de joods-christelijke erfenis een *geprivilegieerde* plaats wordt toegekend. Ja, het staat er echt: geprivilegieerd. Maar nog belangrijker vindt Scruton de herinstructie van die christelijke kennis die de sociale normen van het ware Europa kan scheppen. Ooit was dit een taak van de kerk maar de kerk bereikt nog slechts een minderheid en dus moet de staat hier het voortouw nemen. Voor Scruton ligt het zwaartepunt bij de Christelijke gave van de vergeving. Geluk, stelt hij, komt niet voort uit het najagen van genot, rijkdom of vrijheid maar vloeit direct voort uit zelfopoffering en de belangrijkste manifestatie van zelfopoffering is de Christelijke vergevingsgezindheid.

Afgunst en zondebok

Het door Nietzsche geconstateerde ressentiment – het Christendom als uiting van de slavenmoraal, de moraal van diegenen die niet in de eerste plaats naar maatschappelijk succes streven, maar die vooral een afkeer hebben van het succes van anderen – wil Scruton vervangen door de interpretatie van de Duitse filosoof **Max Scheler**: het ressentiment in moderne samenlevingen bestaat niet dankzij maar ondanks het Christelijk geloof en de belangrijkste oorzaak is niet de religie maar de obsessieve fixatie op de dingen van deze wereld die mensen jaloers maakt op hun burens en die hen daarom van hun eigendommen wil beroven.

Scheler's argument onderstreept nog eens de fundamentele vraag waarom wij vaak eerder afgunst dan vreugde voelen bij het zien van goede dingen die anderen bezitten, aldus Scruton. Dit fenomeen kan leiden tot gevoelens van minachting en vernedering en in uiterste instantie tot geweld. Dat geweld, zegt Scruton, dienen we in zekere zin toe te staan, "het moet af en toe de vrije loop worden gelaten en dat is de

functie van de zondebok, het slachtoffer, degene die wordt buitengesloten en de collectieve schuld op zijn schouders draagt. Door zijn dood bevrijdt de zondebok ons van onze opgekropte woede, en hij stelt ons opnieuw in staat om op goede voet met onze naasten te kunnen leven. Daarom wordt hij met geweld gedood en wordt hij na zijn dood als redder vereerd." Ja, dit staat er allemaal echt. Scruton vindt het zelf ook allemaal gewaagd maar niettemin neigt hij ertoe te geloven dat de Christelijke evangeliën ons een tegengif bieden tegen het potentieel rampzalig menselijk falen: de vergeving van hen die jou haten. Moet ik in dit verband nogmaals refereren aan de Wandelende Jood en de Holocaust?

"En een samenleving die op vergeving is gebaseerd, neigt daarom per definitie naar de democratie, want het is een samenleving waarin de stem van de ander wordt gehoord bij alle beslissingen die hem raken." Ziehier de remedie die Scruton voor ons in petto heeft. En hoe bereiken we nu de situatie dat Europa zich dit concept van sociale relaties eigen maakt? Goed voorbeeld doet goed volgen, zegt Scruton, zo simpel is het: "Wanneer ik nu naar de Europese samenleving kijk, dan zie ik dat zij klaar is voor dit voorbeeld. (--) Maar één ding is zeker: wie de eerste stap ook zal zetten, hij of zij zal geen lid van de huidige politieke elite zijn."

De uitdaging

Maar kom, we vergeten deze nare kletsika van Scruton en keren terug naar diens vraag aan de atheïst: wat stellen we voor religie in de plaats en kan die vervanging troost en zekerheid de Islam te kunnen weerstaan, bieden?

In deze vraag liggen twee fundamentele waanvoorstellingen besloten: de Islam is een bedreiging *tout court* en alleen religie biedt troost. Mèt Lee Harris stelt Scruton dat het Christendom de betere godsdienst is en mèt Antoine Bodar dat er zonder religie geen cultuur bestaat.

Het is ergerlijk te moeten vaststellen dat gelovigen het patent op menselijke deugden claimen en daar vervolgens de merkwaardige redenering aan verbinden dat men zonder religie niet over deugden kan be-

schikken. Met andere woorden: zonder godsgeloof geen moraal.

Het kan niet helder genoeg gesteld worden: ik ontken geenszins de invloed van het Christendom op de cultuur van het Avondland maar daaruit kan niet logischerwijs worden geconcludeerd dat die invloed per definitie goed was en al helemaal niet dat die invloed dus tot in de eeuwigheid dient te blijven voortbestaan.

Als atheïst (en niet *dus*: marxist of de-constructivist, mijnheer Scruton) verzet ik mij niet tegen invloed door Christenen, Joden en Moren in het verleden; evenmin verzet ik mij tegen hun respectieve invloed in de toekomst. Maar in beginsel biedt de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens meer dan voldoende houvast voor een menselijke en menswaardige samenleving. De wereld is niet gediend met politici die waarheid en oprechtheid aan hun laars lappen, die kiezersbedrog bedrijven of populistische taal uitslaan. Maar de wereld is zeker ook niet gediend met zich filosoof noemende lieden die de grondbeginselen van de logica niet beheersen en wartaal uitkramen.

Over wijn en whisky

Mag ik mij in het geval van Scruton nog een klein uitstapje permitteren: eerder schreef hij ruimhartige artikelen over wijn en de roes. Ook in dit verband komt hij uiteindelijk terecht bij de vergeving: "wijn illustreert en demonstreert in zekere zin de morele houding die het christendom onderscheidt van zijn vroege rivalen en die is samengevat in het Onze Vader: 'Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren'. Dat opmerkelijke gebed is iets wat wij allemaal tijdens het drinkgelag kunnen begrijpen." Neen, dit is bepaald geen satire van Scruton maar bloedige ernst. U begrijpt het al: vergeving als Leidmotief in het werk van Scruton; je kunt

het zo gek niet bedenken of het heeft met vergevingsgezindheid van doen. Maar hij heeft zich bij mij, een fervent liefhebber van Schotse malt **whisky**, absoluut onmogelijk gemaakt door te schrijven: "Toch is deze omschrijving – een ontmoeting van mond en glas, als een intieme ontmoeting tussen jou en de wijn – niet zomaar een overdrijving, maar een bruikbare metafoor. Het drinken van whisky is zelden zo intiem. De shot alcohol die door het lichaam vliedt na een slok, is iets wat aan de smaak is ontsnapt". Met deze zin bewijst Scruton, zelf nog nooit, althans nooit op de goede manier, whisky gedronken te hebben. Als je niet weet hoe je whisky moet drinken, laat de fles dan staan. Als je niet weet hoe te filosoferen, doop je pen dan niet in inkt. Over metaforen gesproken!

Al Andalus en k.u.k.^[3] Oostenrijk

Er zijn twee relatief korte periodes in de menselijke geschiedenis geweest waarin een samenlevingsideaal dichtbij leek: de eerder geschetste 11de en 12de eeuw op het Iberisch schiereiland en de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. In beide tijdvakken leefden meerdere volkeren, naties, culturen en religies samen in verdraagzaamheid en met name tijdens Al Andalus was er sprake van een ongekende bloei van economie, kunst, cultuur en wetenschap. Helaas zijn beide periodes geen echt lang leven beschoren ge-

weest omdat de religies en hun instituten net zo machtsbelust waren als hun individuele leden. Het gemeenschappelijke bleek niet genoeg; wat hen onderscheidde leidde tot wanstaltige misdaden en diepe droefenis: het instorten van de Dubbelmonarchie viel niet toevalligerwijs samen met het begin van de Eerste Wereldoorlog en die leidde linea recta naar de Tweede Wereldoorlog. Het einde van Al Andalus werd al spoedig gevolgd door de Inquisitie en de ergste Jodenvervolgingen uit de menselijke geschiedenis.

Lees Scruton, lees

Het kan, écht het kan en het leidend principe daarbij is: ieder het zijne maar wel binnen de beperkingen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Gewoon een aantal afspraken tussen rationeel denkende mensen die zich realiseren dat geloofszaken, mystiek en irrationeel denken zijn toegestaan, maar tot het strikte privédoel dienen te behoren. Als je alleen kunt geloven op basis van de waarheidsclaim, is je particuliere geloof op zichzelf kennelijk niet sterk genoeg. Het geloof biedt klaarblijkelijk alleen troost wanneer de waarheidsclaim wordt erkend en in uiterste instantie mag worden afgedwongen. In dit opzicht is er geen enkel verschil tussen Bijbel en Koran. Maar ik kan me niet aan de stellige indruk onttrekken dat Scruton de Koran nimmer heeft gelezen.

Noten van de redactie:

[1] *Opinio* was een Nederlands opinie-weekblad, waarvan de eerste oplage op 18 januari 2007 verscheen. Al na bijna anderhalf jaar, op 3 juni 2008, werd bekend dat het weekblad per direct stopte wegens gebrek aan abonnees. *Opinio Media B.V.* werd op 10 juni 2008 failliet verklaard. (Uit Wikipedia)

[2] Ella Vogelaar (PvdA).

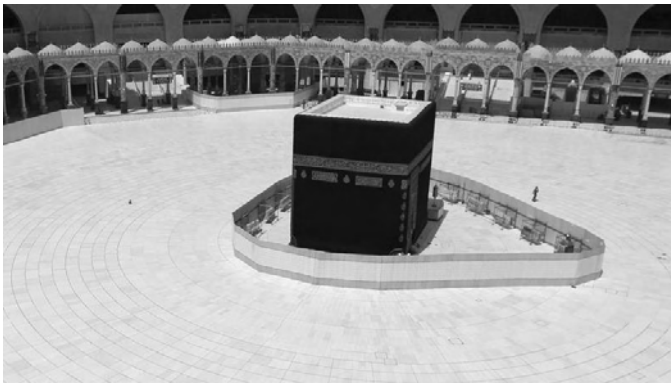
[3] Oostenrijk was een Kaiserliche und königliche Monarchie.

Een paar gedachten over Corona

Thomas Spickmann

De actuele situatie is beklemmend. In het nieuws worden wij met steeds hogere besmettingscijfers en recordaantallen doden geconfronteerd en ook met het feit dat ziekenhuizen in veel landen over onvoldoende opnamecapaciteit beschikken. Grote bijeenkomsten moeten afgelast worden en op straat, in supermarkten en elders gelden speciale regels. Terwijl ik dit artikel schrijf laat ik op mijn CD-speler de Matthäus-Passion van Johann Sebastian Bach draaien, treurmuziek die mij raakt en die ik bij deze sfeer vind passen. Hoewel ik geen godsdienst aanhang, luister ik wel regelmatig naar religieuze muziek omdat ik die zo mooi vind.

Ik schrijf niet over de Corona-crisis om mensen op te roepen om af en toe hun handen te wassen, in het openbaar van elkaar 1,5 m. afstand te houden of zoveel mogelijk thuis te blijven. Daarvoor is dit tijdschrift niet bedoeld. In plaats daarvan wil ik mijn eigen bevindingen toelichten.

Racisme

Het is bijvoorbeeld triest om te horen dat de pandemie tot nieuw racisme geleid heeft. In februari dit jaar bestond nog hoop dat het virus zich niet buiten China zou verspreiden, zodat wij gespaard zouden blijven. Men ging hier in Nederland mensen met een Aziatisch uiterlijk uit de weg, hoewel men kon aannemen dat zij hier opgegroeid zijn. Misschien zijn zij nooit in China geweest. Zij hebben alleen wortels in dat land of in de buurlanden. Sommige blanken handelden conform het principe 'voorkomen is beter dan Chinezen', een variatie op 'voorkomen is beter dan genezen'. Dit is op zich Nederlandse humor, maar men moet begrijpen dat dit door mensen met een Aziatisch uiterlijk niet in dank afgenomen wordt. Wie een beetje nadenkt kan zich voorstellen dat zij niet de veroorzakers kunnen zijn.

Een ander aandachtspunt zijn grote evenementen die wij gewend zijn, maar die dit jaar niet kunnen doorgaan omdat anders te veel mensen bij elkaar zouden komen en elkaar zouden kunnen besmetten. Te denken valt aan voetbalwedstrijden, de olympiade, het eurovisie songfestival of koningsdag. Dit wordt in het algemeen betreurd. Ik daarentegen kan het allemaal redelijk missen. De toegevoegde waarde is niet zo groot omdat alles zich inhoudelijk steeds weer min of meer herhaalt, afgezien van een paar variaties. Als bijvoorbeeld de koninklijke fami-

lie ergens een bezoek brengt, komen grote mensenmassa's opdagen en worden veel handen geschud. Dit is een bekende gang van zaken. Wie wil, kan dit elk jaar urenlang op TV volgen, maar in principe is het tijdverspilling.

Godsdiensten

Bovendien is het de vraag in hoeverre de Corona-pandemie de religieuze wereld zal veranderen. Hierover las ik onlangs een interessant artikel op hpd.de (Duitstalig internetportaal voor humanisten). Een Nigeriaanse vrijdenker voorspelt dat diverse godsdiensten deze crisis mogelijk niet zullen overleven of tenminste behoorlijk aan invloed zullen verliezen. In deze periode kunnen mensen ervaren dat er geen god is die ingrijpt om zieken te genezen. In het algemeen wordt vooral op de wetenschap vertrouwd. Dit gaat zover dat zelfs religieuze leiders locaties zoals kerken en moskeeën voor hun talloze aanhangers sluiten zodat zij elkaar niet kunnen besmetten. De paus predikt inmiddels in Rome voor een leeg Sint-Pietersplein. In Mekka zijn rond de Kaaba geen mensen meer aan te treffen. Als dit zo doorgaat zou ik het niet betreuren, gezien alle ellende die religies veroorzaken. Maar ik vermoed dat deze visie te optimistisch is.

Laten wij daarom naar het verleden kijken. Een feit is dat het christendom al een aantal epidemieën overleefd heeft. Bijvoorbeeld woedde ca. 500 jaar geleden in Europa de pest. Het begon in de 14^e eeuw ermee dat zeevaarders op de Krim besmet waren geraakt en vervolgens naar Italië zeilden. Daarna verspreidde de ziekte zich stapsgewijs via vlooiën en ratten over bijna alle delen van ons continent.*) De gevolgen waren zo desastreus dat grote delen van de bevolking kwamen te overlijden. Men kon de ziekte niet voorkomen en wie besmet raakte had nog maar korte tijd te leven. Daarmee vergeleken is het huidige Corona-virus aanzienlijk beheersbaarder. Dit valt aan het ziekteverloop te danken, maar ook aan de wetenschap (die tegenwoordig veel verder is dan toen), aan het nemen van hygiënemaatregelen die destijds totaal onbekend waren of aan de mogelijkheid om via allerlei media (zoals TV en internet) te communiceren en te waarschuwen. Wij leven inmiddels in een heel andere wereld dan in de periode van de pest. Deze deed de religie ech-

Zo gingen dokters in Rome gekleed bij het bezoeken en behandelen van patiënten die de pest hadden. Geen slecht idee! In de 'snavel' zaten geurende kruidenrijen. Ets van Paulus Fürst uit 1656.

ter niet uitsterven waarmee ik op bovenstaande vraag wil terugkomen.

Het is namelijk zo dat mensen zich massaal aan godsdienst overgeven om het fysiek en psychisch leed dat zij meemaken te verlichten en zelfs te verdoven. Zij doen het om zich te troosten in de hoop dat zij na hun leven in een hiernamaals terechtkomen waar geen ellende meer is, zoals oorlog, armoede, ziekte en dood. Dit maakt religies tot aan de dag van vandaag zo aantrekkelijk. In principe leent zich ook de huidige Corona-epidemie daarvoor. Bovendien kan, wie wil, deze zelfs als straf van god voor alle zonden der wereld interpreteren en voor boetedoening pleiten. Dit deden, toen de pest woedde, de zogenaamde geselbroeders. Zij traden in het openbaar op, trouwens niet tot welgevallen van de officiële kerk, en kastijdden zichzelf met zweepslagen. De pandemie werd niet aan een god geweten, wat tot afvalligheid had kunnen leiden, maar in plaats daarvan groeide deze religieuze groepering en bleef het christendom overeind.

Economie

Laten wij op de actuele situatie en de vooruitzichten terugkomen. Veel economische activiteiten zijn door de Corona-crisis onmogelijk geworden of tenminste drastisch ingeperkt. Bijvoorbeeld hebben allerlei winkels tijdelijk hun deuren moeten sluiten. Ondernemingen komen in financiële problemen. Er wordt een diepe recessie verwacht die zwaarder zal zijn dan de laatste crisis die in 2007/2008 onstond. Men mag veronderstellen dat dit klopt. Maar ik voorspel dat politici tot mijn ergernis nog decennialang zullen vertellen dat de pandemie van 2020 de enige oorzaak was. Dit is echter onjuist. Want wij hebben met een structureel probleem te maken. Onze economie draait op schulden die men in de laatste tien jaar niet afgebouwd, maar herverdeeld heeft. Door ingrijpen van de overheid werden banken gered die normaliter failliet hadden moeten gaan. Bovendien heeft men d.m.v. financiële steun aan landen zoals Griekenland kunstmatig de eurozone overeind gehouden om de grote crash uit te stellen. De geldpolitiek was dus niet van duurzame aard. Dit geldt niet alleen voor Europa, maar ook voor andere continenten. De torenhoge schulden (zowel van de overheid, als van particulieren) zijn op een gegeven moment niet meer beheersbaar. De Coronapandemie is op zich een onmiddellijke oorzaak van de recessie, maar geen structurele. Ik vermoed dat dit door de politici verzwegen zal worden. Zij zullen zeggen dat men de economische malaise niet had kunnen zien aankomen. Wie wilde had het wel kunnen weten. Dit geldt niet voor het Corona-virus, maar wel voor de crash. Er is literatuur met betrekking tot dit onderwerp beschikbaar (tenminste in Duitsland). Financiële problemen en hoge werkloosheid kunnen ons nog teisteren als het virus al lang overwonnen is. Ik wil de lezer geen angst aanjagen, maar men moet de werkelijkheid onder ogen zien.

Crisisbesef

De laatste tijd zijn de zittende regeringsleiders en hun partijen in de opiniepeilingen gestegen omdat zij met hun maatregelen en hartverwarmende TV-toespraken veel daadkracht vertonen. Voorlopig mag men veronderstellen dat men er als gewone burger verstandig aan doet om de adviezen te volgen. Hier in Nederland kunnen wij zelfs blij zijn dat de beperkingen iets minder streng zijn dan in andere landen. Wij mogen nog naar buiten onder de voorwaarde dat er geen groepsvorming is en dat men van elkaar 1,5 m. afstand houdt. Elders mag men hooguit het huis verlaten om even boodschappen te doen. Wij krijgen bij lichte overtredingen alleen problemen met de politie en eventueel boetes. Op de Filipijnen wordt ermee bedreigd dat iedereen die zich in het openbaar laat zien doodgeschoten wordt. Maar dit is geen antwoord op

de vraag welke waardering onze regeringsleiders voor hun optreden en acties sinds februari dit jaar verdienen. Want afgelopen najaar kon men al zien wat zich in China, ver weg van hier, afspeelde. Men had er rekening mee moeten houden dat de ziekte zich via het vliegverkeer over de hele wereld zou uitbreiden. Politici in heel Europa en daarbuiten hebben verzuimd om vroegtijdig aan controles op luchthavens te beginnen en mensen die uit het oorspronkelijke crisisgebied aankwamen in quarantaine te sturen. Op die wijze had men de ellende die nu heerst beter kunnen voorkomen en minder levens in gevaar gebracht. In plaats daarvan liet men mensen dit jaar nog carnaval vieren wat besmettingen bevorderde; pas na Aswoensdag was bij de overheid langzamerhand sprake van crisisbesef. Politici managen de crisis wel, maar zij hebben niet in

eerste instantie alle mogelijkheden tot preventie benut. Sommigen waaronder Mark Rutte en zijn buitenlandse collega's voor hun aanpak. Dit moet men echter niet overdrijven.

Ten slotte resteert mij niets anders dan alle lezers toe te wensen dat zij niet besmet zullen raken. Voor degenen die eventueel niet gespaard blijven hoop ik dat zij het goed zullen doorstaan.

*) Een succesvolle maatregel die genomen werd, was dat schepen, aangekomen in Italië, veertig dagen in de haven moesten blijven liggen alvorens ze gelost konden worden en men van boord kon gaan. Quarantena, Venetiaans uit die tijd voor een periode van veertig dagen, werd aldus (via het Frans) ons latere woord quarantaine. (noot van de redactie)

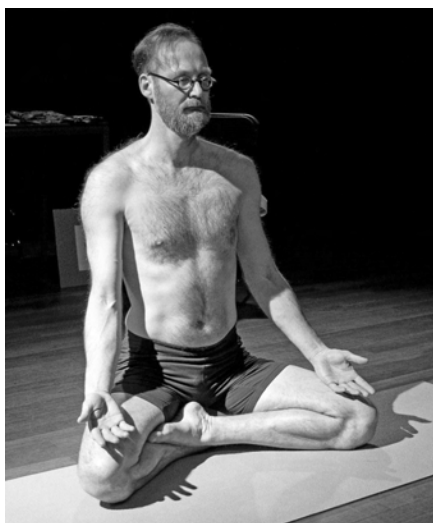

Atheïsme en naturisme

Floris van den Berg

Op religie is veel aan te merken. Eén van de kritiekpunten is de obsessie met seks en het naakte lichaam, met name dat van vrouwen. Bevrijding van religie is ook bevrijding van de beklemmende taboes en het bijbehorende schuldcomplex met betrekking tot seksualiteit en het eigen naakte lichaam. Religie maakt een gevangenis van het lichaam, maar veel gelovigen koesteren deze gevangenschap. Zoals een gekooide vogel soms even uit zijn kooi mag en er dan toch maar vrijwilling weer naar terugkeert. Gelovigen kunnen zich vrijheid zonder taboes niet voorstellen, ze hebben zich de opvattingen volledig eigen gemaakt, compleet met bijbehorende gevoelens van schuld, schaamte en zonde. Gelovigen nemen de taboes van hun specifieke geloof vaak doodserius. Het reflecteren op de toevalligheid van de eigen opvattingen is er voor gelovigen niet bij.

Vergelijk dat met het reflecteren op mode. Wie kijkt naar foto's van zichzelf van vroeger zal zien dat de kleding-, haar- en brilmode toen anders was. Het voelt altijd vreemd om je vroegere zelf te zien en je vraagt je af waarom je toen niet zag dat je er met die bespottelijke bril echt niet uitzag... Maar tegelijkertijd realiseer je je dat het een kwestie van mode is. Mode verandert snel en daarmee ook de manier

De auteur in vergaande staat van ontkleding voor een yoga-demonstratie tijdens een boekpresentatie te Utrecht op 28 jan 2017. (foto R. van Elst)

waarop wij onszelf zien. Toch kunnen we meestal wel begrijpen hoe dit werkt. En je kunt ook wel bedenken dat de brillen van nu ooit weer bespottelijk gevonden zullen worden. Gelovigen kun je vergelijken met mensen die hardnekkig vasthouden aan een kledingstijl en zich niet alleen niets van de mode aantrekken maar ook geloven dat hun kledingstijl de enige juiste is. Orthodoxe gelovigen laten hun kledingkeuze dikwijls ook bepalen door hun religieuze identiteit.

Internalisatie

Nadenken over waarom je bepaalde taboes hebt en je afvragen of er gegronde redenen zijn voor die taboes is wat vrijdenkers en atheïsten onderscheidt van gelovigen. Het is niet zo dat atheïsten en vrijdenkers alle taboes zomaar verwerpen. Het taboe op seksuele handelingen met kinderen is moreel verdedigbaar omdat er doorgaans sprake is van slachtoffers. Veel taboes echter blijken niet bestand tegen rationele analyse. Het project van de Verlichting met de lijfspreuk van Kant – *sapere aude, durf te denken* – is een proces en een project waarin traditie en taboes ter discussie worden gesteld. De seksuele revolutie van eind jaren zestig van de twintigste eeuw is te zien als het collectief afwerpen van de religieuze taboes en tradities waardoor er een enorme positieve energie vrijkwam, bij de flowerpower hippies. De gebruiken van de hippies moeten natuurlijk ook weer rationeel bevraagd worden, zoals het drugsgebruik, het flirten met het communisme en de doorgeslagen afkeer van instituten, onderwijs en traditie in kunst en cultuur. De kerker die religie van het bestaan probeert te maken, waarin alles wat met het lichaam te maken heeft zondig is, heeft twee dimensies. Enerzijds wordt door de sociale controle vanuit de kerk de vrijheid van individuen enorm beperkt. Anderzijds internaliseren mensen door de propaganda en indoctrinatie de taboes waardoor, zelfs als ze zich van religie hebben bevrijd, nog getekend zijn door die hinderlijke ta-

boes. De bibliotheek staat vol met geweldige romans over mensen die zich vrijgevochten hebben van de burgerlijke (door religie gevormde) seksuele moraal.

De fabel van de dichotomie tussen het hogere (ziel) en het lagere (het lichaam) zorgt ervoor dat religie het lichaam veronachtzaamt. Het lichaam moet verborgen en gekastijd worden. Het allerlaagst zijn de seksuele lusten die onderdrukt moeten worden. Plezier beleven aan het lichaam, inclusief seksualiteit, is niet iets dat de meeste religies hoog in het vaandel hebben staan. Een wereld zonder religie biedt meer mogelijkheden voor vrij ontplooiing zonder taboes. Hoe meer naakt, hoe minder religie.

Naakt buiten de deur

Atheïsme is cerebraal. Toen ik besefte dat ik atheïst was en mij direct als zodanig kenbaar maakte bleef alles bij het oude. Ik had het geluk uit een liberaal katholieke familie te komen waar het geloof al grotendeels verdampt was, zodat niemand ervan opkeek dat ik opeens atheïst was. Voor mij was het kennismaken met naturisme, door naakt op het strand en in de sauna te zijn, mijn lichamelijke pendant van atheïsme. Het naakt buiten zijn voelde als een enorme feestelijke gebeurtenis en plezierige bevrijding.

Het verzet van gelovigen wereldwijd tegen naaktheid is groot en

heftig. De katholieke kerk heeft zich lange tijd intensief met de badmode bemoeid, maar, voor zover ik weet, de aandacht ervoor laten varen. Nu is het de islam die zich met de badmode bemoeit, waar vrouwen geheel gekleed moeten baden of de boerkini moeten aantrekken (een

wetsuit met volledige bedekking) – in ieder geval beter dan gekleed zwemmen. Niet alle atheïsten zijn naturalisten; evenmin zijn alle naturalisten atheïst. Maar naturalisme is wel een logisch gevolg van atheïsme opgevat als bevrijding van religie. Het bestaan van

een sociaal geaccepteerde naturalistische subcultuur is een indicatie van de maatschappelijke bevrijding van het keurslijf van religie. Atheïsme is daardoor meer dan verzet tegen religie; atheïsme opent de mogelijkheid tot bevrijding van lichaam en geest uit de klauwen van religie.

Lorraine Daston - *Tegen de natuur in* Enno Nuy

De centrale vraag in dit essay van de voormalig directeur van het Max Planck Instituut voor wetenschapsgeschiedenis in Berlijn is de vraag waarom mensen in allerlei uiteenlopende culturen en tijdperken de natuur hardnekkig als bron van normen voor menselijk gedrag beschouwen. Of nog fraaier geformuleerd: waarom zou de natuur een echokamer zijn die door mensen bedachte morele ordes weerkaatst?

Taxonomie

Hebben de filosofen ons niet geleerd dat de natuur geen waarden kent, er simpelweg is? Dus waarom zouden we überhaupt proberen uit de natuur morele ordes te destilleren, een gedraging die we aanduiden als de ‘naturalistische drogreden’: we dragen culturele waarden over op de natuur en vervolgens roepen we de autoriteit van de natuur in om die culturele waarden van een eerbiedwaardig fundament te voorzien? Daston gebruikt hier het fraaie woord ‘waardensmokkel’. En zo stellen we ons in staat de natuur te hanteren als fundament voor de gelijkheid van mensen maar evenzo gemakkelijk als fundament voor racisme, als argument om vrouwen toe te laten tot onderwijs maar evenzo gemakkelijk om hen onderwijs te ontzeggen.

Daston onderscheidt drie vormen van natuurlijke ordes die ons moreel universum lijken te bepalen: specifieke naturen, lokale naturen en universele natuurwetten. Bij specifieke naturen gaat het om de kenmerkende vorm van dingen en hun eigenschappen. In de moderne tijd zien wij die specifieke natuur vooral als DNA, als een chemische verbinding of als een geheel van regels analoog aan een computerprogramma. De mens heeft een onbedwingbare behoefte om wat hij waarneemt of ervaart in categorieën onder te brengen, te classificeren. Een noodzakelijke voorwaarde voor taal en ervaring is, aldus, een categoriale structuur, een taxonomie. En het gelijke brengt het gelijke voort, zoals er ook geen wille-

keurig zaad uit een willekeurig lichaam ontstaat. De orde van specifieke naturen wordt gewoonlijk verstoord door mislukte voortplanting waardoor monsters ter wereld komen die de grenzen van de soort overschrijden, of door vormen van seksualiteit die niet gericht zijn op voortplanting, zoals homoseksualiteit.

Lokale naturen hebben te maken met de kenmerkende eigenschappen van een bepaalde plek: de vertrouwdeheid van de mens met de eigen omgeving en de vreemdheid van het exotische. Specifieke naturen zijn uniform in tijd en ruimte, maar hun complexe combinaties en modificaties als gevolg van onderlinge wisselwerking kunnen leiden tot karakteristieke lokale verschijningsvormen.

We spreken nogal eens van de wraak van de natuur maar dat is feitelijk alleen aan de orde wanneer de mens daadwerkelijk betrokken is bij een natuurramp. Ook in andere gevallen spreken we evenwel graag van ‘wraak’, zelfs wanneer het gaat om onopzettelijk veroorzaakte verstoringen van het evenwicht. Natuurrampen veranderen in legendes van schuld en boete. Wij mensen houden van ‘schuld’, lijkt **Daston** te willen zeggen.

Universele natuurwetten kennen, in tegenstelling tot de lokale regelmatigheden van de natuur, geen uitzonderingen die door stervelingen worden veroorzaakt. De wetenschap van de specifieke natuur is de taxonomie, die van de lokale natuur is de ecologie en die van de universele natuurwetten is de hemelmechanica ofwel de kos-

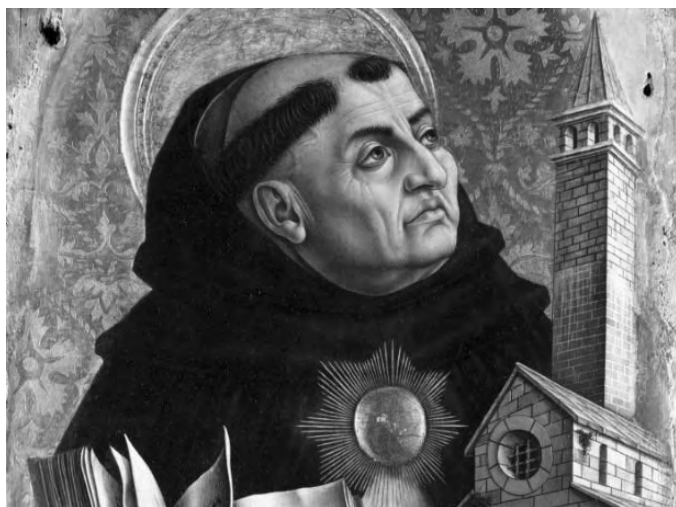
mologie. De onverbiddelijke loop van de sterren en planeten door de hemel vormt het model van een volkomen regelmatige wereld van onveranderlijke verandering, schrijft Daston. Een wat cryptische zin natuurlijk want het universum is bepaald niet onveranderlijk. Het universum dijt uit en we kennen nu al het lot van deze aarde over enkele miljarden jaren.

Doorslaggevend voor het ontstaan van het idee dat de natuur door wetten wordt geregeerd, was een voluntaristische theologie die zich god voorstelde als een 'goddelijke wetgever', die 'wetten' aan de natuur oplegt zoals een absolute monarch ze aan zijn onderdanen oplegt. Het uurwerk bleek een aantrekkelijke metafoor, met name het astronomisch uurwerk in bijvoorbeeld de kathedraal van Straatsburg. De natuur is als een zeldzame klok waarin alle dingen zo kunstig zijn uitgedacht, dat wanneer de machinerie eenmaal in werking is gesteld, alle dingen plaatsvinden volgens het oorspronkelijke ontwerp van de maker.

Hoe het ook zij, zowel in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring uit 1776 als de Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1789 wordt het idioom gebruikt van rechten die door de natuur worden gewaarborgd en die dus universeel en onvervreemdbaar zijn.

Passies

Deze drie natuurlijke ordes zijn in de loop der eeuwen gebruikt om morele ordes vorm te geven en te rechtvaardigen en schending van deze ordes leidden altijd en leidden nog steeds tot heftige reacties! Hartstochten rond het onnatuurlijke waarbij het onderscheid tussen het morele en het natuurlijke lijkt te vervagen. Kennis had vaak kunnen helpen: boeren staan perplex van een zonsverduistering die astronomen konden voorspellen, merkte **Thomas van Aquino** al op. Maar was het niet Augustinus die nieuwsgierigheid niet de meest hoogstaande deugd achtte; nieuwsgierigheid is zucht naar kennis en dat zou wel eens funest uit kunnen pakken voor de bestaande wereldorde die men het liefste met mystiek in stand trachtte te houden.

Afhankelijk van het type natuurlijke orde dat wordt ontworpen, bevestigt ontzetting, verschrikking of verbazing dat het onmogelijke inderdaad heeft plaatsgevonden. De passies rond het onnatuurlijke verscheuren de ziel met een bijna ondraaglijk schrille dissonant. Niet altijd evenwel laaien de passies zo hoog op en bestaat de

reactie op verstoringen van de natuurlijke orde vooral uit woede en verontwaardiging. Verantwoordelijke volwassenen die een bepaalde norm overtreden, kunnen stevige verwijten verwachten of zelfs straf. Verontwaardiging zwijgt zelden uit eigen vrije wil: het is een vorm van woede die zich eerder in woorden dan in daden wil uiten. Daston hierover: "Ondanks al haar 'galm en drift' probeert verontwaardiging de overtreder weer te integreren in de gemeenschap door luidkeels haar waarden te verkondigen en een van schaamte vervulde aanvaarding ervan af te dwingen".

Normen

De vraag is nu waarom zulke passies de grenzen tussen het normatieve en het natuurlijke laten vervagen. Welnu, als er iets is wat de mens angst aanjaagt, is het wel chaos. En ook al zou men kunnen beweren dat ook de natuur harteloos en wreed is, de gruwelen van een al te strenge orde verbleken bij de totale afwezigheid van orde.

Normativiteit is de eigenschap die ons vertelt hoe dingen zouden moeten zijn. Wat verleent normen, niet één uitgezonderd, autoriteit over ons oordelen, zij het niet altijd over ons gedrag? Dit is een misschien wel ondoorgronde filosofisch probleem, aldus Daston. Maar is dat zo? Moraal is een stuk gereedschap in de evolutie, afspraken die samenwerkende individuen maken om als groep te kunnen overleven. Vanuit de evolutie gezien heeft een samenleving er baat bij normen en waarden en moraal te ontwikkelen en op deze wijze beschouwd hoeft moraal helemaal niet zo ondoorgronde te zijn als vaak wordt verondersteld, zou ik zeggen.

Normen vereisen iets van een samenleving, een groep, normen kunnen nooit worden verengd tot ze slechts voor één individu gelden. Ook geldt er voor normen een temporele horizon, ze moeten zich uitstrekken over verleden, heden en iets van een toekomst. Anders gezegd, er moet voldoende orde zijn om te garanderen dat normen die voor mijn gelijken gelden, tevens voor mij van kracht zijn en dat de norm van vandaag ook morgen nog geldt. Zonder orde is er geen basis voor normativiteit.

Welnu, als niet voldaan is aan de minimale voorwaarden voor het bestaan van orde, is er geen basis voor normativiteit. En die normativiteit zelf poneert ook weer een orde, namelijk een ideale. Blijft nog steeds die vraag overeind: waarom zouden we doen alsof menselijke normen de natuur weerspiegelen? Een beroep op een natuurlijke orde lijkt logisch als men de natuur als een goddelijke schepping beschouwt.

Natuurlijke fenomenen

De mens is een afbeelder, stelt Daston. Wij moeten het onzichtbare zichtbaar maken en het is een empirisch feit dat mensen inderdaad natuurlijke ordes gebruiken om morele codes weer te geven. Welnu, de natuur is overal zichtbaar en beschikbaar. Daarnaast moet een bruikbaar

model voor zowel de zintuigen als voor het verstand hanteerbaar zijn. De natuur is de grote bewaarplaats van alle ordes. En de natuur spreidt zoveel typen ordes ten toon dat zij niet alleen functioneert als eenvoudige representatie maar ook als rechtvaardiging van morele ordes. Het motief van de mens om de natuur zin en betekenis te verlenen, is geworteld in een dubbel inzicht over orde: normativiteit vereist orde, en de natuur levert toonbeelden voor elke denkbare orde.

De verheerlijking van bepaalde menselijke waarden als 'natuurlijk' verleent ze echter geen enkele zekerheid of noodzaak. Een dergelijke voorstelling van zaken, of het nu om de progressieve zaak van mensenrechten of de conservatieve zaak van sociaal darwinisme gaat, kun je altijd pareren met de vraag: over welke natuur heb je het eigenlijk? De natuur is een heerlijke paradox, een wanordelijk rariteitenkabinet van alle mogelijke ordes, aldus Daston.

Dit essay van Lorraine Daston is een compacte tekst, die nauwkeurig lezen vereist. De essentie van haar betoog is dat het vooral de natuurlijke fenomenen van de alledaagse ervaring zijn, die nog steeds onze krachtigste intuïties vormgeven over hoe of wat een orde kan zijn. Elke moraal creëert met eigen bezweringsformules een bastion tegen de chaos. Tegenstanders van de naturalistische paradox vrezin met de natuur als inspiratiebron voor moraal een gedachteloos conservatisme: als de normen uit de natuur komen en de natuur onveranderlijk is, dan zijn ook die normen onveranderlijk. Zelf is Daston daar niet zo bang voor. Er zijn zoveel natuurlijke ordes, stelt zij, dat je er elke mogelijke norm mee kan onderbouwen of ontkrachten. Het zijn nu eenmaal de specifieke kenmerken van onze zintuigen die ons kenvermogen diepgaand beïnvloeden. Zij liggen ten grondslag aan onze neiging om alles in fenomenen te representeren. We doen er verstandig aan ons daar voortdurend bewust van te zijn.

Veganisme en Corona

Reactie op *Houd de holocaust buiten de veganismediscussie* van Maarten Gorter

Anton Mullink

Terecht wijst Maarten Gorter (De Vrijdenker april 2020) op de waanzinnige vergelijking van het slachten van dieren met de holocaust. Het zijn onvergelykbare grootheden. De holocaust vond niet plaats om de slachtoffers tot consumptieproduct te maken. En het slachten van vele miljoenen dieren heeft niet als doel om die diersoorten uit te roeien.

Deze twee wanstaltige wreedheden zijn totaal verschillend en elke vergelijking is weerzinwekkend en zinloos. Tot zover geef ik Maarten gelijk.

Niettemin verschaft de onzinnigheid van de vergelijking geen enkel argument waarom het eten van vlees normaal zou zijn. Het feit dat de mensheid dit al duizenden jaren doet is evenzeer een loos argument. De overgrote meerderheid van de wereldbevolking heeft duizenden jaren in allerhande goden geloofd. Zouden we dan daarom die mythe van een god moeten blijven accepteren? Het ontmoedigende feit dat atheïsten een kleine minderheid vormen, neemt nog steeds niet weg dat er geen enkele aanwijzing is dat er een god bestaat.

Gegronde redenen

Voor veganisten geldt iets soortgelijks. Ofschoon ze helaas nog een minderheid vormen, hebben ze hoogstwaarschijnlijk om gegronde redenen het gelijk aan hun kant. En veganisme heeft een antwoord op een aantal corona-vragen.

Gewervelde dieren met een centraal zenuwstelsel willen leven. De verdediging van sommige niet-veganisten dat planten en vruchten ook pijn zouden kunnen ervaren en elke hap in een appel de moord van miljoenen micro-levende wezens tot gevolg zou hebben, is onzinnig. Er is geen enkele aanwijzing dat dit klopt. Ooit een krop sla horen huilen? Of een biet horen piepen, ik geloof er geen biet van. Baarlijke nonsens en een armoedige verdediging om vlees te blijven eten.

Pijn bestrijden en vermijden bij dieren is alleszins redelijk. Zij hebben het vermogen pijn te lijden en emoties te voelen. Daarin verschillen ze niet van mensen. Natuurlijk leven wij alsof er geen einde aan ons leven komt. Daar hebben we geen citaat van een oude wijsgeer voor nodig. Ook dieren willen gewoon leven, zich normaal voortplanten en zowel voor mannelijk als vrouwelijk nageslacht zorgen. Is het klage-lijke gejammer van een koe, als meteen na de bevalling haar boreling afgevoerd wordt, geen superduidelijk signaal dat ze haar pasgeboren kalf melk wil geven? Haar moedermelk hoort niet naar de zuivelindustrie te gaan. Waarom moeten de mannetjes-kalfjes meteen naar het abattoir? Waarom is het niet kunnen produceren van melk een doodvonnis? Bij de pluimvee-industrie speelt zich een vergelijkbare wreedheid af. Alle kuikens die als haantjes geboren worden treft meteen een doodvonnis. Ze worden gewoon vernietigd omdat ze geen eieren kunnen leggen.

Fanatisme

De vergelijking van de bio-industrie met de holocaust heeft me lang weerhouden veganist te worden. Ik vind deze gedachte respectloos naar mensen die om welke reden dan ook (nog) niet kiezen voor het veganisme. Ik ken zelfs mensen die van de weeromstuit door het moraliserende fanatisme van sommige veganisten juist fervent carnivoor blijven. Dit fanatisme, zoals van Britse dierenactivisten als Joey Carbstrong en Ed Winter, is vergelijkbaar met de ongenueanceerde houding van atheïsten (dit is een duidelijker woord voor ongelovigen dan het verhullende 'godvrijen') die gelovigen stelselmatig gek, leugenachtig of crimineel noemen. Dit is een manier van denken en spreken die elke communicatie onmogelijk maakt omdat hier elementair menselijk respect ontbreekt.

Ik was al enige tijd vegetariër maar bleef wel producten uit de zuivel- en pluimvee-industrie gebruiken. Ik ging inzien hoe inconsequent dit was. Consumptie van eieren en melkproducten is een grove inbreuk op het voortplantingsproces van koeien en kippen. Zijn de massale wredeheden in de pluimvee-industrie niet even schrijnend als in andere takken van veeteelt?

Informatie van documentaires als *What the health*, *Cowspiracy*, *Forks over Knives* en *Dominion* brachten mij tot de overtuiging dat ik niet anders kon dan veganist te worden. Ik vind het weerzinwekkend om iedereen die de veganistische visie niet onderschrijft moraliserend en veroordelend af te serveren. Zo'n houding zal er niet toe bijdragen niet-veganisten tot gedragsverandering te motiveren, als mensen denken: och, als die koe, dat varken, die kip maar gelukkig geleefd hebben, is het niet zo erg om ze als consumptieartikel te gebruiken. En als het desbetreffende slachtoffer maar netjes gedood is. Netjes doden? Kijk naar de documentaires en je weet dat er stelselmatig en massaal dierenmishandeling plaatsvindt in de veeteelt, bij het veevervoer en in de slachthuizen. Voor het kijken naar deze documentaires heb je wel sterke zenuwen nodig, er zitten bloedstollende scènes in. Maar zo is de bio-industrie. De leefruimte van kippen bij

voorbeeld is niet groter dan een A4-tje.

Corona

Een actueel zwaarwegend argument voor veganisme vind ik de coronacrisis. Is het niet merkwaardig dat er in de media zo weinig ingegaan wordt op de oorsprong van epidemieën? Als zo'n epidemie er eenmaal is, wordt terecht al het mogelijke gedaan het virus te bestrijden. Ik heb er vertrouwen in dat dit lukt. Maar m.i. is een structurele bijdrage aan het voorkómen van nieuwe epidemieën even belangrijk. Daarin zullen het afschaffen van de bio-industrie en het stoppen met de consumptie van dierlijke producten een belangrijke rol moeten spelen. Alles wijst erop dat de eigenlijke oorzaak van epidemieën (niet alleen van Covid-19) gelegen is in onze manier van omgaan met dieren, m.n. in de veeteelt, en in consumptie van dierlijke producten.

Op internet lees ik verhalen van medische deskundigen die ingaan op het ontstaan van gevaarlijke virussen. Zij waarschuwen dat er nieuwe en mogelijk nog gevaarlijker virussen kunnen ontstaan als we niet stoppen met de bio-industrie. Ik

zou wensen dat dit de lering is die uit deze crisis getrokken gaat worden.

Dr. Neal Barnard, dr. Aysha Akhtar en dr. Michel Greger brachten mij via hun Youtube-video's op deze gedachten. Al in 2008 gaf dr. Greger zijn visie op het Corona-virus, voordat het Covid-19 aan de orde was. Centraal staat daarbij dat dit soort virussen ontstaan in de intensieve veeteelt, vee-transport en vleesindustrie. Wilde dieren kunnen dieren in de veehouderij besmetten. Door de erbarmelijke omstandigheden in de veeteelt veranderen deze virussen van structuur. Zij kunnen daarbij de vaardigheid ontwikkelen om over te springen op mensen.

Symfonie

Dr. Aysha Kathar die onlangs het boek schreef 'Our symphony with animals', een aanrader voor iedereen die in deze thematiek geïnteresseerd is, spreekt daarover in dezelfde lijn: Waar veel dieren zonder enige leefruimte op elkaar gepakt zitten, is er steeds het risico van nieuwe virussen. Door dieren in ziekmakende en verziekte leefomstandigheden te brengen, brengen we ook schade toe aan de menselijke samenleving. Nergens is dit duidelijker dan in het massale fokken van dieren voor de productie van vlees, eieren en zuivel.

Is het niet vreemd dat wij mensen enerzijds vriendschappelijk met sommige dieren omgaan, ze knuffelen en vertroetelen terwijl we andere dieren slachten, in stukjes hakken tot brokjes vlees en plakjes broodbeleg? Dr. Akhtar geeft talloze voorbeelden van de genezende werking van huisdieren. Zij beschrijft op een hartverwarmende manier wat huisdieren, companion animals, voor mensen kunnen betekenen. De troost, afhankelijkheid en trouw van huisdieren is vaak een genezende factor bij verschillende aandoeningen. Zij vraagt zich af of de wereld nu de rekening gepresenteerd krijgt voor haar omgang met de dieren. Dieren met het vermogen om pijn te lijden en emoties te voelen zouden niet louter als consumptieproduct gezien moeten worden.

Afschaffen van de bio-industrie biedt visionaire positieve perspectieven: minder vervuiling, minder dierenleed, betere wereldvolksge-

zondheid. Als iedereen veganist zou worden, dan wordt deze droom vanzelf werkelijkheid.

Iedereen die geïnteresseerd is in de werkelijke achtergrond van Co-

vid-19 en zou willen dat we bespaard blijven van nog erger pandemieën, hoeft ik slechts te verwijzen naar een kort verhaal in de youtube-

video ‘[CORONAVIRUS. The uncomfortable truth.](#)’

Het lijkt me een constructief en visionair idee om onze symfonie met de dieren te herstellen.

Blootpedagoog

Cultuurfilosofische opvoeding tot bloottolerantie

Floris van den Berg

Imponderabilia (1977) was een performance van Marina Abramović en Ulay. Het was een interactief kunstwerk waarbij het publiek de volgende zaal van het museum in moest door een smalle poort, waar Marina en haar (toenmalige) partner Ulay naakt tegenover elkaar stonden. De bezoekers moesten zich tussen de twee naakte mensen doorwurmen. En daar zijn dan weer foto's en filmopnames van waarop te zien is hoe bezoekers proberen te passeren terwijl ze zo min mogelijk het naakte paar aanraken – zoals je mensen in een theaterzaal passeert. De vraag is nu: wat is het kunstwerk – de performance zoals die zich op dat moment voerde, de foto's die daarvan zijn gemaakt of allebei? Het is in ieder geval fascinerend om naar de foto's te kijken. Ik denk overigens dat ik zelf te schijterig zou zijn om te passeren en dat ik liever helemaal niet naar de volgende zaal zou gaan. Maar omdat ik het kunstwerk wel aansprekend vind, vind ik dat ook erg laf van mijzelf. Foto's van deze performance trof ik aan in het boek *Bloot* (2020) van veelzijdig kunstenaar, schrijver en dichter Ted van Lieshout (1955).

Ted van Lieshout in 2012 (foto R. van Elst)

Van Lieshout is een blootpedagoog. En dat bedoel ik serieus en positief. In zijn prachtige boek – zowel qua inhoud als qua vormgeving – filosofeert Van Lieshout op een toegankelijke manier en aan de hand van de geschiedenis van de schilderkunst over opvattingen over bloot. Hij propageert een humanistische vrije omgang met

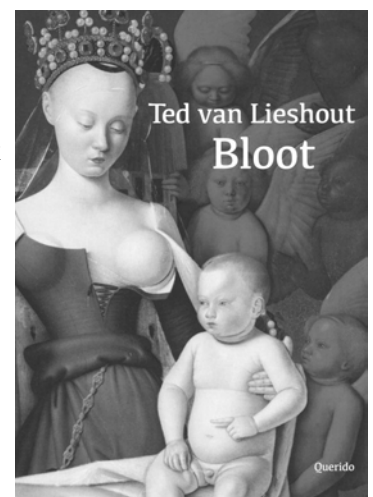

samenleving is, hoe er met kunst wordt omgegaan, of er censuur is, wat voor soort onderwijs er is, hoe er tegen seksualiteit wordt aangekeken, de opvattingen over homoseksualiteit en alle vormen van seksualiteit die afwijkt van de als standaard ervaren vorm. Van Lieshouts boek is een vrolijk pleidooi voor een meer vrije omgang met bloot omdat dat de mens ruimte geeft.

E-mail-roman

Bloot is een essay in romanvorm, beter gezegd een briefroman en dan een briefroman in de moderne tijd: een e-mail-roman. *Bloot* is een Bildungs-e-mailroman^[1]. Het minst aan het boek vind ik het verhaal waaraan het boek is opgehangen. Wat mij betreft had Van Lieshout ook een essay kunnen schrijven, maar ik vermoed dat een boek in verhaalvorm meer potentie heeft om een breed publiek te bereiken dan een essay.^[2] Via zijn blog komt Van Lieshout zogenaamd in contact met een archivaris van het Amsterdams Gemeentearchief. Er ontspint zich een ongelijkwaardige

bloot. Zijn standpunt lijkt op dat van de Spaanse filosoof Fernando Savater die toegankelijke boeken over filosofen schrijft en een praktisch humanisme propageert. Van Lieshout past dit praktisch humanisme toe op het onderwerp bloot en alles wat daarmee samenhangt. En met bloot hangt heel veel samen: hoe mannen en vrouwen met elkaar omgaan, hoeveel vrijheid een individu heeft, hoe vrolijk en kleurrijk een

correspondentie over bloot in de kunst tussen Ted en Frank; Ted geeft veel van zichzelf bloot en Frank, de archivaris, heel weinig. Frank fungeert als klankbord; hij moedigt Ted aan door te gaan met zijn onderzoek. *Bloot* kan wellicht ook geduid worden als een postmodern boek vanwege de vorm. Het is wel een e-mailboek, maar er zit ook een meta-verhaal in. Ted is namelijk van plan om een kinderboek over bloot in de kunst te schrijven en de vraag is welke haken en ogen daaraan zitten. Ted heeft namelijk vraagtekens bij zo'n boek en besluit uiteindelijk dat het er niet komt, maar het meta-boek (het boek over het boek) komt er wel, *Bloot* namelijk. Wat waar is en wat niet, weten we niet. Het boek is fictie, een roman. (Toch ga ik ervan uit dat de kunsthistorische anekdotes wel correct zijn – als dat niet het geval is, verliest het boek voor mij alle waarde en zou ik er verantwoordelijk over zijn).

In zijn correspondentie peinst Ted over zijn schrijverschap en over de zin en haalbaarheid van boekenprojecten. Het komt mij als schrijver allemaal bekend voor:

[...] liever thuisblijven en een nieuw boek maken, al weet ik dat het wéér niet het volmaakte boek zal zijn. Het lijkt eerder een verslaving te zijn dan iets anders, want het eindeloos gezwoeg, hopeloos gestruikel en vruchteloos geworstel hóéft niet. Ik heb genoeg boeken gemaakt. De boeken die ik per se wilde schrijven zijn allemaal geschreven en nog gepubliceerd ook. (p. 26)

Kunst

Van Lieshout is een pedagoog. Hij schrijft kinderboeken, ook kinderboeken over kunst. Dat hij er bewust voor kiest een kunstpedagoog te zijn blijkt wel uit het volgende citaat:

[...] ik wil kinderen vertrouwd maken met beeldende kunst door ze er plaatjes van te laten zien. Als ze dan zo'n deftig, plechtig museum binnenkomen, schoorvoetend

omdat het vaak een imposant gebouw is, en daar zien ze in een zaal een schilderij waarvan ze bij mij al een plaatje hebben gezien, dan is de drempel veel minder hoog. (p. 55)

Het gaat volgens mij echter niet alleen om de herkenning van een kunstwerk, maar ook om er een anekdote bij te kennen. Alleen herkenning is niet genoeg. Denk aan hoe kinderen soms met klassieke muziek in aanraking komen via reclame en dan wanneer zij een keer het muziekstuk horen op de radio, meteen denken aan het product. Het is bij kunstpedagogie belangrijk om een zinvolle connectie te maken tussen het kunstwerk en de kunstbeschouwer; een commercieel product doet dat niet, een anekdote over de kunstenaars of het kunstwerk doet dat wel. Van Lieshout wil kinderen helpen een beeldbank van kunstwerken aan te leggen. Het is niet zijn bedoeling om kunstgeschiedenis te onderwijzen: 'Kinderen hoeven van mij niets te leren over kunst, zo lang ze er maar naar gekeken hebben.' (p. 55) Dat is een interessante opvatting. Ik denk namelijk dat Van Lieshouts anekdotische, persoonlijke en cultuurfilosofische benadering van kunst een betere benadering is dan de strakke kaders waarin binnen de academie kunstgeschie-

denis wordt onderwezen. (Waar ik overigens enorm van heb genoten toen ik kunstgeschiedenis deed in Leiden). Van Lieshout meent (in navolging van de beroemde iconograaf Erwin Panofsky), dat je het beste begrijpt wat je ziet wanneer je vergelijkt. Dat doe je door twee afbeeldingen naast elkaar te zetten. Dat geeft houvast. Als pedagoog kun je sturen door wat je naast elkaar zet. Van Lieshout noemt dat principe 'vergelijken = beter kijken'. Volgens hem is de essentie van kunstbeschouwing om 'verschillen en overeenkomsten' te zien. (p. 55) 'Het is heel moeilijk om kinderen een tekst of plaatje te geven waar ze iets over moeten zeggen zonder dat er een leidraad is. Door ze twee plaatjes te geven, ontstaat er vanzelf een relatie waar je wél iets over kunt zeggen, ook als je daar niet voor gestudeerd hebt.' (p. 144)

Ontbloting

Behalve een pedagogische insteek als het gaat om kunst heeft Van Lieshout een heldere pedagogische blik op hoe mensen om te leren gaan met bloot: 'Ik vind dat we ons er niet toe moeten laten verleiden om bloot – of beter gezegd: ontbloting – te gaan zien als aanval, bedreiging of agressie. Uiteindelijk is niet ons blote lichaam cultivering, maar wat we eroverheen aantrekken.' (p. 71)

Als derde opvoedkundige component naast introductie tot kunst en aanleren van bloottolerantie, wie Van Lieshout tolerantie voor homoseksualiteit stimuleren. Hij is zelf homoseksueel en vindt het belangrijk om daar open over te zijn. Hij legt uit waarom er zich erover uitsprekt dat hij homoseksueel is:

'Ik doe het omdat ik ervan overtuigd ben dat homo's zichtbaar moeten blijven in een tijd waarin jonge homo's juist willen onderduiken in hun omgeving. Ik weet zeker dat dat funest is. De emancipatie kwam tot stand doordat homo's zich bekendmaakten.

Tot dan toe bleven ze anoniem en kon iedereen een hekel aan ze hebben omdat het tóch niet ging om personen die je kende. Pas toen homo's uit de kast kwamen, moesten vaders en moeders, ooms en tantes, burens en overburens hun mening bijstellen: de pest hebben aan mensen die je niet kent is niet zo moeilijk: een hekel krijgen aan het jongetje dat je hebt zien opgroeien en dat homo blijkt is een stuk lastiger.'

Lastiger zeker, maar wanneer de religieuze indoctrinatie voldoende is doorgedrongen, niet onmogelijk. In orthodox religieuze families deinst men er niet voor terug een homoseksueel kind te verstoten. Homoseksualiteit en apostasie^[3] zijn redenen tot ostracisme^[4]. Het slaan van je vrouw of crimineel gedrag is dat niet. Een ander probleem met de redenatie van Van Lieshout is dat er ook wel homo's zijn aan wie je een hekel kunt hebben als je ze kent.

Preutsheid

Qua cultuurhistorie komen er in het boek frappante feiten langs. Zoals dat wie in een witte trouwjurk trouwt, zich voegt naar een door koningin Victoria geïntrodu-

ceerde traditie. De fobie van Victoria voor bloot en seks heeft geleid tot de vermaarde Victoriaanse preutsheid, waarbij zelfs (naakte) stoelpoten bedekt moesten zijn. Victoria heeft de fobie voor bloot enorm gestimuleerd en de erfenis daarvan is nog steeds merkbaar, de seksuele revolutie van de jaren zestig heeft dit niet helemaal ongedaan kunnen maken. Het zou best kunnen zijn dat de Victoriaanse preutsheid een heropleving is die uitgaat van de moslims en omhelsd wordt door de christentaliban die ook moord en brand schreeuwen over een verval van de zeden. Naturisme is voor deze geïndoctrineerde geesten een manifestatie van het kwaad. Ze zullen nog liever de doodstraf instellen dan naturisme tolereren.

De Franse schilder Gustave Courbet (1819-1877) schilderde naar hartenlust naakten, maar deed dat op een historiserende manier, dus bijvoorbeeld door een naakte vrouw de godin Venus te noemen. Beroemd en berucht is zijn schilderij *l'Origine du monde* (1866), ook wel bekend als 'de kut van Courbet', waarop een liggende torso van een naakte vrouw zichtbaar is en waar je een *full frontal* blik hebt op haar vagina en een van haar borsten. Dit schilderij is waarschijnlijk in opdracht vervaardigd als pornografisch werk en niet bedoeld voor algemeen publiek. Het heeft tot 1995 geduurd voordat dit schilderij voor het eerst openbaar in een museum werd tentoongesteld. Van Lieshout heeft een afbeelding (in kleur) in het boek opgenomen.

In 1989 creëerde de Franse kunstenaar Orlan (pseudoniem van Mireille Porte, 1947) een mannelijk pendant van het schilderij van Courbet. Het is geen schilderij, maar een foto. De foto toont een mannelijke torso, in dezelfde positie als de vrouw bij Courbet, met een erectie. De titel van het kunstwerk is veelzeggend: *L'origine de la guerre*. Op het tonen van een erectie ligt een nog zwaarder taboe dan op piemels en vagina's. Het kunstwerk van Courbet lokte nog andere reacties van kunstenaars uit. In 2014 ontblootte de Luxemburgse kunstenaar Deborah De Robertis (1984) haar vagijn in het Musée d'Orsay voor het schilderij van Courbet in een museum als een performance.

Het is opmerkelijk dat de foto die daarvan is gemaakt^[5] door mensen als confronterend en pornografisch kan worden ervaren, zoals destijds het schilderij van Courbet. Maar het gaat bij allebei om de vagina. Het is de vagina waaruit wij allemaal uit zijn gekomen – de mensen die via een keizersnede ter wereld zijn gekomen, dargelaten. In 2016 poseerde zij nogmaals naakt in hetzelfde museum, maar nu voor een ander kunstwerk, namelijk *Olympia* van Eduard Manet.

Islamisering

Van Lieshout lardeert zijn boek met cultuurfilosofische beschouwingen:

'Wij verafschuwen geweld en verheerlijken schoonheid, maar in het jaartal krijgen we niks schoons te zien en juist alles wat lelijk en slecht is. Dat verkoopt beter. Dat trekt meer aandacht. Een bevlogen kunstenaar die een mooi werk schildert, komt niet in het jaartal, een nietsnut die dat schilderij kapot maakt wel.' (p. 106)

Van Lieshout geeft gastlessen over kunst op middelbare scholen. Het valt hem op dat er de afgelopen jaren sprake is van een culturomslag waardoor hij zich genoodzaakt voelt zichzelf te censureren door geen blote kunst meer te laten zien. Het gaat mis doordat jongens met een islamitische achtergrond stampij maken. Van Lieshout is keurig politiek correct in het verwoorden van dit probleem: 'Regelmatig zitten er jongens in de klas, altijd uit gezinnen met een migratie-achtergrond, die hysterisch worden bij het zien van die borst. De eerste keren vond ik het aandoenlijk, zo'n hinnikende geit van een jongen die zich geen raad weet met zijn zenuwachtigheid, of ik vond het ergelijk, zo'n knul die

zijn ongemak toont door zich afwijzend en ongeïnteresseerd voor te doen.' (p. 114) Die zelfcensuur gaat hem niet in de koude kleren zitten: 'Tegelijkertijd maakt het me woedend, want je wordt tegenwoordig om de oren geslagen met blootfoto's die pubers elkaar toesturen en ie-der-een weet dat ze het internet afstruinen om porno van alle kanten te bekijken. Maar het dient allemaal heimelijk te gebeuren en er mag niet over gesproken worden.' (p. 114) Deze nieuwe preutsheid – die dus wordt veroorzaakt door de opkomst van de islam – draagt bij aan de 'verdorring van de vrijmoedigheid'. (p. 116) Ik voeg eraan toe: de islamisering van Nederland betekent niet dat Nederland officieel een islamitisch land wordt, maar dat de islam een mufte deken duwt op de vrolijke vrijmoedigheid die in de jaren zestig en zeventig is bevochten. Ik vermoed dat de teloorgang van de culturele verworvenheid van topless zonnen in ieder geval deels te maken heeft met de spastische ongepaste reacties van moslimmannen op vrouwelijke ontbloting. De islamisering toont zich door een nieuwe preutsheid die over de cultuur komt en de felle afkeer van homoseksualiteit leidt er door agressieve dreiging toe dat homo's terughoudender worden in het openbaar. De invloed van de islam is morele degeneratie. 'De tijden zijn echt veranderd. En ik kan gissen waar het door komt, maar je verzeilt al gauw in discussies over de multiculturele samenleving en de teloorgang van de tolerantie, en eerlijk ge-

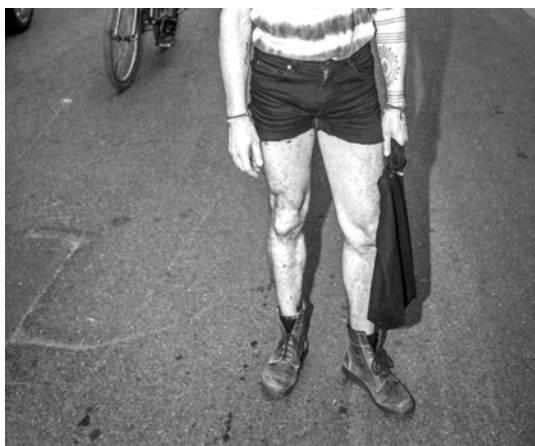
zegd kan ik daar niets stellings of zinnigs over kwijt.’ (p. 157)

Toch is het wel zo dat Nederland nog steeds de traditie volgt van liberale uitgevers. Dat het boek *Bloot*, inclusief de illustraties, zonder problemen kan worden uitgegeven en zonder problemen kan worden verkocht in boekhandels en hopelijk, zonder problemen door bibliotheken wordt aangeschaft en uitgeleend, laat zien dat de tolerantie en vrijmoedigheid in Nederland in de cultuur nog goed verankerd zijn. Wellicht komt het doordat de hogere kunst waar dit boek, ondanks de poging tot toegankelijkheid voor een breed publiek, toe behoort, niet percoleert^[6] tot degenen die stampij zouden kunnen maken.

Van Lieshout noemt ook de seksuele denigrerende opmerkingen van vrouwen over blote mannenbenen – en ik herken hierin mijn moeder en haar vriendinnen die nooit moe werden opmerkingen te maken over blote mannenbenen. ‘[...] ongepolijst bloot stuit automatisch op weerzin. Niet alleen binnen de kunst, maar ook op straat. Als daar een man in korte broek loopt, hangen alle dames kotsend over de reling en raken ze niet uitgepraat over hoe lelijk zij die blote benen vinden. [...] Als je zonnig hardop wilt zeggen dat je blote mannen walgelijk vindt, ga dan niet met ze naar bed.’ (p. 130) Ik vind het überhaupt geen goede gewoonte wanneer mensen elkaar negatief om hun uiterlijk beoordelen. Je zou er ook een gewoonte van kunnen maken om alleen positieve dingen te zeggen en de rest te negeren.

Religiekritiek

Ik moest denken aan *Julia's reis* (2015) van Finn Zetterholm dat een boek is om kinderen verhalenderwijs met kunst in aanraking te brengen. Het boek wordt wel ‘*De wereld van Sofie* voor de kunstgeschiedenis’ genoemd.

En wij hadden het dan ook gekocht voor de Bildung van onze zoons. Maar *Julia's reis*, noch *De wereld van Sofie*, noch *De telduivel* van Hans Magnus Enzensberger, noch *De betoverende werkelijkheid* van Richard Dawkins was aan hen besteed. In mijn ouderlijk streven om als pedagoog de Bildung van mijn zonen te stimuleren, heb ik gefaald. Het is niet gelukt om hen enige interesse in cultuur aan bij te brengen.

De geschiedenis van de westerse kunst is vervlochten met de katholieke kerk. De kerk was eeuwenlang een belangrijke opdrachtgever, maar de kerk gaf ook de toon aan qua iconografie en wat wel en niet door de katholieke beugel kon. De opvattingen van de kerk zijn door de loop der eeuwen veranderd, vooral van meer naar minder tolerant tegenover bloot. Toen de kerk en met name het Vaticaan opgescheept zat met kunstcollecties vol bloot, werden er censors ingezet. Op schilderijen werden veel bladeren over geslachtsdelen geschilderd. En bij de (Romeinse) blote beelden werden er pikken afgehakt en daarvoor in de plaats werden stenen vijgenbladeren bevestigd of, minder rigoureuze, de beelden werden gefatsoeneerd met stoffen kleding. Het is een theologisch probleem dat religieuze opvattingen zich door de tijd heen wijzigen: waren de eerdere gelovigen dan geen echte gelovigen of hadden zij het gewoon fout? Hoe kan het dat de huidige generatie dan wel zeker weet hoe de hemelse potentiaal het belieft of verandert god soms van gedachten?

Achttien jaar nadat Michelangelo de wand van de **Sixtijnse kapel** beschilderd had, werd tijdens het Concilie van Trente in 1563 door de gezamenlijke kardinalen besloten dat naaktheid naar was en in de ban moest, omdat het sinds de zondeval van Adam en Eva lustopwekkend was geworden (ervoor dus niet!). Vanaf dat jaar werd het voorgeschreven om de geslachtsdelen af te dekken. (p. 123)

Maar als bloot lustopwekkend is, wat is er dan mis met lustopwekking? Ik ben blij dat ik geen theoloog ben die moet trachten de inconsistenties recht te breien en van de buitenkant bezien is het zonneklaar dat inconsistenties onlosmakelijk met religies verbonden zijn en dat gelovigen daar helemaal geen probleem mee. Van die inconsistenties bedoel ik, gelovigen maken van een heleboel dingen juist wel een probleem. Je zou zelfs kunnen zeggen dat *Bloot* in essentie reli-

giekritiek is. *Bloot* is een pleidooi voor een hoge mate van bloottolerantie terwijl religie door de bank genomen gymnofob (naaktfobie) is.

Het blootboek van Ted van Lieshout is in velerlei opzichten een interessant boek. Het boek is veel belangrijker dat het op het eerste gezicht lijkt. Zoals ik aan het begin opmerkte pleit Van Lieshout voor een humanistische en liberale samenleving waarin er ruimte is voor bloot, een samenleving waarin mensen elkaar de ruimte en vrijheid gunnen. Maar ook een samenleving waarin kunst en cultuur hoog in het vaandel staan. *Bloot* draagt bij aan *Bildung* en een behoorlijke mate van bloottolerantie is daarvoor nodig. Zonder bloottolerantie geen toegang tot een groot deel van de cultuur. Wie gymnofob is sluit zich af van een groot deel van de cultuur.

[1] Een Bildungsroman ("vormingsroman") is een psychologische roman die verhaalt over de ontwikkeling van de geest en persoonlijkheid van de protagonist gedurende de overgang van jeugd naar volwassenheid, waarbij gewoonlijk de bewustwording van de eigen identiteit en rol in de wereld een rol speelt. (uit Wikipedia; noot van de redactie)

[2] Er zijn maar weinig essays die een grote bekendheid hebben. Mij schieten deze essays te binnen: 'Het onbehagen van de vrouw' van Joke Smit, 'De aibaarheidsfactor' van Rudy Kousbroek, 'Wees blij dat het leven geen zin heeft' van Jaap van Heerden, 'De bril van God' van Maarten 't Hart en 'De ongelofelijke slechtheid van het opperwezen' van Karel van 't Reve.

[3] Afvalligheid, geloofsafval (noot van de redactie)

[4] Ostracisme of schervengericht was in de Atheense democratie een stemprocedure in de Ekklesia (Volksvergadering) om politieke leiders (generaals) die men te machtig vond voor één, vijf, tien of twintig jaar te verbannen. (uit Wikipedia; noot van de redactie)

[5] <https://i2.wp.com/ooteoote.nl/wp-content/uploads/2014/12/L-origine-cadre-light-baisse-resolution.jpg>

[6] doorsijpelt (noot van de redactie)

Coronadwang

Sicco Polders

Onze vrijheid staat onder druk. Nu is vrijheid een minder concrete waarde dan gezondheid. Tegenwoordig is de eerste vraag bij een ontmoeting hoe het met de gezondheid staat. Heeft u ooit aan iemand gevraagd hoe het met diens vrijheid staat gesteld? Maar vergist u zich niet: vrijheid en gezondheid zijn geen tegen elkaar af te wegen waarden, hoogstens tijdelijk. De maatregelen van de overheid ter bescherming van onze gezondheid stemmen tot nadenken omdat ze onze vrijheid drastisch dreigen in te perken.

Door middel van oorlogsretoriek proberen verschillende leiders ons te overtuigen van de noodzaak ervan, zoals de Franse president Macron. Hij stelde dat zijn land in oorlog is met Corona en nam geen

halve maatregelen. Fransen mogen alleen naar buiten na een formulier te hebben ingevuld met daarop een reden voor het verlaten van het huis, en de datum en het tijdstip waarop men van huis denkt te gaan. Elke overtreding wordt beboet; voor recidivisten dreigt een celstraf. Dit geldt tot minstens 12 mei.

Frankrijk is niet het enige land dat doet alsof het in oorlog is. In de Verenigde Staten is de nationale noodtoestand uitgeroepen en mag men alleen naar buiten voor essentiële (wie bepaalt dat?) boodschappen. Trump gedraagt zich als een oorlogspresident. Hij wil het mogelijk maken mensen zonder proces en voor een ongewisse periode vast te laten zetten en trekt langzamerhand alle macht naar zich toe. Nadat hij

trouwens de pandemie zo had onderschat, dat we ons gerust mogen afvragen hoeveel doden er voorkomen hadden kunnen worden met een echt snuggere, en vooral minder egoïstische en narcistische president, maar dat terzijde.

Oorlog

Kortom, het lijkt wel oorlog maar dat is het natuurlijk niet. Er vallen slachtoffers en er zijn winnaars en verliezers, maar dat maakt iets nog geen oorlog. De mens heeft nu één gezamenlijke tegenstander en die beschouwt ons helemaal niet als vijand, wil ons niet verslaan, en heeft geen enkel belang. Er is geen agressieve leider die deze oorlog begon en geen land dat ernaar verlangde. En we trekken er niet op uit om iets te veroveren, maar blijven thuis om onszelf en anderen te beschermen. Oorlogsretoriek is ongepast en niet effectief. Tenzij je als dictator de gelegenheid te baat neemt alle macht te grijpen, zoals Orban doet in Hongarije.

Opvallend is onze gehoorzaamheid. Wie had ooit gedacht dat we in vreedstijd massaal binnen zouden blijven omdat de overheid dat afdwingt. Wat angst en eigenbelang

niet allemaal tot stand kunnen brengen. Of gelooft u dat we nu thuis blijven, afstand houden, en zo veel accepteren, omdat we kwetsbaren en ouderen willen redden? Noem me cynisch, maar ik geloof het niet. In weerwil van wat Rutger Bregman beweert, geloof ik niet dat alle mensen deugen, maar dat elk mens tegelijkertijd wel en niet deugt. En in barre tijden zoals nu deugen we vooral uit eigenbelang (dus misschien deugen we wel niet).

Dat we gehoorzaam zijn en onze vrijheid laten inperken, lijkt me alleszins redelijk. Zouden we de overheidsregels aan onze laars lappen dan lopen we allemaal een gerede kans ziek te worden en te overlijden. Maar hoelang nog? Er komt een moment, dat we niet alleen erg ongerust worden over onze financiële omstandigheden – als we dat niet al zijn – maar ook dat we de nu vaak nog abstracte cijfers van stijgende of dalende dodentallen, links laten liggen en gewoon weer vrijuit willen bewegen, en het risico op de koop toe nemen. Eén maand thuis is niet zo schokkend, twee maanden wordt lastig, drie wordt penibel en langer schier onmogelijk. Maar misschien verbazen we onszelf wel en went ook dit.

Ná Corona

Er komt een vaccin of groepsimmunititeit. Het leven kan dan weer enigszins zijn normale gang gaan. (En dat noemen we niet 'het nieuwe normaal', een misplaatste, hippe, betekenisloze uitdrukking; beter is een

'nieuwe situatie', of 'nieuwe omstandigheden', of 'nieuwe toestand', want dat zijn allemaal zelfstandige naamwoorden die nieuw kunnen zijn, 'normaal' is een bijvoeglijk naamwoord, behalve dan als verwijzing naar die boerenband uit de Achterhoek). Belangrijk is wel dat we al gaan nadenken over hoe die tijd er uit zal zien. Want eenmaal ingestelde maatregelen worden niet zomaar teruggedraaid. Misschien omdat het niet kan of omdat we het niet willen, of misschien omdat overheden daar niet bij gebaat zijn. Nieuwe maatregelen moeten we dan ook niet kritiekloos accepteren.

Neem het idee van een corona-app. De app werkt op bluetooth: telkens als uw telefoon in de buurt is van het toestel van een ander, wissen de telefoons gegevens uit. U krijgt dan een bericht als u bij iemand in de buurt bent geweest die besmet is. Dit gebeurt anoniem. Er komt dan ook een advies, bijvoorbeeld neem contact op met een arts. Gaat deze app verplicht worden? En blijven de gegevens echt anoniem? Wordt het een vrijblijvend advies of een dwingend advies? Wie worden de grote spelers? Google en Facebook hebben geen smetteloos verleden qua privacy.

Redactielid Maarten Gorter wees me erop dat het recht op privacy geen recht is dat ondergeschikt is aan andere. Privacy weegt net zo zwaar als de vrijheid van meningsuiting, het gelijkheidsbeginsel en de vrijheid van godsdienst. Dat de overheid religieuze bijeenkomsten toestaat onder bepaalde voorwaar-

den, met als argument de vrijheid van godsdienst, en tegelijkertijd de gehele bevolking op een orwelliaanse manier via een app in de gaten wil laten houden, is krom en zorgwekkend. Mijn recht op privacy is even sterk als andermans vrijheid van godsdienst. Laten we hopen dat het kabinet geen overijlde beslissingen neemt en delicaat omgaat met beide rechten.

Blijf kritisch

Het is begrijpelijk dat we nu veel doen, en vooral laten, om het virus buitenspel te zetten. Dat betekent onvermijdelijk beperking van bepaalde vrijheden. De Duitse filosoof Peter Sloterdijk stelt in een interview met *Die Zeit* dat al eeuwenlang vrijheden omwille van veiligheid en zekerheid worden ingeperkt, en dat, als we erop zullen terugkijken, de coronacrisis deze trend versterkt heeft. Laten we ervoor waken dat hij gelijk krijgt. Dus gebruik uw gezonde verstand en neem de overheid en experts serieus als ze vragen om de maatregelen die behoren bij een intelligente afgrenzing. Maar blijf kritisch ten opzichte van alle vrijheidsbeperkende maatregelen, zowel ten opzichte van de huidige als tegenover die komen gaan. Dat betekent niet lak hebben aan de opgelegde regels, maar wel aan de rem trekken als maatregelen van observatie, vergrenzing en registratie onze vrijheid permanent bedreigen. Ziek worden en sterven wil niemand, onvrij leven evenmin.

Prijs voor beste artikel 2020

Vrijdenken doen we niet alleen. Zonder structurele dialoog geen kritisch denken, geen structureel denken zonder kritische dialoog. Wij roepen u op mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord. Heeft u zich geërgerd aan of verwonderd over iets; of zit u iets dwars en wilt u er vanaf: klim in de 'pen'.

*Schrijf een artikel dat des vrijdenkers is en verbaas ons met uw inzichten. Het beste artikel van 2020 wordt beloond met een eervolle vermelding, eeuwige roem en een **waardebon van € 100,-**. Voor de goede orde: de redacteurs komen niet voor de prijs in aanmerking.*

Stuur uw bijdrage naar de redactie via het e-mailadres: redactie@devrijgedachte.nl

Naakt als de goden

Anton van Hooff

‘Die Grieken waren wel viezeriken, hè?’ Zo reageerde mijn moeder steevast als ze mij gedwee volgde naar een archeologisch museum in het Middellandse-Zeegebied. Voor de dood van mijn vader waagden mijn ouders zich niet in een vliegtuig. Maar nu hij was gestorven ‘deed het er niet meer toe’, verklaarde ze toen ik als pieuze zoon voorstelde samen op vakantie te gaan. Als voorwaarde stelde ik wel dat ik antiek puin wilde zien en dat we dus per vliegma- chien moesten reizen. ‘Maar ik wil wel nog graag een tijdje blijven leven, hoor moeder.’ Goed, zo gingen we in opeenvolgende jaren naar Tunesië, Rhodos, Sorrento, Taormina, Kerkyra en Rimini.

Naakt vereeuwigen

Ze slofte steeds braaf achter me aan en reageerde alleen lacherig als ze weer eens een blote piemel zag. Weer legde ik dan uit waarom de Ouden zo hun goden zonder kleren afbeeldden. De verklaring sluit aan bij ‘atheïsme en naturisme’ van Floris van den Berg in dit nummer; geklede personen zijn onbarmhartig gedateerd. Je verbaast je dat die bril en die pluizige trui ooit hebt durven

dragen. Maar ja, wij zijn nu eenmaal sterfelijk, terwijl voor Grieken en Romeinen het belangrijkste onderscheid was dat goden ‘altijd levend’ (*aei zôntes*) waren, het standaardpredicaat (*epitheton ornans*) van Homeros in *Ilias* en *Odyssee* voor de *athanatoi* (onsterflijken).

Goden, althans de mannelijke, worden daarom steeds ontkleed uitgebeeld. In sculptuur zijn ze wel iets groter dan mensen. Ze hebben een perfect lichaam. Ze zijn dus mensvormig (antropomorf), maar wel van een ideale gestalte (afb. 1).

Beelden van mannen op graf-tombes of als sportkampioenen zijn aan de andere kant ‘theomorf’, dus ook ontkleed, *gymnos* (afb. 2). Zo bedreven de jongheren ook sport bij de grote festivals en in de plaatselijke gymnasia, ‘bloterijen’, zoals mijn zoon raak vertaalde – altijd een lachsucces als je gymnasiasten vertelt dat ze op een naakterij zitten.

De oude Grieken beschouwden naaktsport als cultureel erfgoed; daarin hadden ze naar eigen overtuiging de primeur. Soms werd hun voorbeeld gevolgd, zoals volgens Herodotos door de Perzen, maar ook stuitte het gebruik op felle af-

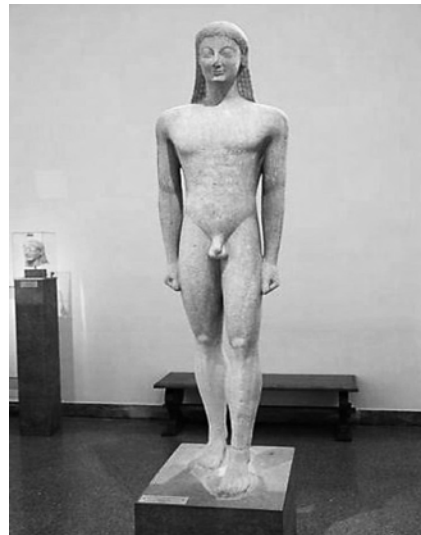
wijzing. Een van de aanleidingen voor de joodse opstand der Makka-beeën in –167 tegen de Grieks-Macedonische Seleukieden was de aanwezigheid van een hemelbergend gymnasium in Jeruzalem, teken van de toenemende vergrieksing van de joodse bovenlaag.

Naakte heersers

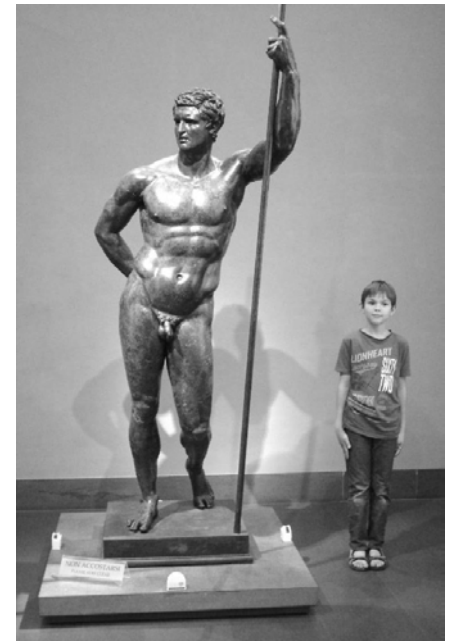
De Seleukieden waren letterlijk de zonen/telgen van Seleukos, een van de generaals van Alexander de Grote. Na zijn dood (–324) stelde hij zich net als Ptolemaios in Egypte aanvankelijk op als behoeder van een deel van het enorme rijk dat Alexander veroverd had, maar de ‘overnemers’ (*diadochoi*) wierpen het masker af nadat de ongeveer veertienjarige zoon van Alexander uit de weg was geruimd. Zij namen de koningstitel aan en lieten zich net als Alexander als halfgod zonder kleren beeldhouwen (afb. 3). Romeinse keizers namen deze autocratische traditie over. Naast de keizer als militair imperator en als opperpriester met over het hoofd getrokken toga, behoort de keizer in volle naaktheid – en vaak meer dan mensgroot – tot de vaste voorstellingen

1. Zeus of Poseidon, afhankelijk van de vraag wat hij met de trechterhand slingert, de bliksem of de drietand. Bij een van onze Europese zomerscholen demonstreerde een Spaanse atlete dat je zo geen speer slingert, dus het is toch wel de oppergod, wat sowieso waarschijnlijk is. Nationaal Archeologisch Museum Athene; eigen opname.

2. Jongeman, *kouros*, uit de vroegste periode dat de Grieken beelden van mensen vervaardigden, duidelijk naar Egyptisch voorbeeld. Het kan op een graf-tombe hebben gestaan, eerbewijs voor een verdienstelijk burger (atleet?) of een wijgeschenk zijn geweest om een godheid te bedanken voor bewezen dienst, zoals genezing. Nationaal Archeologisch Museum Athene; eigen opname.

3. Hellenistisch vorst (een Seleukiede?) als naakte Heros, ter vergelijking mijn toen negenjarige zoon Kristiaan. Palazzo Massimo, Rome; eigen opname.

(afb. 4). In de Europese geschiedenis legden heersers die zich als een nieuwe caesar beschouwden, ook alle kleren af. Dat deden Napoleon (afb. 5) en Mussolini (afb. 6). Ooit heb ik ergens gelezen dat in het paleis van Laken in Brussel onder een trap een standbeeld van de naakte Leopold I, de eerste koning der Belgen, zou staan, maar ik heb dit bericht nooit kunnen verifiëren – heeft een van onze lezers toegang tot de Belgische hofkringen?

Het vrouwelijk naakt

Anders dan in de moderne tijd dacht de oudheid bij een naakt niet direct aan het vrouwenlichaam. Een enkele keer wordt een keizerin wel naakt afgebeeld, maar zij heeft dan de gedaante van de godin Venus/Aphrodite in een klassieke pose (afb. 7); ze bedekt met een hand haar schaamdeel, zoals in het eerste volledig blote standbeeld, de Aphrodite van

Knidos van circa –350, als cultusbeeld gemaakt door Praxiteles (afb. 8). Hij zou als model de fameuze hetaere Phryne hebben gebruikt. Haar volmaakte figuur leidde tot haar vrijspraak in een proces wegens disrespect voor de goden. Op het hoogtepunt van zijn pleidooi ontblootte haar advocaat (en minnaar) haar volledig. Nee, vond de jury, zo'n godin van een vrouw, kon niet schuldig zijn (afb. 9).^[1]

Er werden ook wel andere Aphrodites in min of meer ontblote staat gemaakt, maar bij de hurkende godin die in bad gaat, ging het stellig niet om een cultusbeeld; de betiteling was een alibi voor het uitbeelden van een begeerlijke vrouw. Een twijfelgeval is de fameuze Venus van Milo, correcter: Aphrodite van (het eiland) Melos – het beeld is op dit eiland in 1820 tevoorschijn gekomen (afb. 10). Alleen de torso is gevonden – met een stuk van een

arm – wat het beeld een serene uiterlijk geeft. Het ligt voor de hand dat de rechterarm het kleed moest ophouden, dat van de heupen dreigt te zakken, een variant op de Aphrodite van Knidos. Maar wat deed de linkerarm? Als die werd uitgestrekt of gebogen met in de hand een appel, werd de mythe uitgebeeld waarin Paris haar als de knapste van de drie hoofdgodinnen aanwees. Het lijkt er hoe dan ook niet op dat dit meer dan vrouw-grote beeld (2,20 meter) voor de eredienst was. Als we de uitbeelding van het vrouwelijke lichaam verder terug vervolgen zien we omstreeks –400 reliëfs van vrouwen bij van wie het kleed zo tegen het lichaam aankleeft dat de vormen eronder goed zichtbaar zijn (afb. 11). Men spreekt van de natte stijl. Inderdaad lijken de vrouwen deel te nemen aan een wet T-shirt party. Verder teruggaande, bijvoorbeeld naar de meisjes op het fries

4. De keizer-filosoof Marcus Aurelius als naakte heros. Hermitage, Sanktpeterburg; eigen opname.

6. De Mars op Rome; niet geheel naakte Mussolini met de overwinningsgodin op de hand

8. Aphrodite van Knidos, Romeinse marmeren kopie van Praxiteles' bronzen (verloren) origineel.

5. Napoleon, binnenhof Palazzo Brera, Milaan

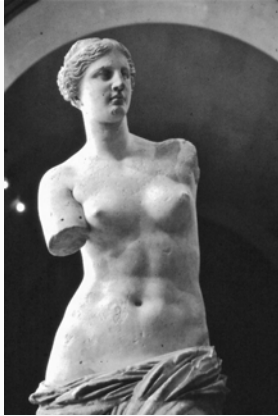
7. Domitia Longina (ca. 53 - 126/ 130), vrouw van Domitianus (keizer 81-96), als kuise Venus. Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhagen; eigen opname.

9. Phryne onthuld, door Gérôme. Kunsthalle, Hamburg.

van de Parthenontempel, is alles decent bedekt (afb. 12). Daar heeft de beeldhouwer zich uitgeleefd op de neervallende plooien van de peplos.

Ten slotte komen we terug bij de eerste standbeelden van jonge mensen uit de zevende eeuw. Terwijl de jongemannen, *kouroi*, zoals we in het begin van het stuk zagen, volledig naakt werden uitgebeeld, zijn de meisjes, *korai*, volledig bedekt. Niet borsten maar bevallige billen welven zich onder de chiton of peplos (afb. 13). Om daarop de aandacht te vestigen, leidde ik bij studiereizen naar Griekenland de deelnemers ook steeds naar de achterkant van de opgestelde beelden, tot enige verbazing van andere museumbezoekers. Welgevormde billen golden zowel bij jonge mannen en vrouwen als een kenmerk van schoonheid. Homeros prijst knappe vrouwen met predicaten als 'fraai-, fijn-, wel-, wit-, zwart-, glad- en roosbillig'. De fixatie op de billen wordt wel verklaard als kenmerk van de Griekse liefde, waarvan het object een meisje of een androgyne knaap was.

10. Venus van Milo. Louvre, Parijs, eigen opname

11. Godin Nikè (Overwinning) in de natte stijl; paneel van de balustrade van haar tempel op de Akropolis; Akropolismuseum; eigen opname.

Als het maar klassiek was

Laten we na dit rondje door de antieke beeldhouwkunst, van vroeg naar laat en weer terug, naar recentere tijden gaan. In de Europese beeldende kunst was het naakt in principe taboe. Daaraan kon alleen enigszins ontsnapt worden door Adams en Eva's met minuscuul vijgenblad (afb. 14). Ook martelaar Sebastiaan, die gefolterd was door pijlen op hem af te schieten, moest natuurlijk flink ontbloot worden getoond (afb. 15), maar wel met lendendoek net zoals de vele gekruisigde Christussen.

In 1492 doorbrak Michelangelo het taboe door in hout een gekruisigde Jezus volledig naakt te vervaardigen. Het kreeg wel niet de bedoelde plaats achter het hoofdaltaar in de kerk van het klooster van Santa Maria del Santo Spirito in Florence (afb. 16), maar het werd verbannen naar de sacristie, de plaats waar de priester zich klaarmaakt voor de eredienst. Het werd daar in 1962 ontdekt. Zo'n dertig jaar later hakte Michelangelo weer een naakte

12. Meisjes op het fries van het Parthenonheiligdom in klassieke stijl volledig bekleed. Louvre, Parijs.

13. Meisje, *koré*, met bevallig achterwerk geklede tegenhangster van de naakte *kouros*, volledig bekleed; resten van beschildering Akropolismuseum, Athene; eigen opname.

Christus uit, dit keer als de opgestane. Ook dit beeld werd in een sacristie aan het publieke oog onttrokken, en wel die van San Vincenzo Martire, in Bassano Romano bij Viterbo. Deze eerste versie liet hij in de steek omdat er een zwarte ader in het witte marmer bleek te zitten – zichtbaar op de linkerwang (afb. 17). Pas in 2000 werd het beeld als een echte Michelangelo herkend. Steeds als zodanig erkend was de tweede versie, waaraan de kunstenaar spoorlags begon om aan het contract met zijn opdrachtgever te voldoen. Het werd opgesteld in de Santa Maria sopra Minerva, maar kreeg in de barok wel een bronzen lendendoek (afb. 18).

Michelangelo's teruggrijpen op het antieke mannenbeeld voor de godmens werd dus niet gewaardeerd. Anders was het met de heidens-mythologische thema's; van de zestiende tot ver in de negentiende eeuw mocht (vrouwelijk) naakt als het maar een klassieke figuur voorstelde. Iedere zaal van kunsthistorische musea heeft doeken met wulp-

14. Adam en Eva door Hans Memling. Kunsthistorisches Museum, Wenen; eigen opname.

15. Martelaar Sebastiaan. Sebastiaan. Landesmuseum Kärnten, Klagenfurt; eigen opname.

se en blote godinnen en nimfen, waarbij de schaamdelen wel 'toevallig' wegvallen achter een takje of doekje. Ik ken één uitzondering uit de rococo: Bouchers schilderij van Leda en de zwaan, de gedaante waarin Zeus tot haar kwam (afb. 19).

In de Victoriaanse negentiende eeuw bracht een terugkeer naar serene klassieke voorbeelden geen doorbreking van het taboe; naakt mocht, zolang het maar om antieke taferelen ging en niet te expliciet was. De Fries Laurens Alma Tadema (1836-1912), die als Sir Lawrence Alma-Tadema in Groot-Brittannië met zijn klassieke doeken roem en kapitalen vergaarde, zorgde een keer voor een schandaal met het schilderij 'Het model van de beeldhouwer' (afb. 20). Dit was een echte vrouw, al stond ze model voor Venus! Schaamhaar heeft ze niet. Dat is ook nooit bij antieke vrouwenbeelden te zien. Er is een hardnekkig gerucht dat de gezaghebbende Britse kunstcriticus John Ruskin (1819-1900) diep geschokt was toen

hij in de huwelijksnacht bij zijn bruid een harige Venusheuvel ontdekte. Het zou nooit tot de consummatie van het huwelijk zijn gekomen...

Vrije lichaamscultuur

Als het in *Aldus sprak Zarathustra* over de onmogelijkheid van ware vriendschap gaat, laat Nietzsche zijn profeet uitroepen: 'Wie zichzelf onthult, schokt. Ja, als jullie goden waren, dan zouden jullie je voor je kleren schamen!' Dat deden de Duitse jongeren van de Wandervogelbeweging (trekvoegelbeweging) die vanaf het begin van de twintigste eeuw vanuit de stad heel romantisch de natuur in trokken. In die tijd kwamen allerlei 'naturistische' bewegingen tot de 'Freikörperkultur', FKK, zoals het nudisme in Duitsland nog steeds heet. Nederland sukkelde achteraan. Zoals op andere terreinen waren het wel vrijdenkers die in naturisme de kleren afwierpen. In die eerbiedwaardige traditie staat Floris van den Berg. Na aanzetten in de jaren dertig kwam het pas in 1946 tot

de oprichting van het verbond van naturisten 'Zon en leven', dat negen nudistenterreinen exploiteert. Er bestaan wel zorgen over de vergrijzing, waaraan door het verzachten van het verbod op vleesconsumptie en alcoholgebruik geen halt is toegevoegd.

Een opmerkelijke opgang maakte het bloot kamperen en baden in de DDR (afb. 21). Het was een van de weinige vormen van vrijheid die de burgers in het paradijs van burgers en arbeiders zich konden veroorloven. Dit nudisme was een schaamlapje van de dictatuur.

anton.van.hooff@online.nl

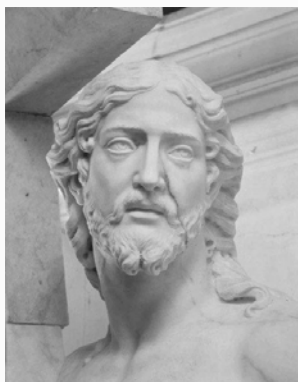
[1] Zie mijn onlangs verschenen [Klassieke liefde. Eros en seks naar Ovidius. Omniboek, p. 78.](#)

16. Geheel naakte gekruisigde Christus van hout door Michelangelo. Sacristie Santa Maria del Santo Spirito, Florence

18. Verrezen Christus, met later toegevoegde bronzen lendendoek, 1521, marmer, hoogte 205 cm, Santa Maria sopra Minerva, Rome.

17. Hoofd van de verrezen, geheel naakte Christus, met de zwarte ader in het marmer, waarom Michelangelo het beeld opgaf. Sacristie van de San Vincenzo Martire,

19. Leda wordt door Zeus als zwaan 'bedrukt'; Boucher, 1741.

20. The sculptor's model, door Lawrence Alma-Tadema, 1877

21. Freikörperkultur in de voormalige DDR.

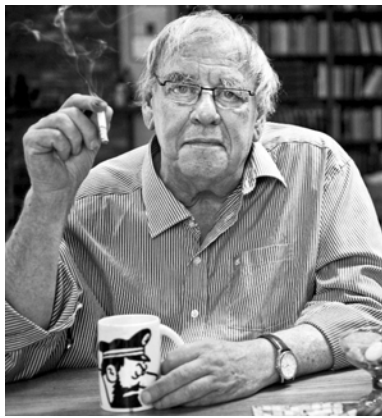
Over Woorden en Beeldspraak

Reactie op Anton van Hooff's *Pas op bij woorden en beeldspraak*

Enno Nuy

In De Vrijdenker van april 2020 maakt Anton van Hooff gewag van een nieuw, door hem gemunt woord voor 'zelfmoord'. Van Hooff spreekt het liefst van 'eigendoding'. Zijn argument is dat het begrip 'zelfdoding' alleen maar is bedacht om krampachtig het woord 'zelfmoord' te vermijden. Ik begrijp alleen in het geheel niet in welk opzicht 'eigendoding' iets anders doet dan 'zelfdoding'. Waarom is 'eigendoding' niet evenzeer een verkrampde poging om 'zelfmoord' te ontwijken?

In het verleden was ik een aantal jaren voorzitter van Stichting de Einder, die zich inzette voor hulp bij zelfdoding. In die jaren gaf ik de voorkeur aan 'zelfdoding' boven 'zelfmoord' omdat ik die laatste term nodeloos stigmatiserend vond voor de uitvoerder ervan. Maar het duurde niet lang voor ik tot geheel andere opvattingen

kwam en dat was te danken aan de grootste levende schrijver van de Nederlandse taal, **Jeroen Brouwers** (foto van Michiel Hendryckx - Wikipedia). Behalve als een ongekend stilist en met afstand de grootste polemist die ons taalgebied ooit kende, geldt Brouwers als een expert op het gebied van de zelfmoord. Zijn magnum opus draagt als titel *De Laatste*

Deur en het is een werkelijk fenomenaal boekwerk in twee delen. Niet eerder verscheen een zo helder, lucide en uitgebreid overzicht van zelfmoordgevallen in de Nederlandse literatuur door de eeuwen heen. Het is een onovertroffen standaardwerk geworden. Brouwers leerde mij waarom 'zelfmoord' de enig juiste term was, maar de eerlijkheid gebiedt mij hier op te merken dat ik daarvoor in de kringen van "hulp bij zelfdoding" geen vruchtbare grond aantrof.

Jeroen Brouwers definieert zelfmoord als het met voorbedachten rade en in beginsel volledig bij zinnen door eigen toedoen en uit eigen vrije wil verrichten of nalaten van een handeling met het oogmerk daarmee zijn leven te beëindigen. Hij verzet zich hevig tegen tal van eufemismen die sedert de jaren zeventig in zwang zijn geraakt om het fenomeen suïcide te duiden. Zijn argument is duidelijk: wie iemand met voorbedachten rade om het leven brengt, begaat een moord en geen doding; wie zichzelf met voorbedachten rade om het leven brengt, begaat een moord op zichzelf: een zelfmoord. Bij moord en zelfmoord gaat het om de voorbedachtheid, zonder welke een moord niet een moord, en een zelfmoord niet een zelfmoord is.

Zelfdoding is echt iets anders dan zelfmoord. Men kan immers zichzelf doden zonder dat men de wil, de opzet of zelfs maar de bedoeling heeft gehad dit te doen. Dit kan geheel of gedeeltelijk per toeval of per ongeluk zijn (bijvoorbeeld de zanger **Keith Relf** van the Yardbirds die zichzelf electrocuteerde aan een verkeerde aansluiting op zijn gitaar), of ten gevolge van een daad van zelfopoffering (bijvoorbeeld een missionaris die melaatsen verzorgt om vervolgens zelf ook aan melaatsheid te overlijden of, nog pregnanter, een zorgverlener die door zijn of haar patiënt wordt aangestoken en ook overlijdt aan Corona) of ten gevolge van een daad die door het gezag wordt verordonneerd (denk bijvoorbeeld aan kamikazepiloten).

Taalinflatie

Nu komen we bij een constante in het werk van Brouwers: het in principe verkeerd gebruikte woord 'zelfdoding' (een eufemisme dat het taboe tracht te ontzien en juist daardoor versterkt, aldus Adriaan Venema) is een van de blijken van taalinflatie die is ontstaan uit de merkwaardige manie van onze dagen om de dingen anders te benoemen dan zoals ze benoemd dienen te worden. Het is de manier waarop we met, aldus Brouwers, gasachtige taal willen suggereren dat dingen die 'heel erg' zijn eigenlijk 'niet zo erg' zijn als je ze maar anders noemt. Zo wordt een patiënt een cliënt, een invalide wordt mobiel gehandicapt en zelfmoord wordt zelfdoding. Zulke eufemismen worden verzonnen, vermoedt Brouwers, uit een bepaald soort nagestreefde fijngevoeligheid die echter in niets anders haar oorsprong vindt dan in angst voor het taboe.

Ook worden eufemismen bedacht om redenen van ethische of religieuze aard maar hoe het ook zij, een eufemisme (en dat is toch echt niets anders dan een 'verzachtende omschrijving') wordt gebruikt ter vermindering, ter ontkenning van de harde waarheid, door die waarheid zelf niet te noemen maar te 'omschrijven'.

Enfin, tot zover mijn bespiegelingen naar aanleiding van het bepaald niet fraaie 'eigendoding' van Anton van Hooff waartegen ik eerst en vooral het grammaticale bezwaar in zou willen brengen dat het begrip 'eigen' geen zelfstandig naamwoord is en alleen al op grond daarvan niet het voorwerp van moord of doodslag kan zijn. Maar dit terzijde. Voor mij was de argumentatie van Jeroen Brouwers, die ik – ik geef het onmiddellijk toe – in het algemeen al niet snel zou willen tegenspreken, meer dan overtuigend en toereikend.

Giordano Bruno op het Bloemenveld

René van Elst

In De Vrijdenker 2019-07 schreef ik een inleiding bij een hoofdstuk over Giordano Bruno uit een boek^[1] van Anton Constandse. Diens tekst gaf tot op zekere hoogte een antwoord op mijn vraag in hoeverre Bruno, die begon als kloosterling in de orde van de Dominicanen, als een vrijdenker kan worden beschouwd. Constandse noemde hem iemand uit de Renaissance die gegrepen was door de gevaarlijke bekoring van het vrije onderzoek en door de afkeer van de dorre dogmatiek en het vruchteloze gebed. Constandse schreef: “Het copernicaanse wereldbeeld en de overtuiging dat de werkelijkheid een Eenheid vormt die krachtens haar eigen energie en haar eigen wetmatigheid beweegt, oneindig en eeuwig is, en dus de ware Godheid, heeft [moet zijn: hebben - RvE] Giordano Bruno tot een ketter gemaakt.” Dit nu weer lezende krijg ik de indruk dat Bruno als een voorloper van Spinoza kan worden beschouwd, wegens de vergelijkbaarheid van Bruno’s goddelijke ene werkelijkheid met Spinoza’s pantheïsme, waarin de Natuur en God aan elkaar gelijk werden gesteld.

Het gaat mij nu echter niet om de vraag of Bruno met recht een vrijdenker en een martelaar voor de vrije gedachte kan worden genoemd. In mijn inleiding van vorig jaar besteedde ik aandacht aan het standbeeld van Bruno dat in Rome op de/het Campo de’ Fiori (Bloemenveld) staat. Het leek mij toen een goed idee om later eens uitvoeriger terug te komen op de heisa

rond de plaatsing van dit standbeeld op de plek waar Bruno de dood vond op de brandstapel. Daarom gaan we straks ruim 130 jaar terug in de tijd. De informatie over wat zich destijds heeft afgespeeld, put ik uit vergeelde brochures van onze vereniging De Vrije Gedachte en diverse Internet-bronnen. Voor nieuwe lezers herhaal ik eerst over die brochures enige bijzonderheden die ik vorig jaar al vermeld heb.

Martelaar der Vrije Gedachte

In 1889 zag een brochure *GIORDANO BRUNO, de Martelaar der Vrije Gedachte* het licht, geschreven door Dageraad-redacteur J. van den Ende (pseudoniem van Koenraad Oege Meinsma, 1865-1929). Daarin stond een levensbeschrijving van Bruno. In een omvangrijkere vervolgbrochure met dezelfde titel en de toevoeging ‘Tweede Stukje’ vinden we een beschouwing over de wijsbegeerte van Bruno; ook staan daarin veel bijzonderheden over de onthulling van het beeld, wat eraan voorafgegaan is, de festiviteiten eromheen en hoe van katholieke zijde werd gereageerd.

Van den Ende heeft bij het schrijven onder meer geput uit een herdenkingsrede van Prof. Morselli over Bruno. Enrico Agostino Morselli (1852-1929) was een Italiaanse arts en onderzoeker van psychische verschijnselen; hij was hoogleraar aan de universiteit van Turijn. Hij hield zijn rede op 26 februari 1888 te Rome, nadat hij daartoe pas op 10 februari het verzoek had gekregen

van het studentencomité voor de oprichting van een monument voor Giordano Bruno. Toch vult de rede, zij het naderhand door Morselli wat verder uitgewerkt, maar liefst 68 boekpagina’s. De Italiaanse tekst is te vinden op <https://archive.org/details/MorselliGiordanoBruno/morde/2up>. Een samenvattende vertaling van deze rede is in 1888 in het tijdschrift *De Dageraad* gepubliceerd; deze vinden we voor een groot deel terug in de twee brochures.

Tijdens de openbare bijeenkomst waar Morselli sprak ter herdenking van Bruno’s levenseinde (dat was op 17 februari 1600) werd ook het woord gevoerd door de Nederlandse prof. Jacob Moleschott, die in 1892 tot erelid van onze vereniging werd benoemd.

Van den Endes (misschien beter gezegd: Morselli’s) levensbeschrijving van Bruno laat ik nu voor wat zij is; hoe kwam Bruno’s standbeeld op de wereld? Dat het een moeilijke bevalling was in het katholieke Rome met het Vaticaan om de hoek, kunnen we ons voorstellen.

Drie monumenten voor Bruno

Een zekere V.J.T. schetst in het ‘Tweede Stukje’ op basis van verschillende bronnen wat er bij en rond de onthulling van het standbeeld op 9 juni 1889 is gebeurd. Hij herinnert eraan dat enkele jaren eerder al een standbeeld voor Bruno was onthuld in Napels en dat de pauselijke encycliek – welke dat was, wordt niet vermeld – daarvoor verbrand werd; dat was al een klap in het gezicht van het pausdom, maar dit nieuwe beeld zal voor alle toekomst het hoofd der kerk purper doen kleuren, schrijft hij beeldend.

Het bedoelde standbeeld staat in Nola, op de **Piazza Giordano Bruno**, en is onthuld in 1867. Nola, de geboorteplaats van Bruno, is een onderdeel van de stad Napels.

In Rome werd een eerste Bruno-standbeeld opgericht in 1849 door onder anderen Giuseppe Mazzini, maar dat werd later vernietigd op bevel van Paus Pius IX. In 1876 kreeg links invloed in de regering

werp uit 1879 was afgewezen omdat het als te uitdagend tegenover de kerk werd beschouwd. Op de sokkel staat onder de datum van de onthulling: A BRUNO - IL SECOLO DA LUI DIVINATO - QUI DOVE IL ROGO ARSE (Voor Bruno - De eeuw voorspeld door hem - Hier waar het vuur

en vormden enkele studenten onder leiding van de liberaal-radicalen Adriano Colocci en Alfredo Comandini een comité ter oprichting van een nieuw monument. De plaats daarvoor was een idee van Armand Lévy, een Franse vrijmetselaar die een rol had gespeeld in de revolutie van 1848 en de Parijse Commune. Maar de professoren en politici hielden niet en het gemeentebestuur van Rome belemmerde het beschikbaarstellen van de grond voor het monument.

In 1885 werd een nieuw comité gevormd, dat gezien kan worden als voorloper van de Italiaanse vereniging van vrijdenkers 'Giordano Bruno'. Allerlei bekende personen betuigden hun steun, zoals Victor Hugo, Michail Bakoenin, Henrik Ibsen, Herbert Spencer, Ernest Renan, Algernon Swinburne, Ernst Haeckel, Giovanni Bovio, Giosue Carducci, Roberto Ardigo, Cesare Lombroso en Pasquale Villari, alsmede verschillende politici.

In 1888 vonden verschillende demonstraties voor oprichting plaats, maar het in meerderheid clericale Romeinse stadsbestuur bleef belemmeringen opwerpen. Verkiezingen in juni leidden echter tot de vorming van een stadsbestuur met een liberale meerderheid; toen konden eindelijk spijkers met koppen worden geslagen.

Het beeld werd pro deo vervaardigd door de schilder, beeldhouwer, professor, parlementariër en vrijmetselaar Ettore Ferrari (Rome 1845 - Rome 1929). Een eerste ont-

brandde).

Carbonari en vrijmetselaars

V.J.T. schrijft dat de eerste stoot tot de oprichting werd gegeven door de Italiaanse vrijmetselarij. In de biografie van de bovengenoemde Adriano Colocci^[2] wordt geen melding gemaakt van vrijmetselaarschap; Alfredo Comandini^[3] was echter inderdaad vrijmetselaar. En de beeldhouwer Ettore Ferrari was vrijmetselaar - en niet zomaar een: Grootmeester van de Grande Oriente d'Italia, de belangrijkste Italiaanse vrijmetselaarsorganisatie. Tot de vrijmetselaars behoorde ook de genoemde Giovanni Bovio, die later nog ter sprake komt.

Volgens de Nederlandse Wikipedia werd het monument opgericht door de Carbonari ('houtschoolbranders'). Dat was een geheime revolutionaire groepering, daterend van ongeveer 1800, die ijverde voor Italiaanse eenheid en tegen de macht van de kerk. In 1814 vaardigde de kerk een verbod uit om lid te zijn van de Carbonari en ook van de vrijmetselaars; in 1821 schakelde de paus in de apostolische constitutie *Ecclesiam a Jesu Christo* de Carbonari gelijk aan de vrijmetselarij en werden alle leden en allen die met hen samenwerkten, geëxcommuniceerd. Dit zou het document kunnen zijn geweest dat in Nola verbrand werd. Er volgden meer veroordelingen van de vrijmetselarij; in 1884 de hevigste in de encycliek *Humanum Genus*, waarin de vrijmetselarij

zelfs banden met de duivel kreeg toegedicht.

Dat het monument van 1889 in Rome aan de Carbonari te danken zou zijn, heb ik ook vorig jaar in mijn inleiding vermeld, maar dat kan toch niet kloppen; uit de Engelstalige Wikipedia blijkt dat de Carbonari in 1848 al vrijwel niet meer bestonden; wel had zich na 1831 een nieuw geheim genootschap 'Jong Italië' (La Giovine Italia) uit hun gelederen gevormd, waarin met name Giuseppe Mazzini een belangrijke rol speelde. Die was, zoals hierboven vermeld, betrokken bij de oprichting van het eerste Romeinse standbeeld in 1849, dus alleen wat dat beeld betreft kan van betrokkenheid van de Carbonari, althans van voormalige Carbonari, gesproken worden.

Anticlericale manifestatie

Op 9 juni 1889 kon het monument worden onthuld, naar V.J.T. schrijft: "onder den jubelenden bijval van honderduizenden Italianen en vreemdelingen." Hij noemt het ook nog "de grootste en grootschste anticlericale manifestatie die ooit heeft plaatsgehad." De feestelijkheden waren al op vrijdag 7 juni begonnen, met optochten, muziekcorpsen e.d.. De minister van onderwijs had vier dagen vrijaf gegeven. De plechtigheid was op zondag; zaterdag stroomden al veel feestvierders naar de stad. En dan op zondag, 1e Pinksterdag: "Een verrukkelijke zomerdag lichtte over de eeuwige stad en reeds te 5 ure weerklonken de fanfares en trokken onafzienbare mensenmassa's naar het verenigingspunt van den feesttocht. Deze was schitterend." Er was massaal publiek, ondanks het gebod van de kardinaal-vicaris Parrochi om thuis te blijven bij de rozenkrans. Negentienhonderdtweeënzeventig vaandels en standaards werden meegedragen in een anderhalf uur lange stoet.

Op het plein konden van iedere delegatie slechts drie vertegenwoordigers worden toegelaten. Het monument werd onthuld en door de advocaat Basso, voorzitter van het studentencomité, aan de burgemeester (sindaco) markies Alessandro Guiccioli overgedragen. Deze sprak over de grote betekenis van deze dag voor Rome, Italië en de hele wereld. Beeldhouwer Ferrari ontving een

gouden medaille en een perkamenten oorkonde. Professor Giovanni Bovio, hierboven al even genoemd, filosoof, vrijmetselaar en radicaal politicus, was de feestredenaar. Hij sprak in gezwollen taal over de inwijding van de godsdienst der gedachte, een geloof dat geen profeten, maar denkers heeft en geen wraak kent, een geloof van onderzoek, gedachtenwisseling en wetenschap.

Na de toespraken volgde een defilé langs het beeld en werden honderden kransen gelegd, alles "op de waardigste wijze".

's Avonds vond in het Tentoonstellingspaleis^[4] een groot banket plaats waarbij vele autoriteiten en notabelen aanwezig waren. Prof. Jacob Moleschott (die senator van het Italiaanse rijk was) fungeerde als voorzitter van de dis en toastte op de vrouwen van Italië en haar vereering van de vrijheid; ook hield hij een rede. Daarin verklaarde hij dat het doel van de plechtigheid was te verzekeren dat brandstapels en kruisen niet meer kunnen worden gesteld in plaats van logische argumenten, dat de brandstapels zelf de kruisen hebben verbrand en dat in de as van de brandstapels de bloem van de vrijheid der gedachte ontkiemt.

De eigenlijke feestredenaar van de avond was Gaetano Trezza (hoogleraar, schrijver, classicus). Deze las twee sonnetten van Giordano Bruno voor en filosofeerde over de plaats die het christendom kan innemen in een wereldbeschou-

wing zoals die van Bruno. Voorts werd een sympathiebetuiging uit 1876 van Garibaldi^[5] aan het eerste Bruno-comité voorgelezen. Eén wolkje aan de heldere hemel: het menu was 'miserabel'.

De Dageraad schreef in haar jaarverslag over 1888/1889: "Financieele bezwaren verhinderden de persoonlijke deelneming aan de feestelijkheden te Rome op den eeuwigen gedenkwaardigen 9 juni dezes jaars, bij gelegenheid der onthulling van het monument voor Giordano Bruno, doch per telegraaf betuigde het bestuur namens onze Vereeniging aan het comité zijne sympathie." Het telegram luidde: "La société hollandaise de libres penseurs "De Dageraad" regrettant vivement l'impossibilité de se faire représenter à la fête d'aujourd'hui, applaudit avec enthousiasme l'inauguration de la statue de Bruno, preuve éclatante du progrès de l'humanité. Dr. De Vries, Président."^[6]

en het Vaticaan...

Alle deuren van het Vaticaan bleven gesloten. Paus Leo XIII bleef in protest de hele dag op zijn knieën biddend vasten. Kort daarvoor had hij bedreigd Rome te zullen verlaten als de onthulling zou plaatsvinden, maar daarop had premier Francesco Crispi gezegd dat de paus, als hij weg zou gaan, niet meer terug kon komen.

In 1929 vroeg de kerk om verwijdering van het monument voor de bouw van een verzoeningskapel, maar Mussolini wilde daar niet aan

om onrust te voorkomen en Giovanni Gentile, de filosoof van het fascisme (zie over hem het artikel van Maarten Gorter in De Vrijdenker no. 2020-02) was een bewonderaar van Bruno.

[1] Giordano Bruno: rationele Renaissance, in Anton Constandse: *Het souveraine ik* (1983).

[2] [http://www.treccani.it/enciclopedia/adriano-colocci_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/adriano-colocci_(Dizionario-Biografico)/)

[3] <https://it.wikipedia.org/wiki/Alfredo-Comandini>

[4] Palazzo dell'Esposizione, gebouwd door Pio Piacentini tussen 1880 en 1882.

[5] Giuseppe Garibaldi (Nice, 4 juli 1807 – Caprera, 2 juni 1882) was een Italiaanse generaal, politicus en nationalist die een grote rol speelde in de geschiedenis van Italië. Samen met Camillo Cavour, Victor Emanuel II van Italië en Giuseppe Mazzini wordt hij beschouwd als een van de Italiaanse 'vaders des vaderlands'. (Wikipedia)

[6] De nederlandse vereniging van vrijdenkers "De Dageraad", sterk de onmogelijkheid betreurende zich te laten vertegenwoordigen bij het feest van heden, juicht enthousiast de onthulling van het standbeeld van Bruno toe, een stralend bewijs van de vooruitgang van de mensheid. Dr. [Hk.] de Vries, voorzitter.

Besnijdenis op de Facebookpagina van De Vrije Gedachte, door Simon ten Cate

In de wetgeving wordt onderscheid gemaakt tussen jongens- en meisjesbesnijdenis, het eerste is toegestaan want 'vrijheid van religie', het tweede expliciet verboden want cultureel. In de praktijk wordt er gediscrimineerd op geslacht want jongens worden evengoed besneden om niet religieuze redenen zoals in deze clip te zien is. Geen enkele jongen is in Nederland beschermd tegen genitale verminking. Bekijk de gehele video van 35 minuten op YouTube: <https://youtu.be/U5kaEEckXmU>

Wat het coronavirus ons vertelt

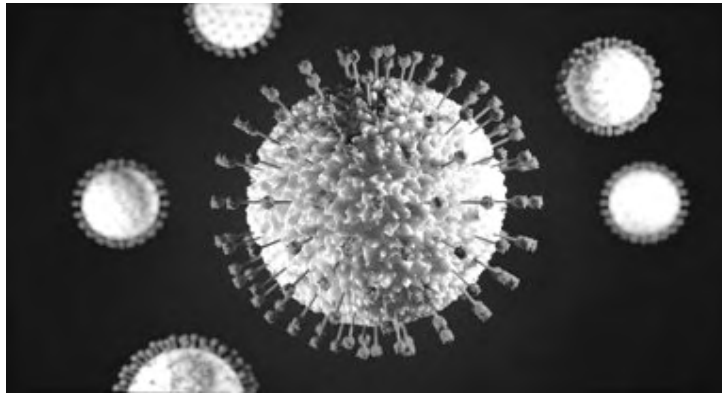
Fons Tel

Wat ons het meest beangstigt in deze tijd van de coronaviruscrisis is, denk ik, het gevoel van onzekerheid dat dit virus ons geeft. Wat we ervan weten, is dat het een mutant is van het *SARS-virus* van 2005 en waarschijnlijk via levende dieren op de mens is overgebracht. Ook weten we dat vooral kwetsbare en oudere mensen het meest getroffen worden door dit virus en dat het, anders dan een gewoon griepvirus, snel leidt tot een ontsteking van de longen die patiënten fataal kan worden als ze niet aan een beademingstoestel gelegd worden. En dan nog overlijden velen eraan, vooral zij met onderliggend lijden. Maar waarom dit virus zich zo snel en massief wereldwijd heeft verspreid en wat we kunnen doen om mensen immuun ertegen te maken, zijn vragen die ook medici en virologen (nog?) niet kunnen beantwoorden. En omdat we toch al weinig weten van virussen – leven ze of leven ze niet, waarom is de een er immuun voor en gaat de ander eraan dood, en waarom is er geen vaccin tegen te ontwikkelen, et cetera – wordt dit virus tot een spookachtig verschijnsel dat wij als rationele wezens niet kunnen vatten. En dat wij er angstig op reageren, hoef ik hier niet aan te tonen: wereldwijd laten we onze economische en culturele activiteiten uit handen vallen, en ondanks de dreiging van een economische crisis blijven we in bange afwachting op betere tijden thuis. En dat terwijl dit virus statistisch gezien nauwelijks meer slachtoffers maakt, dan de gewone jaarlijkse griepvirussen. Zonder de zaak te willen bagatelliseren vraag ik me toch af waar deze angstige reactie vandaan komt?

Ratio

In het algemeen worden mensen angstig wanneer er iets gebeurt waar ze geen controle over hebben en wat als (levens)bedreigend aanvoelt. Als dit gebeuren van algemene aard is, kan deze angst een collectief karakter krijgen. Het coronavirus heeft dit effect op ons: we hebben er geen controle over en het voelt levensbedreigend aan. Maar bij deze coronacrisis spelen volgens mij nog andere factoren mee die dieper snijden, dan bij een voorbijgaand angstgevoel. Dat vooral industrieel ontwikkelde landen zwaarder getroffen worden door deze crisis en zij ook rigoureuze maatregelen treffen, wijst erop dat hier nog iets anders meespeelt dat van meer sociaalpsychologische aard is. Deze landen hebben globaal gesproken afstand genomen van een religieuze ideologie en zich geschaard onder de vlag van de rationalistische ideologie van de wetenschap. In tegenstelling tot de landen met een religieuze ideologie, kunnen de geïndustrialiseerde landen zich dus niet beroepen op een god of andere hogere macht die het kwaad in de wereld brengt om men-

sen voor hun slechte daden te straffen. De wetenschap heeft deze hogere machten als illusies ontmaskerd en daarvoor in de plaats de ratio gesteld. Deze ratio heeft als eerste en als belangrijkste stelregel: *niets is zonder reden of grond*, ofwel: alles heeft een reden of oorzaak. En als we de reden of de oorzaak van iets weten, dan hebben we daar ook controle over. Deze stelregel houdt ook in dat alles waar geen reden of oorzaak voor aan te wijzen is, voor ons gewoon niet bestaat. We noemen de ideologie die de ratio centraal stelt *sciëntisme*: ‘de leer dat alleen datgene bestaat wat exact wetenschappelijk aantoonbaar is en dat alleen de wetenschappelijke redenering [de ratio dus, F.T.] tot ware kennis leidt’. (Uit: *Van Dale, Groot woordenboek van de Nederlandse taal*) Het sciëntisme is ons Grote Verhaal waarvan wij verwachten, dat het ons de waarheid brengt van hoe de we-

reld in elkaar zit en van wat we moeten doen om ons te beschermen tegen bedreigende invloeden. Tot nu toe is het sciëntisme er aardig in geslaagd ons een wereld te geven waar wij ons behoorlijk geriefelijk in kunnen uitleven. De welvaart en het welzijn die in de industrieel ontwikkelde landen zijn gerealiseerd, geven daarvan een overtuigend

bewijs. En zolang de natuur zich min of meer schikt naar de luimen van de producerende en consumerende mensheid, kan het sciëntisme garant staan voor de stelling dat wat zij als werkelijkheid beschouwt, ook waar is.

Garantie

Maar wat is deze garantie waard in deze tijd? Het gehele bouwwerk van het wetenschappelijke denken is gebaseerd op de grondregel van het rationalisme zoals boven vermeld, en het daaruit voortvloeiende denken in oorzaak en gevolg; het causalistische denken. De vooronderstelling van dit denken is dat de natuur werkt als een mechanisme, dat wil zeggen dat als de zon vandaag opkomt, hij dat morgen ook weer doet; of als X wordt besmet met een virus en ziek wordt, dat Y dan ook ziek wordt na besmetting. Natuurlijke processen zijn voor de wetenschap principieel voorspelbaar en herhaalbaar en gaan geen interacties aan met een zogenaamde objectieve waarnemer. Alleen dan kan het wetenschappelijke denken garant staan voor de waarheid van zijn bevindingen. Alles wat zich daar niet naar gedraagt, valt buiten de wetenschappelijke focus en noemt het de emergentie van kwaliteiten of de contingentie van het bestaan. Zeker, de wetenschap heeft een probleem met het emergente ‘bijverschijnsel’ bewustzijn dat zich niet aan haar regels lijkt te willen onderschikken. Maar inmiddels hebben neurowetenschappers daar al iets op gevonden. Dat bewustzijn is in wezen flauwekul, want ons denken en

onze daden worden door neurologische processen aangestuurd. Wat we denken uit vrije wil te doen, is van te voren al door de hersenen bekooktoofd. Ons doen en laten worden niet door het bewustzijn, maar door neurologische processen gestuurd en deze processen zijn strikt causaal van aard. Spinoza had dan ook volgens de wetenschap gelijk: onze geest is niet vrij, maar onderworpen aan strikt causale wetten. Door het bewustzijn buiten spel te zetten, meende de wetenschap het laatste bolwerk geslecht te hebben dat zich verzette tegen haar opvatting, dat de natuur een mechanisme is dat voorspelbaar en herhaalbaar werkt.

Interactief

Maar wat blijkt nu? Het minste en geringste virusje dat maar denkbaar is, haalt de zekerheid die de wetenschap ons gaf onderuit. Het hele bouwwerk dat zij ons door de eeuwen heen heeft gegeven – de cultuur met al haar instellingen en denkbeelden – staat op haar grondvesten te schudden en angstig kruipen wij in onze huizen en wachten met bang gemoed betere tijden af. En de wetenschap kan ons geen garantie geven dat we dat nietige virusje alsnog onder controle krijgen. We weten namelijk maar al te goed dat virussen in staat zijn snel te muteren en ons allang vóór zijn, als wij een serum in handen heb-

ben om deze specifieke coronavirus (COVID-19) te kunnen bestrijden. Wij moeten constateren dat virussen niet tot objecten gemaakt kunnen worden die voorspelbaar zijn en herhalend gedrag vertonen; ze zijn geen mechanismes. Wat ze doen is dat ze interageren met het organisme waar ze als parasieten afhankelijk van zijn. Die interactie drukt zich onder andere uit in de mutatie van het genoom of het genenpakket waardoor ze wezenlijk veranderen. Of die mutatie nu door toeval of door een bewuste actie plaatsvindt, is hier van ondergeschikt belang. Feit is dat de natuur geen mechanisme is dat blind en strikt causaal voortgaat in haar activiteiten, maar flexibel en intelligent reageert op tegenwerkingen zoals die van een serum of een antibioticum.

Bewustzijn

En niet alleen virussen vertellen ons een ander verhaal, dan dat van de wetenschap. De klimaatcrisis die ons in de greep heeft vertelt ook een ander verhaal, dan de wetenschap ons tot nu toe heeft verteld. Ook het klimaat is geen mechanisme dat strikt werkt volgens causaal gere-

guleerde processen. Steeds meer worden we ons bewust van het feit, dat geofysische processen net zoals biofysische processen interactief van aard zijn. Zij laten zich dus niet ringeloren door zogenaamde objectieve waarnemers die deze processen trachten te reduceren tot mechanische processen. Hoe intensiever onze interactie is met de natuur – en dat wil zeggen: met virussen zo goed als met het klimaat – des te meer we merken dat die natuur zelf met ons interageert. Zij is een levend organisme, net zoals wijzelf een levend organisme zijn dat niet mechanisch, maar organisch werkt. En alles wat organisch werkt, heeft bewustzijn; zowel op het microniveau van virussen als op het macroniveau van het klimaat en het milieu. Dat bewustzijn, dat eerstens en vooral doelgericht werkt, zal de wetenschap in haar huidige vorm nooit onder controle krijgen, juist omdat dat de essentie is van wat levend is en wat zich nooit laat vangen in de regels van het scientistische denken in causale termen. Wat dat bewustzijn inhoudt is iets wat ik elders heb getracht uit te leggen, maar dat we dit fenomeen serieuzer moeten nemen dan de wetenschap nu doet, lijkt mij duidelijk. Zolang wij daar geen helder beeld van hebben, blijven we met een waarheidsopvatting zitten die niet verder komt, dan dat de natuur een blind gebeuren is dat onderworpen is aan causaal-mechanische processen. Met die opvatting hebben we echter niet de natuur, maar alleen onszelf gedegradeerd tot marionetten die als willoze werktuigen doen wat vreemde machten hen voorschrijven. Dat die vreemde machten reëel zijn zien we vooral in de virtuele werkelijkheid van het internet, waar we ons willoos overleveren aan de mediamachten zoals die van Facebook, Google, Microsoft, et cetera. Maar het eerste het beste nietige virusje slaat ons uit die virtuele droom en plaatst ons weer in de reële wereld van de natuur die door bewuste organismen wordt bevolkt en die zich niet laat reduceren tot een mechanisch poppenspel. Dat is wat de coronavirus ons wil duidelijk maken en hoe de klimaatcrisis met nog hardere hand ons tot de orde roept.

Theonormativiteit op Facebook Vrije Gedachte, geplaatst door Simon ten Cate

De typische neiging van de overheid om religieuze aangelegenheden een uitzonderingspositie toe te bedelen, die ook een rol speelt bij zaken als besnijdenis en rituele slacht, vloeit voort uit een maatschappelijk verschijnsel genaamd theonormativiteit. Dit is het idee dat godsdienst en religiositeit in het algemeen op een voetstuk staan en een bijzondere behoefte van burgers omvat.

<https://www.vrij-links.nl/artikelen/opinie/de-uitzondering-voor-religieuze-bijeenkomsten-schaadt-onze-volksgezondheid-solidariteit-en-grondwet/>

Aanval met Verweer (2)

De pastoor en de ketter

P. van Dorp en Henrik Schutjes

In 1912 gaf onze vereniging een brochure "Aanval met verweer" uit, waarin de vrijdenker Henrik Schutjes fel reageerde op een fel tegen de vrijdenkerij gekant artikel van een R.-K. priester, P. van Dorp. Henrik Schutjes was redacteur van het weekblad (!) "De Dageraad"; ik kan over hem op het internet alleen vinden dat hij vertalingen heeft verzorgd van werken van Nietzsche. Van Dorp had als standplaats de Posthoornkerk in Amsterdam; hij had al eerder gereageerd op stukken in "De Dageraad"; zie daarover de 'Aanteekeningen' aan het slot. Zijn hieronder afgedrukte 'aanval' werd in 3 afleveringen gepubliceerd in het R.K. Advertentieblad "De Reclamebazuin" in augustus en september 1912.

Opmerkelijk is dat Van Dorp juist van alles wat afkeurenswaardig is in de R.-K. kerk, toeschrijft aan de "Vereeniging tot Bevordering der Vrije Gedachte". Uiteraard gaat Schutjes daar in zijn reactie uitvoerig op in.

René van Elst

Gedigitaliseerd en van aanvullende noten (aangeduid met nummers tussen rechte haakjes) voorzien door René van Elst, eindredacteur van maandblad "De Vrijdenker". Deel 1 vindt u in het nummer van april 2020.

Vervolg van de „Aanval” door pastoor P. van Dorp

II.

Allereerst zal ik het maar ineens in een voorbeeld laten zien. Ik ben Katholiek, ik *bind* mij aan het Katholiek geloof, ik aanvaard het als *goddelijke* waarheid, omdat mijn verstand er mij toe leidt op *wetenschappelijke* gronden, langs *logische* weg; omdat mijn *vrije* gedachte er mij toe brengt *Katholiek* te zijn; zoodat, wanneer ik iets anders zou moeten aannemen, dit aan mijn verstand *geweld* zou aandoen; dit mijn verstand zou *dwingen*, dus *niet meer vrij* zou laten.

Welnu – en let nu eens goed op – *daarom* kan ik zóó onmogelijk lid zijn van de "Vereeniging tot Bevor-

dering van de Vrije Gedachte".

Ik volg toch mijn gezonde verstand, mijn vrije gedachte? Jawel, maar mijn "vrije gedachte" neemt nu dingen aan, die ik eerst moet afzweren, als ik lid wil zijn van die vereniging.

Met andere woorden: ik moet eerst mijn "vrije gedachte" opzij zetten, en dan kan ik pas lid worden van de "Vereeniging tot Bevordering der Vrije Gedachte".

Begrepen?

In dit voorbeeld begrijpt ge dadelijk, waarom ik zeg, dat de woorden "vrije gedachte" in den mond der "vrijdenkers" de beteekenis hebben van "*bandelooze, goddelooze, onvrije* gedachte".

Ik noem hun gedachte *bandeloos*, omdat ze *niet gebonden* is aan algemeen geldende denkvetten en vaststaande feiten. Vandaar dat de vrijdenkers den grofst en onzin als zoete koek slikken, en de meest vaststaande feiten met het grootste gemak verwerpen. De heeren zijn zoo *vrij* om alleen dat, wat in hun kraam te pas komt, aan te nemen en wat hen niet aanstaat, te verwerpen, hoezeer dit ook tegen het *gezonde verstand* ingaat.

Laat ik eens een voorbeeld geven waaruit duidelijk blijkt, hoezeer de vrijdenkers met het gezonde verstand omspringen.

Mijn gezond verstand redeneert logisch als volgt: Niets kan zich zelf maken. Wat niet bestaat, kan ook niets maken. Als er dus iets bestaat, is het er of door een *uitwendige oorzaak*, of krachtens een *innerlijke noodzakelijkheid*, zoodat het *noodzakelijk* bestaat.

Wat krachtens een *innerlijke noodzakelijkheid* bestaat, bestaat dus noodzakelijk zóó, zoo als het is, m.a.w. dat kan niet *veranderen*.

Welnu, de wereld is aan een voortdurende verandering onderhevig, getuige de ontwikkelingsleer der vrijdenkers zelve.

Derhalve – besluit het gezonde verstand – bestaat de wereld niet krachtens een *innerlijke noodzakelijkheid*; heeft zij de reden van haar bestaan *niet in zich zelve*, maar in

een oorzaak *buiten haar*.

Toch mag een vrijdenker deze gezonde redeneering niet volgen, op straffe van excommunicatie, maar is hij verplicht – wil hij vrijdenker blijven – om de oorzaak van het bestaan en zóó-bestaan der wereld *in de wereld zelve* te zoeken. Vandaar zijn schermen met woorden als: "alles is stof en omvorming van stof", alles is "stof en kracht" enz..

Vandaar ook, dat hij verplicht is dingen aan te nemen, die de officiële wetenschap niet bewijzen kan!

Daar hij aanneemt, dat alles maar stof is en omvorming van stof, moet hij ook aannemen, dat het *leven* voortgekomen is uit de *doode stof*, 't geen de vrijdenker dan ook trouw doet. *Maar hiervoor is nog nooit een bewijs geleverd*. De beroemde Pasteur, de Fransche bioloog, heeft 20 jaren lang proefnemingen gedaan en onderzocht of uit onbezielde stof ooit een levend wezen voortkwam. Ook de ongeloovige Tyndall herhaalde de proeven en beide geleerden hebben verklaard: "*Waar vroeger geen leven was, komt het leven niet van zelf te voorschijn*".¹¹

Wanneer dus de vrijdenker zegt, dat dit wel kan, volgt hij hier niet het gezonde verstand, maar zijn "bandelooze gedachte", waarmede hij in de doode stof een kracht tooverft, die de stof bezielen en beleven kan. De echte wetenschap spreekt heel anders.

"De biologie bestudeert het leven; zeggen, waarvan het leven zelve komt, welke zijn oorsprong is, kan zij niet. *Zij is onwetend van eene tusschenkomst des Scheppers, maar ook ontkent zij deze tusschenkomst niet*, daar zij deze niet zou kunnen vervangen door iets anders; zelfs meent zij die tusschenkomst waarschijnlijk, daar zij de stof onbekwaam verklaart, het leven voort te brengen, zoo lang zij aan zich zelve overgelaten is". (E.P. Roelandts, S.J. "Waarom men Christen zijn moet?" blz. 10)

We zouden nog meer voorbeelden kunnen geven, hoe *bandeloos* de vrijdenkers denken, ook ten op-

zichte van *historische feiten*. Om naar de bovenstaande voorbeelden te spreken, kan men gerust zeggen, dat de vrijdenkers met het grootste gemak aannemen, dat de negers van Afrika groen zijn, dat men ooren heeft om te loopen, dat Napoleon nooit bestaan heeft, dat Julius Caesar een gefortuneerde suikerbakker was in de wilde bosschen van Azië.

Hoort bijvoorbeeld maar eens, wat zoo'n vrij-gedachte-man zegt omtrent het bestaan van Jezus-Christus. "De Jesus der Evangelien, de zoogenaamde stichter van het Christendom heeft niet bestaan". (Aldus "De Dageraad", maandschrift tot bespreking van maatschappelijke en zedelijke vraagstukken op wetenschappelijk (!!!) gebied, jrg. 1880-1881, Dl. II, blz. 4).

Hij had er bij kunnen voegen, dat hij-zelf ook niet bestond!

De vrijdenker is eenvoudig zoo vrij, d.w.z. zoo bandeloos, dat hij van te voren alle *feiten* over boord werpt, en zich met zijn bandelooze gedachten een eigen wereld schept, net zooals hij verkiest. Van een dergelijke wetenschap houdt ook de hooge-leeraar Bolland; die van dr. van Oppenraay met deze woorden voor z'n broek kreeg: "Bolland heeft volkomen gelijk, *wanneer men maar à priori opzet*, dat de Christelijke godsdienst een bloot op natuurlijke wijze ontstane en geen op wonderbare wijze door God zelf gestichte godsdienst is, wanneer men maar de geschiedkundige bescheiden uit de eerste eeuw onzer jaartelling, den goddelijken oorsprong van het Christendom getuigend, brutaalweg, zonder eenig bewijs, als verdichtsel en uit lateren tijd verwerpt". (Annuaireum der Apol. Ver. Petrus-Canisius 1910 blz. 219).

Ziedaar de vrijheid der vrijdenkers, een vrijheid, die bandeloosheid en de grootste willekeur is. Ze werpen de feiten over boord; ze loochenen de geschiedenis, ze zetten de meest vertrouwbaare getuigen buiten de deur, en springen bandeloos en naar hartelust rond in het wijde huis hunner toemellooze verbeelding.

't Is waar, wat de bekende dr. F. Meffert zegt: "ze spreken met Bebel van een "nevelachtig bestaan van Christus". En ze hebben gelijk, een nevel is er, doch hij ligt niet over het bestaan van Jesus-Christus, maar in de hoofden van hen, die het bestaan van Jezus niet zien willen." (Gesam-

melte apogetische Volksbibliotheek Ie Bnd. s. 210). "

De Fransche schrijver Pérès is eens op dezelfde wetenschappelijke(?) wijze te werk gegaan als de vrijdenkers. De feiten ten eene male over 't hoofd ziende, heeft hij op 'n oolijke wijze bewezen, dat ook Napoléon nooit bestaan heeft. ("Comme quoi Napoléon n'a jamais existé" bij Gondal, Evangelii I La provenance des tentes, blz. 389).

Hiermede meenen we genoegzaam aangegeven te hebben, dat de vrijdenkers de werkelijkheid, de waarheid verlaten om reuzesprongen te gaan doen in het onmetelijke rijk der verbeelding en der leugen. Het zijn inderdaad wetenschappelijke clowns, die voor de domme massa hun acrobatische krachtproeven ten beste geven.

Maar we gaan verder. We zeiden, dat de vrije gedachte der vrijdenkers een "goddelooze gedachte" is. En zoo is het ook. Daarover in ons slotartikel.

III.

Een vrijdenker is iemand, die van God en alle bovennatuurlijke Openbaring niets weten wil en niets weten *mag*.

Want zoodra iemand, zijn gezond verstand volgend, reden meent te hebben om het bestaan van God en van een geopenbaarden godsdienst aan te nemen, houdt hij in de aching der heeren-vrijdenkers ook daarmee ineens op vrijdenker te zijn. Wie dus, door vrij te denken, godsdienstig is, is geen vrijdenker. Ze zullen bijvoorbeeld mij geen vrijdenker noemen. Een vrijdenker is dus iemand, die *verplicht is goddeloos* te denken.

Wilden de vrijdenkers dan ook

eerlijke propaganda maken, dan moesten ze niet vragen: wie wil *vrijdenker* worden, maar: wie wil zich *verplichten* om te denken, dat er geen God bestaat, dat God nooit tot de menschen gesproken heeft, dat Christus maar een gewoon mensch was, enz..

Hieruit begrijpt ge dus, dat het *doel* der Vereeniging is: goddelooze gedachten te verbreiden en de menschen *vrij*, d.w.z. *los* te maken van God en godsdienst.

Op de vraag, wie is; onze grootste vijand, antwoordt de vrijdenker Jac. Rademacher dan ook ronduit: dat is "De Godsdienst" ("Onze grootste vijand", uitg. van de Utrechtsche afdeeling der Vereeniging "De Dageraad", blz. 3).

Ten slotte zeggen we, dat de "*vrije gedachte*" der vrijdenkers beteekent: een *onvrije* gedachte, zooals al overvloedig uit het bovenstaande blijkt.

Een vrijdenker mag maar niet denken, wat hij wil, maar is *verplicht* om zóó te denken en niet anders, al vliegen de bewijzen van het tegendeel hem ook in 't gezicht.

Als hij bijvoorbeeld het hart zou hebben, om te denken, dat de Katholieke Kerk een door Christus, als den zoon Gods, gestichte Kerk is, dus een *ware* Kerk, dan kreeg hij 't in eens met alle vrijdenkers tegelijk aan den stok.

Neen, dat gaat zoo maar niet! Als hij over God en godsdienst niet eveneens denkt als zijn broeders, wordt hij met een pak ransel uit de Vereeniging gejaagd! Als hij valsch durft te zingen in het koor der heeren, heeft hij van den dirigent al zoo den tik met den maatstok te pakken. Wie het leesboek van "de eeuwige stof" niet spellen kan, wordt als een domoor in den hoek gezet. In één woord: wie zoo vrij is anders te denken, dan de heeren, wordt met spot en hoon overladen.

De eerste de beste vrijdenker scheldt mij uit voor een achterlijken domper, al gebruik ik ook beter mijn kop dan hij, waar hij minstens respect voor moest hebben.

Het komt hier op neer, dat ge gerust vrij moogt denken, als ge 't maar net doet als de heeren. Als ge eerst maar eenige vooropgezette, niet bewezen en onbewijsbare, stellingen, gelieft te onderteekenen, als ge eerst, maar eenige vaststaande feiten wilt verwerpen, als ge

eerst maar een dosis onmogelijke voorstellingen, liefst omtrent de Katholieke kerk, in uw hoofd wilt halen, en dit niet alleen, maar met de belofte erbij, dat ge er nooit of te nimmer van zult afwijken, want anders kon het u langer leven kosten als lid van de Vereeniging.

We behoeven hier niet langer bij stil te staan. Wie even zijn verstand laat werken, begrijpt, dat er van "vrije gedachte" bij "De Dageraad" geen sprake kan zijn, maar wel van "bandelooze, goddelooze, niet-vrije gedachte".

Alleen zij terloops nog aangestipt, dat men den Katholieken verwijt, dat zij onmogelijk de ware wetenschap kunnen beoefenen, dat ze onmogelijk vrij kunnen denken, wijl ze aan zeer veel leerstellingen gebonden zijn. Het verwijt is echter zeer dom en treft daarom geenszins. Wanneer de Katholiek blindelings dingen aannemen moest, die indruischen tegen het gezond verstand, zooals de vrijdenkers, dan had dit verwijt iets te beteekenen. De zaak is echter geheel anders. Wat de Katholiek aanneemt, berust voor hem inderdaad op redelijke, overtuigende gronden, zoodat de Katholiek de waarheid zijner leer inziet, hetzij hij die waarheid zelve inziet, of dat hem door goddelijke getuigenis de waarheid van een of ander leerstuk wordt verzekerd. In beide gevallen heeft hij een afdoende zekerheid. En aangezien, zooals wij boven zeiden, ons verstand dan eerst *vrij* werkt, wanneer het op de waarheid gericht is, volgt hier ook uit, dat de Katholiek omtrent zijn leerstukken volkomen vrij denkt.

Zoo zou ik, om maar een voorbeeld te noemen, niet vrij meer denken, als ik verplicht was aan te nemen, dat Jesus Christus niet waarachtig, wezenlijk en zelfstandig tegenwoordig is in het H. Sacrament des Altaars. Eerst dan immers is het verstand vrij, wanneer het zijn natuurlijke werking mag verrichten, d.w.z. zich mag richten op de waarheid, welke het op innerlijke of uitwendige gronden leert kennen.

Nu zal de vrijdenker natuurlijk zeggen: de bewijzen, welke de Katholiek voor zijn leer heeft, zijn geen bewijzen voor mij. In antwoord daarop: goed, laat dat zoo zijn maar ik vraag op 't oogenblik ook niet, of het bewijzen zijn voor den vrijdenker, maar of het voor den

Katholiek bewijzen zijn. En daar dit inderdaad zoo is, denkt de Katholiek volgens bewezen waarheden, denkt hij gezond, denkt hij vrij. Wij Katholieken nemen dus leerstukken aan, welke wij op voor ons afdoende gronden kunnen bewijzen.

En nu keer ik het verwijt, hetwelk de vrije denkers tegen ons richten, tegen hen. Zij kunnen onmogelijk de ware wetenschap beoefenen, omdat ze verplicht zijn om blindelings vele dingen te verwerpen, verplicht ook om verschillende stellingen aan te nemen, waarvan ze de waarheid onmogelijk kunnen bewijzen.

Ze ontkennen bijvoorbeeld dat er een God bestaat! Maar het verstand is niet te vrêe met enkel ontkenningen, het verlangt de positieve bewijzen, dat er geen God bestaat. Iets ontkennen is nog heel iets anders dan met afdoende redenen bewijzen.

Als ik hun zeg, dat ik staande houd, dat uit de doode stof, zonder inwerking eener hoogere Macht, onmogelijk het leven kan te voorschijn treden, dan ontkennen zij dit. Goed, maar dan moeten zij ook met afdoende redenen bewijzen, dat dit wel kan. Dit echter kunnen zij niet, zooals wij boven reeds zeiden. En daar zij het toch beweren, volgen zij niet den weg der wetenschap, beoefenen zij niet de ware wetenschap, maar plaatsen zich, zonder redenen, boven de officieele wetenschap, boven een Pasteur en een Tyndall.

Wat heeft de vrijdenker lang welig getierd op den bodem van het platte materialisme; doch zoo zoetjes-aan:zal de vrijdenker zijn oude wapenen als nietswaardig hebben weg te gooien, om naar andere uit te zien, naarmate datzelfde materialisme al meer en meer in discredit geraakt.

Wijl de vrijdenker eenmaal een ontkenkende houding heeft aangenomen tegenover het Christendom, zal hij ook als een slaaf de wisseling der ongeloovige stroomingen hebben te volgen. Hij is inderdaad een slaaf van zijn eigen ontkenningen. Ziedaar de vrijheid van den man van de vrije gedachte.

Eindelijk voegen wij hieraan nog toe de geruststellende woorden, welke de altijd geestige Chesterton^[2] aan de vrijdenkerij wijdt.

"Wat wij nu zien – zegt hij – zijn niet de vlegeljaren der vrije gedachte, maar haren ouderdom en naderende ontbinding. Het is beslist onnoodig voor kerkelijke overheden en vrome mannen te bespreken, wat vreeselijke dingen zullen gebeuren, als het ongebreidelde scepticisme zijn loop vervolgt. Het heeft dien loop reeds volbracht. Het is overbodig voor welsprekende atheïsten te pochen op de groote waarheden, die geopenbaard zullen worden, als wij maar eens de vrije gedachte aan het werk zien gaan. Wij hebben haar reeds zien eindigen. Zij heeft geen vragen meer te stellen; zij heeft aan zich zelf getwijfeld."

"De vrije gedachte heeft haar eigen vrijheid uitgeput. Zij is afgemat door haar eigen succes".

"In geval een of andere vrijdenker die filosofische vrijheid nu nog begroet als een dageraad, dan gelijk hij volkomen op den man in Mark Twain's verhaal, die naar buiten ging, in wollen dekens gewikkeld, om de zon te zien opgaan, en juist nog bijtijds kwam om haar te zien ondergaan".

"Of indien een of ander beangstigde predikant nog zegt, dat het verschrikkelijk zal zijn, als de duisternis der vrije gedachte zich verder verbreidt, dan roepen wij hem toe, in de hooge en krachtige woorden van den heer Belloc^[3]: "wees, als ik u bidden mag, toch niet bevreesd voor het toenemen van krachten, die reeds tot ontbinding overgaan. Gij vergist u in het uur van den nacht; het is reeds ochtend geworden". (Orthodoxie, blz. 43-44).

Nu ik mij in dit alles weer in-denken en in den geest de vreeselijke en godsdienstige verwoestingen aanschouw, door de vrijdenkerij over de wereld aangericht, denk ik onwillekeurig weer terug aan die heerlijke redevoering, welke, eenige jaren geleden, prof. dr. J.V. de Groot

hield voor de Roomsche studenten van Leiden, in welke rede hij be- toogde, dat Rome altijd geweest is en nog immer blijft de grootste ver- digster en beschermster van het men- schelijk verstand.

Het is mij gebleken, dat de Ver- eeniging "De Dageraad" propaganda voert langs de huizen en met gedruk- te formulieren werkt, waarop zij de handteekening tracht te verkrijgen van luidjes, die zich van hun kerk wenschen af te scheiden, nadat zij tot de "vrije gedachte" bekeerd zijn. Bo- ven het formulier staat dan ook: "Af- scheiding van de Kerk".

Nu zijn er ook Katholieken, die jammerlijk reeds zoover van God en godsdienst zijn afgedwaald, in wier

zielen het licht van Gods genade reeds zoozeer is uitgedoofd, dat ze hun naam hebben gegeven aan dit werk der duisternis. Het spreekt van zelf, dat zij zich door deze daad van de Kerk hebben afgescheiden en geen leden meer zijn van de Katho- lieke Kerk, zoo dat zij, als zij in de- zen toestand sterven, niet op gewijde aarde begraven worden.

Noten van R. van Elst:

[1] Van Dorp stelt dat Pasteur en Tyndall hebben laten zien dat uit dode stof geen leven kan ontstaan; dit getuigt van on- begrip: deze onderzoekers toonden slechts aan dat rottingsprocessen door bacteriën en schimmels alleen op gang kunnen komen als er al bacteriën of schimmels aanwezig zijn of bij kunnen

komen; die ontstaan niet vanzelf (door 'abiogenese') in een bederfelijke (vloei)stof.

[2] Gilbert Keith Chesterton (Londen 1874 – Beaconsfield 1936) was een En- gels letterkundige en journalist. Hij ver- dedigde in zijn geschriften de waardig- heid van de menselijke persoon tegen alle mogelijke 'ismen'. Na tot het katholi- cisme bekeerd te zijn werd hij een vuri- ge apologet voor de Rooms-Katholieke Kerk, met name tegenover beweerde li- berale, seculiere en protestantse voor- oordelen.

[3] Joseph Hilaire Pierre René Bel- loc (La Celle-Saint-Cloud 1870 – Guild- ford 1953) was een van oorsprong Fran- se schrijver die in 1902 een genaturali- seerde Brit werd.

Wordt vervolgd.

Het rijke geloofsleven in Amerika

René van Elst

Onze hoofdredacteur vraagt in zijn Terzijde (pag. 39) naar de meest bizarre uitspraken die wij vernomen hebben over de veronderstelde bedoeling van God met het coronavirus. De website Patheos Nonreligious geeft ons voorbeelden van lieden die zeggen te weten waar Gods ondoorgrondelij- ke wegen heen leiden. Zijn ze bizar? Reken maar.

Michael Stone, 28 jan. 2020: De conservatieve christelijke TV-presentator van het programma TruNews, Rick Wiles, beweert dat het coronavirus een plaag is die door God is gezonden om de wereld van zonde te reinigen. Hij zei "plag- gen zijn een van de laatste fasen van het oordeel". De schuld voor Gods gramschap legt hij bij China, "een godde- loze staat die christenen vervolgt" en bij de VS zelf, waar je kunt zien: "de haat jegens God, de haat jegens de Bijbel, de haat jegens rechtschapenheid (*righteousness*). Allemaal slechte afschuwelijke mensen in dit land, die kleine kinde- ren transgeneren en perverteren. Zie de verkrachtingen en de zedeloosheid en de smerigheid op onze TV's en in onze films."^[1]

Michael Stone, 17 maart 2020: De conservatieve christelij- ke dominee en schrijfster Lori Alexander beweert dat God het coronavirus gebruikt om moeders te dwingen om thuis bij hun kinderen te blijven. "Ze kunnen de kinderen tegen het virus beschermen en hen thuisonderwijs geven. Het is precies zoals God het heeft bedoeld." Volgens Alexander kan God de samenleving met het virus bewust maken van het kwaad van abortus en rechten van transgenders."^[2]

Ed Brayton, 25 maart 2020: De zelfverklaarde 'apostel' en 'profeet' Ed Silvoso heeft gezegd dat het coronavirus niet door de duivel is gestuurd, zoals veel van zijn collega's hebben beweerd, maar door God, om de ogen van de we- reld op Jezus te richten. Brayton vindt het grappig dat zulke lieden beweren een directe lijn met God te hebben, maar

het er niet over eens kunnen zijn of het virus door God of door de duivel gestuurd is.^[3]

Dave Armstrong, 10 april 2020: De katholieke priester Car- los Martins schreef op Facebook over waarom de Covid-19 pandemie er is: "We ondergaan een goddelijke kastijding voor afgoderij (*idolatry*)."^[4] Dit hangt hij op aan een onzin- verhaal over heidense ceremonieën in de tuinen van het Va- ticaan, dat hier niet in het kort naverteld kan worden. Zie de link.^[4]

En van de website Huffpost: Carol Kuruvilla, 23 april 2020: De 90-jarige tele-evangelist van het Christian Broad- casting Network Pat Robertson gaf in een vraaggesprek als zijn mening te kennen dat het coronavirus deels te wijten is aan abortus en homohuwelijken. God zal geen einde maken aan de pandemie voordat de mensen „zich bekeren van hun boze wegen” (zoals in 2 Kronieken 7:14 staat).^[5]

[1] <https://www.patheos.com/blogs/progressivesecularhumanist/2020/01/christian-tv-host-coronavirus-sent-to-punish-those-who-mock-god/>

[2] <https://www.patheos.com/blogs/progressivesecularhumanist/2020/03/christian-minister-god-sent-coronavirus-to-make-moms-stay-home-with-kids/>

[3] <https://www.patheos.com/blogs/dispatches/2020/03/25/prophet-coronavirus-sent-by-god-to-convert-people-to-christianity/>

[4] <https://www.patheos.com/blogs/davearmstrong/2020/04/priest-blasphemes-god-coronavirus-judgment.html>

[5] https://www.huffpost.com/entry/pat-robertson-covid-19_n_5ea0b4abc5b67cf2adbd78ee

Bisschop beweert dat God groter is dan het coronavirus

Maarten Gorter

De grootste filosoof die Nederland ooit heeft gekend is uiteraard **Baruch Spinoza** (1632-1677). Hij schokte ons land en de wereld door te stellen dat God en de natuur één entiteit zijn. Spinoza plaatste God niet boven de natuur, maar verklaarde dat God de natuur *is* en legde hiermee de eerste steen voor de verlichting en ook het latere materialisme en atheïsme.

Het verbaast mij niet dat Spinoza's gedachtegoed nog niet is doorgedrongen tot de VS waar bijna de helft van de bevolking niet in de evolutietheorie gelooft en denkt dat de Aarde 6000 jaar oud is. De Amerikaanse bisschop Gerald Glenn (66) heeft denk ik ook niet veel opgestoken van de wijze woorden van Spinoza. Op 22 maart sprak hij als leider van de evangelische Nieuwe Verlossingskerk in de Amerikaanse staat Virginia een bomvolle kerk toe. Ondanks het feit dat de gouverneur van Virginia had opgeroepen om geen bijeenkomsten te houden met meer dan tien mensen.

Op een typisch evangelische manier ging het over het corona-virus, Glenn zegt namelijk op de vraag wat de oorzaak voor het virus zou zijn: "Is het misschien een teken van de aankomende eindtijd?" Dit doet ook denken aan wat Sicco Polders schrijft in zijn column van deze maand: "En natuurlijk de aloude vraag die na elke ramp weer kan worden gesteld aan iedereen die in een goede en almachtige God gelooft: wat is zijn bedoeling? Ik roep u op om de meest bizarre antwoorden op deze vraag die u heeft gehoord of gelezen in te sturen naar de redactie". Ik hoop dat ik met mijn artikel aan zijn oproep heb voldaan.

Glenn maakte het echter nog bonter toen hij zei dat "God groter is dan dit gevreesde virus" en "Als ik een grafrede voor mezelf moest houden dan zou ik zeggen, 'God is groter dan welke uitdaging ook waar jullie en ik voor staan', dat zou mijn grafschrift worden".

Ook propageerde Glenn de onwetenschappelijke en gevaarlijke boodschap dat "mensen genezen worden in mijn kerk". Glenns minachting voor de gouverneur kwam ook ter sprake toen hij zei "ik ben te essentieel om te stoppen met spreken, ik ga door totdat ik naar de gevangenis of naar het ziekenhuis moet". Dit allemaal onder luid applaus van zijn sektarische aanhangers. Maar toen, enkele dagen na zijn preek, werd hij ernstig ziek, hij werd met spoed naar de IC gebracht, het mocht niet meer baten, Glenn overleed nota bene de avond voor pasen(!). Nu voelt het u denk ik al aankomen, inderdaad, Glenn is overleden aan de gevolgen van het coronavirus. Niet alleen hij, maar ook zijn vrouw en twee dochters zijn besmet met het virus. De man die dacht dat "God groter is dan het gevreesde virus" en dat "God groter is dan welke uitdaging ook" en dat deze woorden ook maar op zijn grafschrift moesten, heeft nu zelf ondervonden dat – zoals Spinoza al zei – alles zich moet houden aan de wetten van de natuur, er is niets dat boven de natuur staat. Zijn volgelingen proberen het nog goed te praten met "God is een genezer (...) God zal zijn glorie halen".

Glenns dochter – die dus ook het virus heeft – ergert zich aan de 'haatberichten' over haar vader die op Twitter verschijnen. Zij vergeet echter, dat het haar eigen vader was die met minachting over de gouverneur en de wetenschap sprak.

Ik gun het niemand om zijn of haar vader te verliezen en ik begrijp dat mensen verdriet hebben om zijn overlijden. Wij mogen echter nooit vergeten dat als Glenn de wetenschap had geaccepteerd hij waarschijnlijk nu nog onder ons was.

Gerald Glenn †

Freud en Religie

Frans Couwenbergh

Een interessant Vrijdenker-nummer deze keer. Een leerzaam artikel over ‘identiteitspolitiek’, van Floris van den Berg, bijvoorbeeld. Wiens boek ‘Finis-sage’ overigens door Enno Nuy ‘afdoende’ – maar geenszins respectloos – wordt gefileerd.

Voor mij was vooral de bijdrage van hoofdredacteur Sicco Polders “Religie volgens Sigmund Freud” kaasje, want ‘religie’ raakt ‘t humanosofische project ten nauwste.

Freuds (1858-1939) speculatie over de oorsprong van religie zal zelfs een tijdgenoot als Ernst Cassirer (1874-1945) al met een schouderophalen hebben afgedaan. Maar Freuds voorgevoel dat het weldra gedaan zou zijn met het godgeloof (“haar invloed zal afnemen doordat er steeds meer bewijs komt dat de religieuze aanspraken ontkracht en geloofs-dwalingen blootlegt” en dat “wetenschappelijke kennis voor steeds meer mensen toegankelijk zal worden waardoor de afvalligheid zich zal verbreiden”) is juist gebleken.

Alleen dat het tot inzicht komen van de massa der gelovigen dat zij door de kerken bij de neus genomen waren, tot een ‘bijltesdag’ zou kunnen leiden vond ik niet zo ‘des vrijdenkers’. Maar voor het overige krijgt Freud samen met Douwes Dekker postuum het Vrijdenkers-viooltje opgespeld.

Wat ik hinderlijk vond in Polders' artikel was dat het vaak zo onduidelijk was waar Freuds opvattingen ophielden en waar Polders' opvattingen begonnen.

Maar waarom ik besloot toch een commentaar te schrijven was iets in de slotalinea. Ook weer een frase overigens waarin het onduidelijk is wiens opvatting hier aan het woord is. “God bestaat niet, is geen materiële waarheid, maar het tot stand komen van een godsbeeld en van religie is een niet te ontkennen waarheid van de geschiedenis.” Helemaal akkoord. Maar dan komt het. “Er is een persoon geweest in de geschiedenis, zo machtig en belangrijk dat hij sporen heeft nagelaten in ons geheugen.” Hier komt pijnlijk aan het licht dat filosofen inderdaad geen idee hebben van hoe mensen, van oorsprong normale mensapen, tot religieuze wezens zijn geworden. Dus dat ze ‘dummies’ zijn, en nodig dienen te worden bijgepraat door de humanosoof. Ik heb mijn *DE MENS voor dummies* nog steeds print-klaar in de aanbieding, Sicco Polders.

Maar dit Vrijdenker-nummer verdwijnt na lezing deze keer niet in de oudpapier-bak.

Terzijde

Coronavirus 2

Sicco Polders

De Vrijdenker is een atheïstisch-humanistisch tijdschrift. Voor een humanist valt er veel te zeggen over het coronavirus. Zoals over onze verantwoordelijkheid voor deze crisis. Heel kort, het SARS Coronavirus 2 kan van dieren op mensen overspringen, net als de pest. Volgens kenners was de oorspronkelijke drager de Chinese Hoefijzervleermuis. Deze gaf het virus door aan een zogenaamd gastdier, in dit geval een dier gelijkend op een civetkat. Beide dieren leven met het virus in hun natuurlijke habitat. Voor ons ontstaat er echter een probleem zodra het gastdier door ons uit de jungle wordt gehaald en op onhygiënische wijze wordt geslacht en verkocht. Het virus komt vrij, in onder meer bloed, en kan in aanraking komen met een mens, bijvoorbeeld een marktverkoper in China, die het vervolgens verspreidt. In deze gemondialiseerde wereld is een pandemie dan snel een feit. Een humanist neemt verantwoordelijkheid voor zijn eigen daden, dus bedenkt wat uw verantwoordelijkheid is in dezen.

Evenzo is het onze taak na te denken over deze crisis in het kader van humanistische beginselen als rechtvaardigheid en autonomie. Zo is het verre van rechtvaardig dat er nu in de Verenigde Staten buitenproportioneel veel Afro-Amerikanen overlijden, gewoonweg omdat ze niet de luxe hebben thuis te kunnen werken, maar de straat moeten gaan vegen en de bus moeten rijden. 's Avonds thuis is het onmogelijk anderhalve meter afstand te houden en zijn er slechte sanitaire voorzieningen. En raken ze eenmaal besmet dan zijn ze niet verzekerd, en uiterst kwetsbaar vanwege onderliggende kwalen als gevolg van armoede. Zoals altijd zijn de armen meer de dupe dan de rijken, het virus is verre van democratisch. Wat betreft onze autonomie, is het de vraag of het verstandig is zo lijdzaam de regels van de overheid te gehoorzamen. Voor onze eigen bestwil, zegt u? En zijn straks die apps waarin wordt bijgehouden waar u was en met wie u in aanraking bent gekomen, ook voor onze eigen bestwil? Ze lijken me op zijn minst stigmatiserend en een flinke inbreuk op onze autonomie. En is onze honger naar informatie nog redelijk, of zijn we verworden tot nieuwsjunks die zich in elk mogelijk debat mengen, als ware experts: profeterend en obsessief pogend dit alles een zin te geven.

Als atheïst heb ik twee prangende vragen met betrekking tot deze catastrofe. Waarom mogen er nog wel religieuze bijeenkomsten tot maximaal dertig personen worden georganiseerd? Rutte verwijst daarvoor naar de vrijheid van godsdienst. Maar waarom deze vrijheid, zoals vele andere, nu niet beknotten? En natuurlijk de aloude vraag die na elke ramp weer kan worden gesteld aan iedereen die in een goede en almachtige god gelooft: wat is zijn bedoeling? Ik roep u op om de meest bizarre antwoorden op deze vraag die u heeft gehoord of gelezen in te sturen naar de redactie. Alvast een voorzet: de hoofdredactie van het Reformatorisch Dagblad noemt het – niet bijster origineel – een straf van God. Waarom blijft nog duister. Zij hebben ca. 40.000 abonnees, wij nog geen 500. Dat geeft te denken.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Frans Couwenbergh (1933) is voormalig leraar Nederlands, thans schilder, portrettekenaar en humanosoof. Zie <http://www.franscouwenbergh.nl/>

P. van Dorp - priester in de Posthoornkerk te Amsterdam (omstreeks 1912).

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Enno Nuy (Aerdt 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur, thans ook hoofdredacteur, van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Violet Rondeel Heeft een eigen lespraktijk, Impro Muzieklessen, geeft met veel plezier gitaarles aan kinderen en volwassenen. Tevens werkzaam in de ICT als support engineer op een servicedesk.

Henrik Schutjes was redacteur van het weekblad "De Dageraad" en heeft vertalingen verzorgd van werken van Nietzsche (omstreeks 1912).

Fons Tel (Haarlem 1941) is autodidactisch filosoof en schrijver van het boek *Het kwetsbare vermogen*. Zie <http://www.fonstel.nl>

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

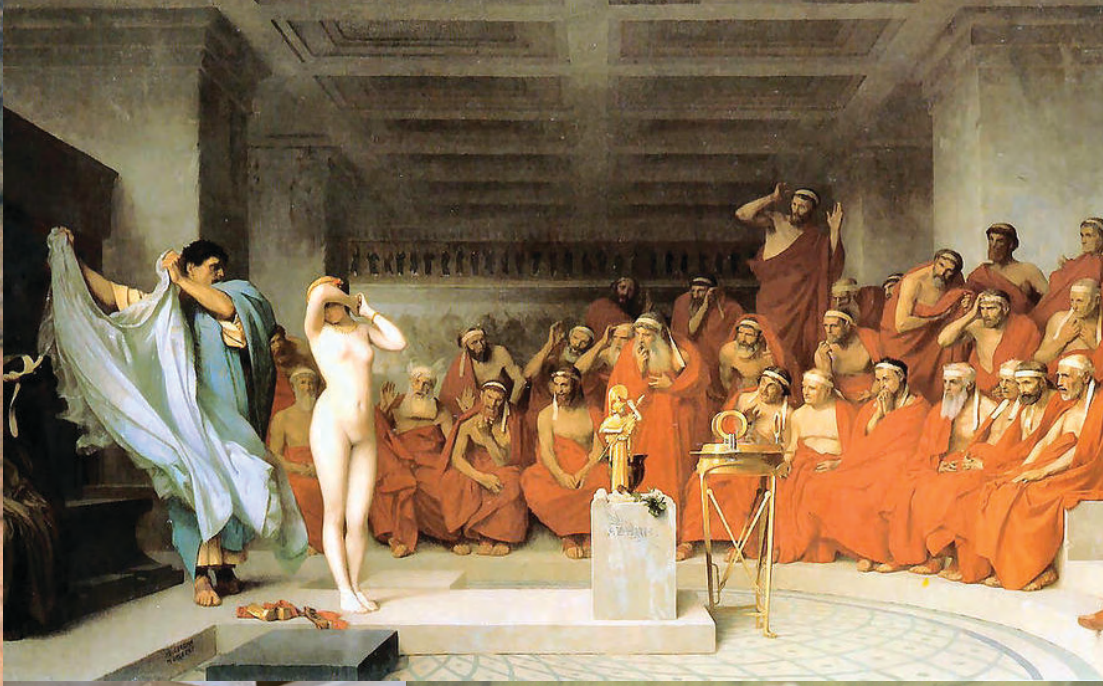
Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden